דניאל

עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: On Your Way (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק א׳

א׳ בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלַם וַיָּצַר עָלֶיהָ׃

בשנת שלוש למלכות יהויקים. וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ד׳ ליהויקים שנאמר (ירמיהו כ״ה:א׳) בשנה הד׳ ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר ומה ת״ל בשנת שלש בשנת שלש למרדו שנאמר (מלכים ב כ״ד:א׳) ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו והיא שנת שמונה לנבוכדנצר דאמר מר שנה ראשונה כבש ננוה שניה עלה וכבש יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שנים מרד בו והיא היתה שנת אחת עשרה למלכות יהויקים חמש שנים קודם שכבשו ושלש שעבדו ושלשה שמרד בו ואז מת יהויקים תחת ידו והמליך נבוכדנצר תחתיו יהויכין בנו׃

ב׳ וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְבִיאֵם אֶרֶץ־שִׁנְעָר בֵּית אֱלֹהָיו וְאֶת־הַכֵּלִים הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו׃

ומקצת כלי בית האלהים. לקח ומקצתם נשארו כמו שנאמר (ירמיהו כ״ז:י״ט) כה אמר ה׳ צבאות אל העמודים ועל הים ועל המכונות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת׃

ויביאם ארץ שנער בית אלהיו. לקלס לעבודת כוכבים שלו הביא שם את השביה כולה אף את האנשים ואת הכלים הביא אח״כ בית האוצר׃

ג׳ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וּמִן־הַפַּרְתְּמִים׃

הפרתמים. דוכסים׃

ד׳ יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כָּל־מאוּם וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּלִים בְּכָל־חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת וּמְבִינֵי מַדָּע וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ וּלְלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים׃

ואשר כח בהם. פירשו רז״ל שיהיו אונסין עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה מפני אימת מלכות ושמעמידים עצמן כשנצרכים לנקביהם׃

וללמדם ספר. מוסב על אשר כח בהם׃

ה׳ וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו וְלִגַּדְּלָם שָׁנִים שָׁלוֹשׁ וּמִקְצָתָם יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמָּלֶךְ׃

וימן. ל׳ הזמנה׃

מפת בג. הוא שם מאכל המלך בל׳ כשדים ויש פותרים פת בג לחם ואין נראה כן שהרי כתיב ויהי המלצר נושא את פת בגם ונותן להם זרעונים ואין זרעונים חליפי לחם אלא חליפי תבשיל׃

ו׳ וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃

ז׳ וַיָּשֶׂם לָהֶם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וַיָּשֶׂם לְדָנִיֵּאל בֵּלְטְשַׁאצַּר וְלַחֲנַנְיָה שַׁדְרַךְ וּלְמִישָׁאֵל מֵישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה עֲבֵד נְגוֹ׃

בלטשאצר. על שם עבודת כוכבים של בבל שקרויה בל שנאמר די שמיה בלטשאצר כשום אלהי, בלטשאצר שם ל׳ חכמה בל׳ ארמי׃

ח׳ וַיָּשֶׂם דָּנִיֵּאל עַל־לִבּוֹ אֲשֶׁר לֹא־יִתְגָּאַל בְּפַת־בַּג הַמֶּלֶךְ וּבְיֵין מִשְׁתָּיו וַיְבַקֵּשׁ מִשַּׂר הַסָּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגָּאָל׃

יתגאל. ל׳ לכלוך׃

ט׳ וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת־דָּנִיֵּאל לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לִפְנֵי שַׂר הַסָּרִיסִים׃

שר הסריסים. שהיה שר על משרתי המלך׃

י׳ וַיֹּאמֶר שַׂר הַסָּרִיסִים לְדָנִיֵּאל יָרֵא אֲנִי אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מִנָּה אֶת־מַאֲכַלְכֶם וְאֶת־מִשְׁתֵּיכֶם אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאֶה אֶת־פְּנֵיכֶם זְעֲפִים מִן־הַיְלָדִים אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם וְחַיַּבְתֶּם אֶת־רֹאשִׁי לַמֶּלֶךְ׃

אשר מנה. אשר הזמין וסיפק:

כגילכם. דוגמתכם ולשון משנה הוא בן גילו:

וחיבתם את ראשי למלך. תגרמו לי להתחייב להתיז ראשי:

י״א וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל אֶל־הַמֶּלְצַר אֲשֶׁר מִנָּה שַׂר הַסָּרִיסִים עַל־דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃

המלצר. הסודר את המנות ואת הקערות שקורין מאישטרי״ב אל״ה:

י״ב נַסֶּנָא אֶת־עַבָדֶיךָ יָמִים עֲשָׂרָה וְיִתְּנוּ־לָנוּ מִן־הַזֵּרוֹעִים וְנֹאכְלָה וּמַיִם וְנִשְׁתָּה׃

נס. לשון נסיון:

מן הזרועים. מין קטניות תחת פת בג:

י״ג וְיֵרָאוּ לְפָנֶיךָ מַרְאֵינוּ וּמַרְאֵה הַיְלָדִים הָאֹכְלִים אֶת פַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ וְכַאֲשֶׁר תִּרְאֶה עֲשֵׂה עִם־עֲבָדֶיךָ׃

וכאשר תראה. לפי מה שתראה עשה:

י״ד וַיִּשְׁמַע לָהֶם לַדָּבָר הַזֶּה וַיְנַסֵּם יָמִים עֲשָׂרָה׃

ט״ו וּמִקְצָת יָמִים עֲשָׂרָה נִרְאָה מַרְאֵיהֶם טוֹב וּבְרִיאֵי בָשָׂר מִן־כָּל־הַיְלָדִים הָאֹכְלִים אֶת פַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ׃

ט״ז וַיְהִי הַמֶּלְצַר נֹשֵׂא אֶת־פַּת־בָּגָם וְיֵין מִשְׁתִּיהֶם וְנֹתֵן לָהֶם זֵרְעֹנִים׃

נושא את פת בגם. נוטלו לעצמו:

י״ז וְהַיְלָדִים הָאֵלֶּה אַרְבַּעְתָּם נָתַן לָהֶם הָאֱלֹהִים מַדָּע וְהַשְׂכֵּל בְּכָל־סֵפֶר וְחָכְמָה וְדָנִיֵּאל הֵבִין בְּכָל־חָזוֹן וַחֲלֹמוֹת׃

י״ח וּלְמִקְצָת הַיָּמִים אֲשֶׁר־אָמַר הַמֶּלֶךְ לַהֲבִיאָם וַיְבִיאֵם שַׂר הַסָּרִיסִים לִפְנֵי נְבֻכַדְנֶצַּר׃

אשר אמר המלך להביאם. שיבאו לפניו:

י״ט וַיְדַבֵּר אִתָּם הַמֶּלֶךְ וְלֹא נִמְצָא מִכֻּלָּם כִּדָנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃

כ׳ וְכָל דְּבַר־חָכְמַת בִּינָה אֲשֶׁר־בִּקֵּשׁ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ וַיִּמְצָאֵם עֲשָׂר יָדוֹת עַל כָּל־הַחַרְטֻמִּים הָאַשָּׁפִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּתּוֹ׃

החרטומי. אלו ששואלי׳ בטימי מתים בעצמות מתים כמה דאת אמר שחיק עצמות שחיק טמיא:

האשפים. אלו שדוחקים במזל כך מפורש בתנחומא:

כ״א וַיְהִי דָּנִיֵּאל עַד־שְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ׃ {ס}

ויהי דניאל. בגדולה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך לדברי האומר התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו צריכין אנו לומר שזהו כורש הראשון שלפני אחשורוש ולדברי האומר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו נאמר כורש זה הוא דריוש השני אחר אחשורוש ובימי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריות לא ירד מגדולתו שנאמר (לקמן ו) ודניאל דנא הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה למדנו שבימי כורש הראשון היה בגדולה:

פרק ב׳

א׳ וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר חָלַם נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת וַתִּתְפַּעֶם רוּחוֹ וּשְׁנָתוֹ נִהְיְתָה עָלָיו׃

ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר. אי אפשר לומר כן אלא בשנת שתים לחורבן הבית כך שנויה בסדר עולם וקראו למלכות נבוכדנצר על שהראה זדונו לכנס לתוך דביר מלכו של עולם:

ותתפעם רוחו. בפרעה נאמר ותפעם רוחו (בראשית מ״א:ח׳) שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום וכאן שנעלם ממנו גם החלום נכפלה הלשון **ותתפעם** לשון פעימה והלימה, ובחומש פירש״י ז״ל לשון נקיפה:

נהיתה עליו. לשון שברון כמו (יחזקאל ו) הווה על הווה:

ב׳ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא לַחַרְטֻמִּים וְלָאַשָּׁפִים וְלַמְכַשְּׁפִים וְלַכַּשְׂדִּים לְהַגִּיד לַמֶּלֶךְ חֲלֹמֹתָיו וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמָּלֶךְ:

ג׳ וַיֹּאמֶר לָהֶם הַמֶּלֶךְ חֲלוֹם חָלַמְתִּי וַתִּפָּעֶם רוּחִי לָדַעַת אֶת־הַחֲלוֹם:

ד׳ וַיְדַבְּרוּ הַכַּשְׂדִּים לַמֶּלֶךְ אֲרָמִית מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי אֱמַר חֶלְמָא (לעבדיך) [לְעַבְדָּךְ] וּפִשְׁרָא נְחַוֵּא:

לעלמין חיי. לעולם יחיה:

אמר חלמא לעבדך. אמור החלום לעבדך:

ה׳ עָנָה מַלְכָּא וְאָמַר (לכשדיא) [לַכַּשְׂדָּאֵי] מִלְּתָה מִנִּי אַזְדָּא הֵן לָא תְהוֹדְעוּנַנִּי חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַדְּמִין תִּתְעַבְדוּן וּבָתֵּיכוֹן נְוָלִי יִתְּשָׂמוּן:

מילתה מני אזדא. הדבר ממני הלך:

הן לא תהודעונני חלמא ופשריה. אם לא תודיעוני החלום ופתרונו:

הדמין תתעבדון. לאברים תתחתכו והרבה יש בגמרא הדומי הדמוה במסכת גיטין:

נולי. אשפה:

יתשמון. לשון וישם יהון שומות לאשפות:

ו׳ וְהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ תְּהַחְוֹן מַתְּנָן וּנְבִזְבָּה וִיקָר שַׂגִּיא תְּקַבְּלוּן מִן־קֳדָמָי לָהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַחֲוֹנִי:

והן. ואם:

ונבזבה. דורנות:

להן. אך:

החוני. תגידו לי:

ז׳ עֲנוֹ תִנְיָנוּת וְאָמְרִין מַלְכָּא חֶלְמָא יֵאמַר לְעַבְדְּוֹהִי וּפִשְׁרֵהּ נְהַחֲוֵה:

תנינות. שנית:

נהחוה. נגיד:

ח׳ עָנָה מַלְכָּא וְאָמַר מִן־צִיב יָדַע אֲנָה דִּי עִדָּנָא אַנְתּוּן זָבְנִין כָּל־קֳבֵל דִּי חֲזִיתוּן דִּי אַזְדָּא מִנִּי מִלְּתָא:

מן יציב ידע אנה. באמת יודע אני:

יציב. דבר אמת ויציב:

די עדנא אנתון זבנין. אשר זו השעה אתם מסורים למות:

כל קבל די חזיתון. כל כנגד שאתם רואים שהלך ממני הדבר ואתם כופלים לי להגיד לכם:

ט׳ דִּי הֵן־חֶלְמָא לָא תְהוֹדְעַנַּנִי חֲדָה־הִיא דָתְכוֹן וּמְלָּה כְדִבָּה וּשְׁחִיתָה (הזמנתון) [הַזְמַנְתּוּן] לְמֵאמַר קָדָמַי עַד דִּי עִדָּנָא יִשְׁתַּנֵּא לָהֵן חֶלְמָא אֱמַרוּ לִי וְאִנְדַּע דִּי פִשְׁרֵהּ תְּהַחֲוַנַּנִי:

די הן חלמא לא תהודעינני. שאם החלום ופתרונו לא תודיעוני אחת היא דתכם למות:

ומלה כדבה ושחיתה הזדמנתון. או אם דבר כזב ונשחת תכינו עצמכם לומר לפני:

עד די עדנא ישתנא. עד אשר ישתנה העת כלומר קודם נטות צללי ערב שישתנה מועד הבוקר:

עד די עדנא ישתנא. ל׳ גערה וגזום הוא כך יענש והעונש כבר פירש למעלה ודוגמתו לכן כל הורג קין (בראשית ד׳:ט״ו):

להן. אך החלום אמרו לי מה חלמתי, ואדע כ״ש שהפתרון תגידו:

י׳ עֲנוֹ (כשדיא) [כַשְׂדָּאֵי] קֳדָם־מַלְכָּא וְאָמְרִין לָא־אִיתַי אֱנָשׁ עַל־יַבֶּשְׁתָּא דִּי מִלַּת מַלְכָּא יוּכַל לְהַחֲוָיָה כָּל־קֳבֵל דִּי כָּל־מֶלֶךְ רַב וְשַׁלִּיט מִלָּה כִדְנָה לָא שְׁאֵל לְכָל־חַרְטֹם וְאָשַׁף וְכַשְׂדָּי:

די מלת מלכא. אשר דבר המלך יוכל להגיד:

כל קבל. כל כנגד כלומר תשובתינו זו אמת היא לעומת שלא היה מלך מעולם ששאל דבר כזה:

מלה כדנה. דבר כזה:

ואשף. הדוחק במזל:

י״א וּמִלְּתָא דִּי־מַלְכָּא שָׁאֵל יַקִּירָה וְאָחֳרָן לָא אִיתַי דִּי יְחַוְּיָהּ קֳדָם מַלְכָּא לָהֵן אֱלָהִין דִּי מְדָרֵהוֹן עִם־בִּשְׂרָא לָא אִיתוֹהִי:

יקירה. כבדה ומשאה כבד:

ואחרן לא איתי די יחוינה. ואחר אין אשר יגידה:

להן אלהין. אך המלאכים אשר מדורם עם בשר ודם איננו:

מדריהון. מגוריהון ומדרש רבי תנחומא ואחרן לא איתי. ואהרן לא איתי כהן הלובש אורים ותומים אינו כאן שיגיד לך אמר להם כל כך היה כח באותו בית ונתתם לי עצה להחריבו מיד כעס וצוה להרגן:

י״ב כְּל־קֳבֵל דְּנָה מַלְכָּא בְנַס וּקְצַף שַׂגִּיא וַאֲמַר לְהוֹבָדָה לְכָל חַכִּימֵי בָבֶל:

כל קבל דנה. לעומת התשובה הזאת:

מלכא בנס וקצף שגיא. היה המלך בזעף וקצף גדול:

בנס. בזעף, והנם זועפים (בראשית מ׳:ו׳) ת״א והא אינון נסיסין:

ואמר להובדה. ויאמר להאביד, וי״ו של ואמר נתעצמו בו מנחם ודונ״ש, מנחם דחק עצמו לתת ב׳ של בנס ביסוד התיבה ולא פתר בנס וקצף לשון שמות דברים אלא לשון פעל רגז וקצף הרבה ואמר להאביד וי״ו שבואמר דחקו לפתור כן ודונש אמר אי אפשר להיות ב׳ בנס יסוד בתיבה אלא שם דבר הוא וכן פתרו בזעף וקצף גדול אמר להאביד ושם הוי״ו טפילה ויתירה כמו וי״ו של ורכב וסוס (תהילים ע״ו:ז׳), ואני אומר אין הוי״ו דחוקה להיות טפילה ויתירה כי כן פתרונו מלכא בנס וקצף שגיא המלך נהיה בזעף וקצף גדול ואמר בזעפו להאבידם ומן המקראות קצרי לשון היא:

י״ג וְדָתָא נְפָקַת וְחַכִּימַיָּא מִתְקַטְּלִין וּבְעוֹ דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי לְהִתְקְטָלָה: {ס}

ודתא נפקת. דת המלך וגזירתו יצא במדינה:

ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה. ונתבקשו דניאל וחביריו ליהרג:

י״ד בֵּאדַיִן דָּנִיֵּאל הֲתִיב עֵטָא וּטְעֵם לְאַרְיוֹךְ רַב־טַבָּחַיָּא דִּי מַלְכָּא דִּי נְפַק לְקַטָלָה לְחַכִּימֵי בָבֶל:

באדין. תרגום של אז:

התיב עטא וטעם לאריוך. השיב עצה וטעם לאריוך שם האיש:

רב טבחיא. שר ההורגים המחוייבים הריגה:

ט״ו עָנָה וְאָמַר לְאַרְיוֹךְ שַׁלִּיטָא דִּי־מַלְכָּא עַל־מָה דָתָא מְהַחְצָפָה מִן־קֳדָם מַלְכָּא אֱדַיִן מִלְּתָא הוֹדַע אַרְיוֹךְ לְדָנִיֵּאל:

על מה דתא מהחצפה. מה זה שדת המלך חצופה להרוג:

אדין מלתא הודע אריוך לדניאל. שקצף המלך על שאין מגיד חלומו:

ט״ז וְדַנִיֵּאל עַל וּבְעָה מִן־מַלְכָּא דִּי זִמֶּן יִנְתִּן־לֵהּ וּפִשְׁרָא לְהַחֲוָיָה לְמַלְכָּא׃ {ס}

על ובעא. נכנס ובקש׃

ינתן ליה. יתן לו׃

י״ז אֱדַיִן דָּנִיֵּאל לְבַיְתֵהּ אָזַל וְלַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה חַבְרָוֹהִי מִלְּתָא הוֹדָע׃

י״ח וְרַחֲמִין לְמִבְעֵא מִן־קֳדָם אֱלָהּ שְׁמַיָּא עַל־רָזָא דְנָה דִּי לָא יְהוֹבְדוּן דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי עִם־שְׁאָר חַכִּימֵי בָבֶל׃

י״ט אֱדַיִן לְדָנִיֵּאל בְּחֶזְוָא דִּי־לֵילְיָא רָזָא גְלֵי אֱדַיִן דָּנִיֵּאל בָּרֵךְ לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא׃

רזא גלי. בסתר נגלה׃

כ׳ עָנָה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי־אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן־עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לַהּ־הִיא׃

כ״א וְהוּא מְהַשְׁנָא עִדָּנַיָּא וְזִמְנַיָּא מְהַעְדֵּה מַלְכִין וּמְהָקֵים מַלְכִין יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין וּמַנְדְּעָא לְיָדְעֵי בִינָה׃

מהשנא. מחליף׃

מהעדה. מסיר מלכין על שהבין מתוך החלום שמלכות נבוכדנצר פוסקת ומלכות אחרת עומדת׃

כ״ב הוּא גָּלֵא עַמִּיקָתָא וּמְסַתְּרָתָא יָדַע מָה בַחֲשׁוֹכָא (ונהירא) [וּנְהוֹרָא] עִמֵּהּ שְׁרָא׃

הוא גלא עמיקתא. גולה עמוקות׃

ומסתרתא. על שגלה לו עומק זה׃

כ״ג לָךְ | אֱלָהּ אֲבָהָתִי מְהוֹדֵא וּמְשַׁבַּח אֲנָה דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא יְהַבְתְּ לִי וּכְעַן הוֹדַעְתַּנִי דִּי־בְעֵינָא מִנָּךְ דִּי־מִלַּת מַלְכָּא הוֹדַעְתָּנָא׃

הודעתנא. הודעתני׃

כ״ד כָּל־קֳבֵל דְּנָה דָּנִיֵּאל עַל עַל־אַרְיוֹךְ דִּי מַנִּי מַלְכָּא לְהוֹבָדָה לְחַכִּימֵי בָבֶל אָזַל | וְכֵן אֲמַר־לֵהּ לְחַכִּימֵי בָבֶל אַל־תְּהוֹבֵד הַעֲלְנִי קֳדָם מַלְכָּא וּפִשְׁרָא לְמַלְכָּא אֲחַוֵּא׃ {ס}

כל קבל דנה. כל עומת זה שנגלה לו הסוד׃

דניאל על על אריוך. נכנס אצל אריוך׃

די מני. שהפקיד׃

אל תהובד. אל תאבד׃

העלני. הכניסני׃

כ״ה אֱדַיִן אַרְיוֹךְ בְּהִתְבְּהָלָה הַנְעַל לְדָנִיֵּאל קֳדָם מַלְכָּא וְכֵן אֲמַר־לֵהּ דִּי־הַשְׁכַּחַת גְּבַר מִן־בְּנֵי גָלוּתָא דִּי יְהוּד דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוֹדַע׃

אדין. אז׃

בהתבהלה. בבהלה כלומר במהירות׃

הנעל. הכניס את דניאל׃

די השכחת גבר. אשר מצאתי איש׃

גלותא די יהוד. גלות יהודה׃

כ״ו עָנָה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל דִּי שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר (האיתיך) [הַאִיתָךְ] כָּהֵל לְהוֹדָעֲתַנִי חֶלְמָא דִּי־חֲזֵית וּפִשְׁרֵהּ׃

האיתך כהל. הישך יכול׃

די חזית. אשר ראיתי׃

כ״ז עָנָה דָנִיֵּאל קֳדָם מַלְכָּא וְאָמַר רָזָא דִּי־מַלְכָּא שָׁאֵל לָא חַכִּימִין אָשְׁפִּין חַרְטֻמִּין גָּזְרִין יָכְלִין לְהַחֲוָיָה לְמַלְכָּא׃

גזרין. שם מין בעל כישוף׃

כ״ח בְּרַם אִיתַי אֱלָהּ בִּשְׁמַיָּא גָּלֵא רָזִין וְהוֹדַע לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר מָה דִּי לֶהֱוֵא בְּאַחֲרִית יוֹמַיָּא חֶלְמָךְ וְחָזְוֵי רֵאשָׁךְ עַל־מִשְׁכְּבָךְ דְּנָה הִוּא׃ {ס}

ברם איתי וגו׳: והודע למלכא וגו׳. הוא גילה לי רז זה ועל ידו הודיע למלך עיקר חלומו בעתידות׃

חלמך וחזוי ראשך על משכבך. אשר על משכבך זהו׃

כ״ט (אנתה) [אַנְתְּ] מַלְכָּא רַעְיוֹנָךְ עַל־מִשְׁכְּבָךְ סְלִקוּ מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה וְגָלֵא רָזַיָּא הוֹדְעָךְ מָה־דִּי לֶהֱוֵא׃

רעיונך. הרהורך׃

על משכבך סליקו. מה שהיית מהרהר ביום מה יהיה אחריך על משכבך עלו׃

וגלא רזיא הודעך. והקב״ה מגלה רזים הודיעך את אשר יהיה׃

ל׳ וַאֲנָה לָא בְחָכְמָה דִּי־אִיתַי בִּי מִן־כָּל־חַיָּיָא רָזָא דְנָה גֻּלֵּי לִי לָהֵן עַל־דִּבְרַת דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוּן וְרַעְיוֹנֵי לִבָּבָךְ תִּנְדָּע׃ {ס}

ואנה לא בחכמה. ואני לא מרוב החכמה שיש בי משאר הבריות יותר נגלה לי הסוד הזה׃

להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון. יודיעוך מן השמים׃

ורעיוני לבבך תנדע. והרהורי לבבך שאתה מהרהר תמיד לדעת מי יקום אחריך׃

תנדע. תדע׃

ל״א (אנתה) [אַנְתְּ] מַלְכָּא חָזֵה הֲוֵיתָ וַאֲלוּ צֶלֶם חַד שַׂגִּיא צַלְמָא דְּכֵן רַב וְזִיוֵהּ יַתִּיר קָאֵם לְקָבְלֶךְ וְרֵוָהּ דְּחִיל׃

חזה הוית. רואה היית׃

ואלו. לשון והנה׃

צלמא דכן רב. צלם אשר היה לו כן גדול׃

וזיוה יתיר קאם לקבלך. היה עומד לנגדך׃

ורוה דחיל. ותארו נורא׃

ל״ב הָדֵין צַלְמָא רֵאשֵׁהּ דְּי־דְהַב טָב חֲדוֹהִי וּדְרָעוֹהִי דִּי כְסַף מְעוֹהִי וְיַרְכָתֵהּ דִּי נְחָשׁ׃

די דהב טב. של זהב טוב׃

חדוהי. חזה שלו׃

ודרעוהי. וזרועותיו׃

מעוהי וירכתיה. בטנו וירכותיו׃

ל״ג שָׁקוֹהִי דִּי פַרְזֶל רַגְלוֹהִי (מנהון) [מִנְּהֵין] דִּי פַרְזֶל (ומנהון) [וּמִנְּהֵין] דִּי חַסַף׃

שקוהי די פרזל. שוקיו של ברזל: מנהן די פרזל׃

ומנהן די חסף. מהם של ברזל ומהם של חרס׃

ל״ד חָזֵה הֲוֵיתָ עַד דִּי הִתְגְּזָרַת אֶבֶן דִּי־לָא בִידַיִן וּמְחָת לְצַלְמָא עַל־רַגְלוֹהִי דִּי פַרְזְלָא וְחַסְפָּא וְהַדֶּקֶת הִמּוֹן׃

די התגזרת אבן. אשר נחתכה ונבדלה אבן אחת:

די לא בידין. אשר לא בידים כי אם מאיליה:

ומחת לצלמא. והכת׳ את הצלם:

והדקת המון. והדיקה אותם:

ל״ה בֵּאדַיִן דַּקוּ כַחֲדָה פַּרְזְלָא חַסְפָּא נְחָשָׁא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וַהֲווֹ כְּעִוּר מִן־אִדְרֵי־קַיְט וּנְשָׁא הַמּוֹן רוּחָא וְכָל־אֲתַר לָא־הִשְׁתְּכַח לְהוֹן וְאַבְנָא | דִּי־מְחָת לְצַלְמָא הֲנָת לְטוּר רַב וּמְלָאת כָּל־אַרְעָא׃

באדין דקו כחדה. אז הודקו יחד כל מיני מתכות וחרס שהיה בו:

והוו כעור מן אידרי קיט. והיו כמוץ מגרנות הקיץ:

ונשא המון רוחא. ותשא אותם הרוח:

וכל אתר לא השתכח להון. כלומר לא נודע מקומה הראשון ולא ניכר שהיו שם מעולם:

הות לטור רב. נעשית הר גדול:

ל״ו דְּנָה חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ נֵאמַר קֳדָם־מַלְכָּא׃

דנה חלמא. הרי זה החלום שחלמת:

ופשריה נאמר וגו׳. ופתרונו נאמר לך:

ל״ז (אנתה) [אַנְתְּ] מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא דִּי אֱלָהּ שְׁמַיָּא מַלְכוּתָא חִסְנָא וְתָקְפָּא וְיֵקָרָא יְהַב־לָךְ׃

מלך מלכיא. פירשו רז״ל כל מלך מלכיא דדניאל מלך ב״ו חוץ מזה שכנגד הקב״ה אמר וכן פתרונו מלך המלכי׳ שהוא אלקי השמי׳:

מלכותא חסנא. מלכות חזק וכבד נתן לך:

ל״ח וּבְכָל־דִּי (דארין) [דָּיְרִין] בְּנֵי־אֲנָשָׁא חַיַּת בָּרָא וְעוֹף־שְׁמַיָּא יְהַב בִּידָךְ וְהַשְׁלְטָךְ בְּכָלְהוֹן (אנתה) [אַנְתְּ־]הוּא רֵאשָׁה דִּי דַהֲבָא׃

והשלטך בכלהון. והשליטך על כולם שאפילו גוזר על הסוס לא יהא צונף ועל העוף לא יפרח כמו שנאמר ואת חית השדה נתתי לעבדו (ירמיה כז):

אנת הוא ראשה די דהבא. ראש הזהב של הצורה שראית אתה הוא שמלכותך חזקה ועתה קיימת והיא חשובה מאד:

ל״ט וּבָתָרָךְ תְּקוּם מַלְכוּ אָחֳרִי (ארעא) [אַרְעָ] מִנָּךְ וּמַלְכוּ (תליתיא) [תְּלִיתָאָה] אָחֳרִי דִּי נְחָשָׁא דִּי תִשְׁלַט בְּכָל־אַרְעָא׃

ובתרך תקום מלכו אחרי: ארע מנך. ואחריך אחר מלכות בלשצר בנך תקום מלכות שתטול השררה מזרעך נמוכה ושפלה ממלכות שלך:

ארע. תחתונה ונמוכה, כמו שהכסף נמוך ושפל מהזהב, וראית שהחזה שהיא אחר הראש היא של כסף כך תהא מלכות מדי ופרס אחר מלכות בבל שפלה ממלכות נבוכדנצר:

ומלכו תליתאה אחרי. אחרת:

די נחשא. חסינא כנחשת והיא מלכות יון מלכות אלכסנדרוס מוקדן:

מ׳ וּמַלְכוּ (רביעיה) [רְבִיעָאָה] תֶּהֱוֵא תַקִּיפָה כְּפַרְזְלָא כָּל־קֳבֵל דִּי פַרְזְלָא מְהַדֵּק וְחָשֵׁל כֹּלָּא וּכְפַרְזְלָא דִּי־מְרָעַע כָּל־אִלֵּן תַּדֵּק וְתֵרֹעַ׃

ומלכו. רביעאה היא קשה כפרזלא כאשר ראית השוקיים שהם רביעים לראש ולחזה ולמעיים והם של ברזל:

מהדק וחשל כלא. מרדד ומהדק כל מיני מתכות שמרדדין אותם בקורנס:

וחשל. ומרדד והרבה יש בגמ׳ חשלי דודי (כתובות עז) ביעי חשילתא (חולין צב):

כל אלין. כל מיני מתכות הללו שראית בצלם:

תדיק ותרוע. תדיק ותרוצץ:

מ״א וְדִי־חֲזַיְתָה רַגְלַיָּא וְאָצְבְּעָתָא (מנהון) [מִנְּהֵין] חֲסַף דִּי־פָחָר (ומנהון) [וּמִנְּהֵין] פַּרְזֶל מַלְכוּ פְלִיגָה תְּהֶוֵה וּמִן־נִצְבְּתָא דִי־פַרְזְלָא לֶהֱוֵא־בַהּ כָּל־קֳבֶל דִּי חֲזַיְתָה פַּרְזְלָא מְעָרַב בַּחֲסַף טִינָא׃

חסף די פחר. חרס של יוצר והרבה יש בגמרא מאני דפחרא׃

מלכו פליגה תהוה. מלכות חלוקה תהיה שני מלכים יהיו ממנה כאחד חזק וחלש כמו שמפורש למטה מן קצת מלכותא תהוה תקיפא׃

ומן נצבתא די פרזלא להוא בה. אף החלש יהא חזק על אחרים ע״י חוזק חברו שיראו מפניו וזה מן נצבתא די פרזלא להוי בה, מן חוזק מצב הברזל, יהיה במלך החלש׃

כל קבל די חזיתה. כל עומת שראית ברזל מעורב בחרסית הטיט׃

מ״ב וְאָצְבְּעָת־רַגְלַיָּא (מנהון) [מִנְּהֵין] פַּרְזֶל (ומנהון) [וּמִנְּהֵין] חֲסַף מִן־קְצַת מַלְכוּתָא֙ תֶּהֱוֵה תַּקִּיפָה וּמִנַּהּ תֶּהֱוֵא תְּבִירָה׃

מ״ג (דִּי) [וְדִי] חֲזַיְתָ פַּרְזְלָא֙ מְעָרַב֙ בַּחֲסַף טִינָא֙ מִתְעָרְבִ֣ין לֶהֱוֹן֔ בִּזְרַ֖ע אֲנָשָׁ֑א וְלָא־לֶהֱוֶ֣ן דָּבְקִ֔ין דְּנָ֖ה עִם־דְּנָ֑ה הַֽאכְדֵ֣י פַרְזְלָא֙ לָ֣א מִתְעָרַ֔ב עִם־חַסְפָּֽא׃

מתערבין להון בזרע אנשא וגו׳. מתחתנים יהיו עם שאר האומות ולא יהיו שלימים ונדבקים עמם באמת ולב שלם ודתיהם שונות מדתי שאר האומות׃

הא כדי פרזלא לא מתערב. הלא הוא כמו שאין הברזל נדבק יפה עם החרס׃

מ״ד וּבְיוֹמֵיהֹ֙ון דִּ֣י מַלְכַיָּ֔א אִנּ֥וּן יְקִ֛ים אֱלָהּ֩ שְׁמַיָּ֨א מַלְכ֜וּ דִּ֣י לְעָלְמִ֗ין לָ֤א תִתְחַבַּל֙ וּמַלְכוּתָ֣הּ לְעַ֔ם אָחֳרָ֖ן לָ֣א תִשְׁתְּבֵ֑ק תַּדִּ֞ק וְתָסֵ֤יף כָּל־אִלֵּין֙ מַלְכְוָתָ֔א וְהִ֥יא תְקוּם֙ לְעָלְמִ֔יא׃

וביומיהון די מלכיא אנון. ביומיהון של מלכים הללו בעוד מלכותם של רומיים קיימת׃

יקים אלה שמיא. מלכות הקב״ה שלעולם לא תתחבל מלכו והיא מלכות מלך המשיח׃

תדק ותסף. תדק ותכלה כל אלו המלכיות׃

מ״ה כָּל־קֳבֶל דִּי־חֲזַיְתָ דִּי מִטּוּרָא֙ אִתְגְּוֶרַת֙ אֶ֔בֶן דִּי־לָ֥א בִידַ֖יִן וְהַדִּ֣קַת פַּרְזְלָ֑א נְחָשָׁ֕א חַסְפָּ֖א כַּסְפָּ֥א וְדַהֲבָ֛א אֱלָהּ רַ֥ב הוֹדַ֖ע לְמַלְכָּ֑א מָ֚ה דִּ֣י לֶהֱוֵ֔א אַחֲרֵ֖י דְּנָ֑ה וְיַצִּ֥יב חֶלְמָ֛א וּמְהֵימַ֥ן פִּשְׁרֵֽהּ׃ {ס}

כל קבל די חזית. כל עומת שראית שנתפרקה אבן מן ההר שהדיקה כל הצלם זה פתרון שהמלכות החמישית תכלה ותרוצץ את כולם׃

מה די להוא אחרי דנה. מה שיהיה אחר זאת אחר מלכות זו שלך׃

ויציב חלמא. אמת הוא החלום׃

מ״ו בֵּאדַ֗יִן מַלְכָּ֛א נְבוּכַדְנֶצַּ֥ר נְפַ֖ל עַל־אַנְפּ֑וֹהִי וּלְדָנִיֵּ֣אל סְגֵ֔ד וּמִנְחָ֥ה וְנִיחֹחִ֖ין אֲמַ֥ר לְנַסָּכָ֥ה לֵֽהּ׃

מ״ז עָנֵ֤ה מַלְכָּא֙ לְדָנִיֵּ֔אל וְאָמַ֕ר מִן־קְשֹׁ֖ט דִּ֣י אֱלָהֲכ֑וֹן הוּא֩ אֱלָהּ֨ אֱלָהִ֜ין וּמָרֵ֣א מַלְכִ֗ין וְגָלֵ֤ה רָזִין֙ דִּ֣י יְכֵלְתְּ֔ לְמִגְלֵ֖א רָזָ֥א דְנָֽה׃

מן קשוט. באמת׃

ומרא מלכין. אדוני האדונים׃

רזא דנה. סתר זה׃

מ״ח אֱדַ֗יִן מַלְכָּא֙ לְדָנִיֵּ֔אל רַבִּ֖י וּמַתְּנָ֣ן רַבְרְבָ֑ן שַׂגִּיאָ֣ן יְהַבְ־לֵ֔הּ וְהַשְׁלְטֵ֖הּ עַ֥ל כָּל־מְדִינַ֛ת בָּבֶ֑ל וְרַ֣ב־סִגְנִ֔ין עַ֖ל כָּל־חַכִּימֵ֥י בָבֶֽל׃

לדניאל רבי. לדניאל גדל על כל השרים׃

מ״ט וְדָנִיֵּ֣אל בְּעָ֣א מִן־מַלְכָּ֔א וּמַנִּ֥י עַל־עֲבִידְתָּ֖א דִּ֣י מְדִינַ֣ת בָּבֶ֑ל לְשַׁדְרַךְ֙ מֵישַׁ֣ךְ וַעֲבֵ֔ד נְגֹ֖ו וְדָנִיֵּ֥אל בִּתְרַ֖ע מַלְכָּֽא׃ {פ}

ומני על עבידתא די מדינת בבל. ויפקד על כל צרכי הממלכות את חנניה מישאל ועזריה׃

פרק ג׳

א׳ נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא עֲבַד צְלֶם דִּי־דְהַב רוּמֵהּ אַמִּין שִׁתִּין פְּתְיֵהּ אַמִּין שֵׁת אֲקִימֵהּ בְּבִקְעַת דּוּרָא בִּמְדִינַת בָּבֶל׃

עבד וגו׳. מלאה לבו לעשות צלם של זהב׃

פתיה אמין שית אקימה וגו׳. אם אין עביו אלא שש היאך יכול לעמוד בגובה אמין שתין אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב של ירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמ׳ (יחזקאל ז) וזהבם לנידה יהיה׃

בבקעת דורא. שם מקום׃

ב׳ וּנְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא שְׁלַח לְמִכְנַשׁ | לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא אֲדַרְגָּזְרַיָּא גְּדָבְרַיָּא דְּתָבְרַיָּא תִּפְתָּיֵא וְכֹל שִׁלְטֹנֵי מְדִינָתָא לְמֵתֵא לַחֲנֻכַּת צַלְמָא דִּי הֲקֵים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃

לאחשדרפניא. דוכסין׃

פחותא. שלטונין׃

אדרגזריא גדבריא וגו׳. כולם שם עכו״ם הם׃

לחנוכת צלמא. תחלת עבודותיו׃

ג׳ בֵּאדַיִן מְתְכַּנְּשִׁין אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא אֲדַרְגָּזְרַיָּא גְּדָבְרַיָּא דְּתָבְרַיָּא תִּפְתָּיֵא וְכֹל שִׁלְטֹנֵי מְדִינָתָא לַחֲנֻכַּת צַלְמָא דִּי הֲקֵים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא (וקאמין) [וְקָיְמִין] לָקֳבֶל צַלְמָא דִּי הֲקֵים נְבוּכַדְנֶצַּר׃

ד׳ וְכָרוֹזָא קָרָא בְּחַיִל לְכוֹן אָמְרִין עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא וְלִשָׁנַיָּא׃

וכרוזא קרא בחיל. הכרוז יוצא בכח גדול׃

לכון אמרין עממיא. לכם כל העמים והלשונות אומרים מכרוז מצות המלך במשלחת המלך׃

ה׳ בְּעִדָּנָא דִּי־תִשְׁמְעוּן קָל קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא (קיתרס) [קַתְרוֹס] שַׂבְּכָא פְּסַנְתֵּרִין סוּמְפֹנְיָה וְכָל זְנֵי זְמָרָא תִּפְּלוּן וְתִסְגְּדוּן לְצֶלֶם דַּהֲבָא דִּי הֲקֵים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃

בעדנא דתשמעון קל קרנא משרוקיתא. קול הקרן שורקת כמו (זכריה י׳:ח׳) אשרקה להם ואקבצם׃

קתרוס סבכא וגו׳. כולם כלי זמר הם׃

זני זמרא. מיני זמר למינו ת״א לזנוהי׃

ו׳ וּמַן־דִּי־לָא יִפֹּל וְיִסְגַּד בַּהּ־שַׁעֲתָא יִתְרְמֵא לְגוֹא־אַתּוּן נוּרָא יָקִדְתָּא׃

אתון נורא. גומא שעושין לשרוף בה אבנים לסיד והוא כבשן שבכל המקרא׃

ז׳ כָּל־קֳבֶל דְּנָה בְּהֵּ־זִמְנָא כְּדִי שָׁמְעִין כָּל־עַמְמַיָּא קָל קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא (קיתרס) [קַתְרוֹס] שַׂבְּכָא פְּסַנְטֵרִין וְכָל זְנֵי זְמָרָא נָפְלִין כָּל־עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא וְלִשָׁנַיָּא סָגְדִין לְצֶלֶם דַּהֲבָא דִּי הֲקֵים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃

כל קבל דנה. כל עומת זו שנזהרו במצות המלך על כך׃

בה זמנא. בו בזמן שישמעו קול הזמר שהוא לסימן שיבואו המשתחוים להשתחוות נפלין כל עממיא וגו׳׃

ח׳ כָּל־קֳבֶל דְּנָה בְּהֵּ־זִמְנָא קְרֵבוּ גֻּבְרִין כַּשְׂדָּאִין וַאֲכָלוּ קַרְצֵיהוֹן דִּי יְהוּדָיֵא׃

כל קבל דנה. כל עומת זו שראו שונאי היהודי׳ שיש שעה להלשין עליהם׃

קריבו גוברין כשדאין ואכלו קרצהון. הלשינו עליהם, לא תלך רכיל (ויקרא י״ט:ט״ז) מתרגמינן ולא תיכול קורצין, ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לגימא במקום שמלשינין שם והוא סימן קיום דברים שמאותה שעה יש עליהם לברר דבריהם ולאמת לשון הרע שאמרו ואותה סעודה

נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו (משלי ו׳:י״ג) שהוא לסימן לשון הרע:

ט׳ עֲנוֹ וַאֲמְרִין לִנְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי:

ענו ואמרין. צוחו כל עניה שבמקרא לשון קול רם הוא:

י׳ (אנתה) [אַנְתְּ] מַלְכָּא שֻׁמְתְּ טְעֵם דִּי כָל־אֱנָשׁ דִּי־יִשְׁמַע קָל קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא (קיתרס) [קַתְרוֹס] שַׂבְּכָא פְּסַנְתֵּרִין (וסיפניה) [וְסוּפְנְיָה] וְכָל זְנֵי זְמָרָא יִפֹּל וְיִסְגֻּד לְצֶלֶם דַּהֲבָא:

שמת טעם. גזרת דבר:

י״א וּמַן־דִּי־לָא יִפֹּל וְיִסְגֻּד יִתְרְמֵא לְגוֹא־אַתּוּן נוּרָא יָקְדְתָּא:

י״ב אִיתַי גַּבְרִין יְהוּדָאִין דִּי־מַנִּיתָ יָתְהוֹן עַל־עֲבִידַת מְדִינַת בָּבֶל שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ גַּבְרַיָּא אִלֵּךְ לָא־שָׂמוּ (עליך) [עָלָךְ] מַלְכָּא טְעֵם (לאלהיך) [לֵאלָהָךְ] לָא פָלְחִין וּלְצֶלֶם דַּהֲבָא דִּי הֲקֵימְתָּ לָא סָגְדִין:

איתי. יש:

יהודאין. משבט יהודה:

אלך. אלה: לא שמו:

עלך מלכא טעם. לא חשו לתת עצה לעצמן לחוש על גזרותיך:

י״ג בֵּאדַיִן נְבוּכַדְנֶצַּר בְּרָגְז וַחֲמָא אֲמַר לְהַיְתָיָה לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ בֵּאדַיִן גַּבְרַיָּא אִלֵּךְ הֵיתָיו קֳדָם מַלְכָּא:

אמר להיתיה. צוה להביא:

היתיו. הובאו:

י״ד עָנֵה נְבוּכַדְנֶצַּר וְאָמַר לְהוֹן הַצְדָּא שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ לֵאלָהַי לָא אִיתַיכוֹן פָּלְחִין וּלְצֶלֶם דַּהֲבָא דִּי הֲקֵימֶת לָא סָגְדִין:

הצדא. שמא גזרותי צדו ושממה ודבר רק היא בעיניכם אתם שדרך מישך ועבד נגו אשר לאלוהי אינכם עובדים, ה״א של הצדא משמשת בלשון תמיהה:

די הקמת. שהקמותי:

ט״ו כְּעַן הֲן אִיתַיכוֹן עֲתִידִין דִּי בְעִדָּנָא דִּי־תִשְׁמְעוּן קָל קַרְנָא מַשְׂרוֹקִיתָא (קיתרס) [קַתְרוֹס] שַׂבְּכָא פְּסַנְתֵּרִין וְסוּמְפֹנְיָה וְכָל | זְנֵי זְמָרָא תִּפְּלוֹן וְתִסְגְּדוּן לְצַלְמָא דִּי־עֲבַדֵת וְהֶן לָא תִסְגְּדוּן בַּהּ־שַׁעֲתָא תִּתְרְמוֹן לְגוֹא־אַתּוּן נוּרָא יָקְדְתָּא וּמַן־הִוּא אֱלָהּ דִּי יְשֵׁיזְבִנְכוֹן מִן־יְדָי:

כען הן איתיכון עתידין. עתה הנכם עתידים על כרחכם לקבל זו עליכם:

והן לא תסגדון. ואם לא תשתחוו תהיו מושלכים:

לגו. לתוך:

ומן הוא אלה. ומי הוא שום אלוה שיציל אתכם מידי:

ט״ז עֲנוֹ שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ וְאָמְרִין לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר לָא־חַשְׁחִין אֲנַחְנָא עַל־דְּנָה פִּתְגָם לַהֲתָבוּתָךְ:

למלכא נבוכדנצר. למה הוזכר שמו אלא כך אמרו לו אם לקבל עלינו גזירתך לתת מסין וארנוניות וגולגליות אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב״ה נבוכדנצר שפל אנשים בעינינו ובזוי עם אתה:

לא חשחין אנחנא. לא חוששין אנו על זאת ליטול עצה מה להשיבך כי המענה מוכן ושגור בפינו:

י״ז הֲן אִיתַי אֱלָהֲנָא דִּי־אֲנַחְנָא פָלְחִין יָכֹל לְשֵׁיזָבוּתָנָא מִן־אַתּוּן נוּרָא יָקְדְתָּא וּמִן־יְדָךְ מַלְכָּא יְשֵׁיזֵב:

יכיל לשזבותנא. יכול להצילנו מכל צרה:

מן אתון נורא. ומן ידך מלכא ישזיב מן הכבשן ומן ידך יציל׃

י״ח **וְהַן לָא יְדִיעַ לָהֱוֵא־לָךְ מַלְכָּא דִּי (לאלהיך) [לֵאלָהָךְ] לָא־[אִיתָנָא] (איתינא) פָּלְחִין וּלְצֶלֶם דַּהֲבָא דִּי הַקֵימְתָּ לָא נִסְגִּד׃ {פ}**

והן לא. ואם לא יחפוץ להציל גופינו ידיע להוי לך׃

י״ט **בֵּאדַיִן נְבוּכַדְנֶצַּר הִתְמְלִי חֱמָא וּצְלֶם אַנְפּוֹהִי (אשתנו) [אֶשְׁתַּנִּי] עַל־שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ עֲנָה וְאָמַר לְמֶזָא לְאַתּוּנָא חַד־שִׁבְעָה עַל דִּי חֲזָה לְמֶזְיַהּ׃**

התמלי חמא. נתמלא חמה׃

וצלם אנפוהי אשתני. ופרצוף פניו נשתנו׃

למזא לאתונא. להצית לכבשן האש ולחממו׃

חד שבעה על די חזה למזיה. על אחת שבע פעמים ששיערוהו עד כדי הסיקו וכאילו יבעירוהו ז׳ שיעורין כמוהו׃

למזיה. להסיקו׃

כ׳ **וּלְגַבָּרִין גִּבָּרֵי־חַיִל דִּי בְחֵילֵהּ אֲמַר לְכַפָּתָה לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ לְמִרְמֵא לְאַתּוּן נוּרָא יָקְדְתָּא׃**

ולגבורין גברי חיל די בחיליה. ולאנשים גבורי כח אשר בחילו׃

אמר לכפתה. צוה לאסור אותם שראה מתחזקים לענותו קשות ואמר גבורים הם אלו וצוה לגבורים אשר בחילו לאסור אותם׃

כ״א **בֵּאדַיִן גַּבָּרַיָּא אִלֵּךְ כְּפִתוּ (כפטישיהון) [בְּסַרְבָּלֵיהוֹן] (פטישיהון) [פַּטְשֵׁיהוֹן] וְכַרְבְּלָתְהוֹן וּלְבָשֵׁיהוֹן וּרְמֵיו לְגוֹא־אַתּוּן נוּרָא יָקְדְתָּא׃**

גובריא אלך. אנשים אלו׃

כפיתו בסרבליהון. נתקשרו בבגדי מעטפותן׃

פטשיהון וכרבלתהון. מיני מלבוש מלכות שהיה להם ואע״פ שהיו יוצאין לידון לפני נ״נ דיני מיתה לא שנו בגדיהם להשפיל את גדולתם מכאן למדו חכמים שאפי׳ בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן השררה שהוחזק בה׃

וכרבלתהון. יש לו דוגמא (בד״ה א׳ טו) ודוד מכורבל׃

ורמיו לגוא אתון נורא. והושלכו לתוך כבשן בוערה׃

כ״ב **כָּל־קֳבֵל דְּנָה מִן־דִּי מִלַּת מַלְכָּא מְחַצְפָּה וַאֲתוּנָא אֲזָה יַתִּירָה גַּבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי הַסְּקוּ לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ קַטֵּל הִמּוֹן שְׁבִיבָא דִּי נוּרָא׃**

כל קבל דנה. כל עומת זאת אשר מצות המלך היתה עזה׃

ואתונא אזה יתירא. והכבשן הוסק מאד׃

גובריא אלך. אלו האנשים הגבורים אשר קשרו את חנניה מישאל ועזריה והשליכום לכבשן׃

קטיל המון שביבא די נורא. שרף אותם כח שביב האש׃

כ״ג **וְגַבְרַיָּא אִלֵּךְ תְּלַתְּהוֹן שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ נְפַלוּ לְגוֹא־אַתּוּן־נוּרָא יָקְדְתָּא מְכַפְּתִין׃ {פ}**

מכפתין. קשורין׃

כ״ד **אֱדַיִן נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא תְּוַהּ וְקָם בְּהִתְבְּהָלָה עָנֵה וְאָמַר לְהַדָּבְרוֹהִי הֲלָא גַּבְרִין תְּלָתָה רְמֵינָא לְגוֹא־נוּרָא מְכַפְּתִין עָנִין וְאָמְרִין לְמַלְכָּא יַצִּיבָא מַלְכָּא׃**

תוה. תמה׃

וקם בהתבהלה. ועמד בבהלה׃

ענין ואמרין. עונין ואומרי׳ למלך׃

יציבא מלכא. אמת דבר המלך:

כ״ה עָנָה וְאָמַר הָא־אֲנָה חָזֵה גַּבְרִין אַרְבְּעָה שָׁרְיִן֙ מַהְלְכִין בְּגוֹא־נוּרָא וַחֲבָל לָא־אִיתַי בְּהוֹן וְרֵוֵהּ֙ דִּי (רביעיא) [רְבִיעָאָה] דָמֵה לְבַר־אֱלָהִין׃

שרין מהלכין בגוא נורא. מותרין מאסוריהן והולכים בתוך האש:

וחבל לא איתי בהון. וחבלה לא יש בהם:

ורוה די. רביעאה ותוארו של רביעי:

דמה לבר אלהין. דומה למלאך שראיתי בהיותי עם סנחרב כשנשרפו אוכלוסיו שנאמר (ישעיהו ל״ז:ל״ו) ויך במחנה אשור ונבוכדנצר היה שם ונמלט בתוך עשרה שנמלטו מהם:

כ״ז בֵּאדַיִן קָרֵב נְבוּכַדְנֶצַּר לִתְרַע֙ אַתּוּן נוּרָא יָקִדְתָּא עָנָה וְאָמַר שַׁדְרַךְ֙ מֵישַׁךְ֙ וַעֲבֵד־נְגוֹ עַבְדָוֹהִי דִּ֣י אֱלָהָא (עליא) [עִלָּאָה] פָּקוּ וְאֶתוּ֙ בֵּאדַיִן נָפְקִין שַׁדְרַךְ֙ מֵישַׁךְ֙ וַעֲבֵד נְגוֹ מִן־גּוֹא נוּרָא׃

קרב. לתרע אתון נורא נגש לשער החצר שהכבשן בתוכה לדבר עמהם ומתחלה היה רואה אותם מרחוק:

פוקו ואתו. צאו ובאו ולא אמר להם עלו ובואו מכאן למדנו שצף קרקעית הכבשן והשוה לארץ שלא יטרחו לעלות:

באדין נפקון. אע״פ שבטוחין בנס העשוי להם לא מלאה לבם לזלזל במלכות לצאת שלא ברשות:

כ״ט וּמְתַכְּנְשִׁין אַחַשְׁדַרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא֙ וְהַדָּבְרֵי מַלְכָּא֙ חָזַיִן לְגַבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּ֣י לָא־שְׁלַט נוּרָא בְּגֶשְׁמְהוֹן וּשְׂעַר רֵאשְׁהוֹן֙ לָא הִתְחָרַךְ֙ וְסַרְבָּלֵיהוֹן לָא שְׁנוֹ וְרֵיחַ נוּר לָא עֲדָת בְּהוֹן׃

ומתכנשין אחשדרפניא. ד׳ אומות נמנו למעלה באסיפה הראשונה שלא נמנו כאן אדרגזריא דתבריא גדבריא תפתיא הם גבורי החיל אשר הרגם שביב האש בהשליכם את חנניה וחבריו לאור:

חזין לגובריא אלך. רואין את האנשים האלה חנניה וחבריו:

די לא שלט נורא בגשמהון. אשר לא שלטה האש בגופם:

גשמהון. גופן בל׳ ארמי ויש רבים בזה הספר:

ושער ראשיהון לא התחרך. שער ראשיהון לא נחרך:

לא שנו. לא נשתנו ממראיתן:

לא עדת בהון. לא סרה לתוכם:

כ״ח עָנֵה נְבוּכַדְנֶצַּר וְאָמַר בְּרִיךְ֙ אֱלָהֲהוֹן֙ דִּ֣י שַׁדְרַךְ֙ מֵישַׁךְ֙ וַעֲבֵד נְגוֹ דִּ֣י שְׁלַח מַלְאָכֵהּ֙ וְשֵׁיזַב לְעַבְדּוֹהִי דִּ֣י הִתְרְחַצוּ עֲלוֹהִי וּמִלַּת מַלְכָּא֙ שַׁנִּיו וְיַהֲבוּ (גשמיהון) [גֶּשְׁמְהוֹן] דִּ֣י לָא־יִפְלְחוּן וְלָא־יִסְגְּדוּן֙ לְכָל־אֱלָהּ֙ לָהֵן לֵאלָהֲהוֹן׃

ענה נבוכדנצר. צוח נבוכדנצר:

די התרחיצו עלוהי. אשר בטחו עליו:

ומלת מלכא שניו. ומלת המלך שנו שלא לקיימו:

ויהבו גשמהון. ומסרו גופם:

לאלההון. זולתי לאלהיהם:

כ״ט וּמִנִּי֙ שִׂים טְעֵם֙ דִּ֣י כָל־עַם֙ אֻמָּה וְלִשָּׁן דִּ֣י־אֲמַר (שלה) [שָׁלוּ] עַל אֱלָהֲהוֹן֙ דִּ֣י־שַׁדְרַךְ֙ מֵישַׁךְ֙ וַעֲבֵד נְגוֹ הַדְמִין יִתְעֲבֵד וּבַיְתֵהּ֙ נְוָלִי יִשְׁתַּוֵּא כָּל־קֳבֶל דִּ֣י לָא אִיתַי אֱלָהּ֙ אָחֳרָן דִּ֣י־יָכֵל לְהַצָּלָה כִּדְנָה׃

שים טעם. כלומר יושם חק:

די יאמר. שלו אשר יאמר משגה כלומר שום דבר של גנאי:

הדמין. אברים כלומר ינתחוהו לאברים:

גולי ישתוה. אשפה יושם:

די יכול להצלה כדנה. אשר יכול להציל כזאת:

ל׳ בֵּאדַיִן מַלְכָּא הַצְלַח לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ בִּמְדִינַת בָּבֶל׃ {פ}

הצלח. הצליח והגדיל אותם:

ל״א נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא לְכָל־עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָׁנַיָּא דִּי־[דָיְרִין] (דארין) בְּכָל־אַרְעָא שְׁלָמְכוֹן יִשְׂגֵּא׃

נבוכדנצר מלכא לכל עממיא. זה טופס כתב האגרת נבוכדנצר המלך שואל לשלום לכל העמים:

ל״ב אָתַיְא֙ וְתִמְהַיָּא דִּי עֲבַד עִמִּי אֱלָהָא (עליא) [עִלָּאָה] שְׁפַר קֳדָמַי לְהַחֲוָיָה׃

שפר קדמי להחויה. טוב לי להגיד:

ל״ג אָתוֹהִי֙ כְּמָה רַבְרְבִין וְתִמְהָוֹהִי כְּמָה תַקִּיפִין מַלְכוּתֵהּ֙ מַלְכוּת עָלַם וְשָׁלְטָנֵהּ עִם־דָּר וְדָר׃

פרק ד׳

א׳ אֲנָה נְבוּכַדְנֶצַּר שְׁלֵה הֲוֵית֙ בְּבֵיתִי֙ וְרַעְנַן בְּהֵיכְלִי׃

שלה הוית בביתי. שליו הייתי:

ב׳ חֶלֶם חֲזֵית וִידַחֲלַנֵּנִי וְהַרְהוֹרִין֙ עַל־מִשְׁכְּבִי וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי יְבַהֲלֻנַּנִי׃

וידחלנני. ואיים עלי והפחדני:

ג׳ וּמִנִּי֙ שִׂים טְעֵם לְהַנְעָלָה קָדָמַי כָּל חַכִּימֵי בָבֶל דִּי־פִשְׁרָא חֶלְמָא יְהוֹדְעֻנַנִּי׃

ד׳ בֵּאדַיִן (עללין) [עָלִין] חַרְטֻמַּיָּא֙ אָשְׁפַיָּא (כשדיא) [כַּשְׁדָּאֵי] וְגָזְרַיָּא וְחֶלְמָא אֲמַר אֲנָה֙ קֳדָמֵיהוֹן וּפִשְׁרֵהּ לָא־מְהוֹדְעִין לִי׃

ה׳ וְעַד אֲחֳרִין עַל קָדָמַי דָּנִיֵּאל דִּי־שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר֙ כְּשֵׁם אֱלָהִי֙ וְדִי רוּחַ־אֱלָהִין קַדִּישִׁין בֵּהּ וְחֶלְמָא קָדָמוֹהִי אֲמָרֵת׃

ועד אחרן. ועד אשר באחרונה הובא לפני דניאל:

כשום אלהי. עכו״ם של בבל בל שמה טשצר שם לשון חכמה הוא באומות:

ו׳ בֵּלְטְשַׁאצַּר֙ רַב חַרְטֻמַּיָּא֙ דִּי | אֲנָה יְדַעְתּ דִּי רוּחַ אֱלָהִין קַדִּישִׁין בָּךְ וְכָל־רָז֙ לָא־אָנַס לָךְ חֶזְוֵי חֶלְמִי דִּי־חֲזֵית וּפִשְׁרֵהּ אֱמָר׃

וכל רז לא אנס לך. וכל סתום לא נאנס ולא נכחד ממך:

ז׳ וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי עַל־מִשְׁכְּבִי חָזֵה הֲוֵית֙ וַאֲלוּ אִילָן בְּגוֹא אַרְעָא וְרוּמֵהּ שַׂגִּיא׃

ח׳ רְבָה אִילָנָא וּתְקֵף וְרוּמֵהּ֙ יְמְטֵא לִשְׁמַיָּא וַחֲזוּתֵהּ לְסוֹף כָּל־אַרְעָא׃

רבה אילנא ותקיף. גדל האילן והוחזק ועצם:

ימטא לשמיא. הגיע השמים:

ט׳ עָפְיֵהּ שַׁפִּיר֙ וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא וּמָזוֹן לְכֹלָּא־בֵהּ תְּחוֹתוֹהִי תַּטְלַל | חֵיוַת בָּרָא וּבְעַנְפוֹהִי֙ (ידרון) [יָדוּרָן] צִפְּרֵי שְׁמַיָּא וּמִנֵּהּ יְתִזַּן כָּל־בְּשָׂרָא׃

עפיה שפיר. ענפו נאה:

ואנבה שגיא. פריו רב:

מזון לכולא ביה. וכדי מזון לכל בריה היה בו:

תטלל. לשון צל:

ידורון. ל׳ מדור ולינה:

יתזון. ל׳ מזון:

י׳ חָזֵה הֲנַית בְּחֶזְוֵי רֵאשִׁי עַל־מִשְׁכְּבֵי וַאֲלוּ עֵיר וְקַדִּישׁ מִן־שְׁמַיָּא נָחִת׃

חזה הוית. רואה הייתי:

ואלו עיר וקדיש. והנה מלאך שהוא ער לעולם וקדוש:

י״א קָרֵא בְחַיִל וְכֵן אָמַר גְּדוּ אִילָנָא וְקַצֻּצוּ עַנְפּוֹהִי אַתְּרוּ עָפְיֵהּ וּבַדְּרוּ אִנְבֵּהּ תְּנַד חַיְוָתָא מִן־תַּחְתּוֹהִי וְצִפְּרַיָּא מִן־עַנְפּוֹהִי׃

קרא בחיל. צועק בכח:

גודו אילנא. קוצו האילן:

אתרו עפייה. השירו והפילו ענפיו:

ובדרו אנבה. הפיצו פריו:

תנוד חיותא מן תחתוהי. ינודו החיות מתחתיו:

י״ב בְּרַם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבָקוּ וּבְאֶסוּר דִּי־פַרְזֶל וּנְחָשׁ בְּדִתְאָא דִּי בָרָא וּבְטַל שְׁמַיָּא יִצְטַבַּע וְעִם־חֵיוְתָא חֶלְקֵהּ בַּעֲשַׂב אַרְעָא׃

ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו. אך עיקר שרשיו הניחו:

ובאסור די פרזל ונחש. כלו׳ תנו רגליו בכבלי ברזל כשם שעושין לסוס שמניחין אותו באפר כך כבלוהי בכבלי׳:

בדתאא. בעשב השדה כלומר באחו שלא יזוז משם:

יצטבע. יהא שרוי תמיד לשון טבילה:

חלקה. חלקו:

י״ג לִבְבֵהּ מִן־[אֲנָשָׁא] (אנושא) יְשַׁנּוֹן וּלְבַב חֵיָוָה יְתְיְהַב לֵהּ וְשִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עֲלוֹהִי׃

ושבעה עדנין. שבע שנים:

יחלפון עלוהי. יעברו עליו בגזרה זו:

י״ד בְּגִזְרַת עִירִין פְּתְגָמָא וּמֵאמַר קַדִּישִׁין שְׁאָלְתָא עַד־דִּבְרַת דִּי יִנְדְּעוּן חַיַּיָא דִּי־שַׁלִּיט (עליא) [עִלָּאָה] בְּמַלְכוּת (אנושא) [אֲנָשָׁא] וּלְמַן־דִּי יְצִבֵּא יִתְּנִנַּהּ וּשְׁפַל אֲנָשִׁים יְקִים (עליה) [עֲלָהּ]׃

שאלתא. גזרה וע״י שנמלכין בהקב״ה קודם שיגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא:

עד דברת. כמו למען:

די ינדעון חייא. שידעו כל החיים:

ולמן די יצבא. למי שירצה:

ט״ו דְּנָה חֶלְמָא חֲזַית אֲנָה מַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר (ואנתה) [וְאַנְתְּ] בֶּלְטְשַׁאצַּר פִּשְׁרָא | אֱמַר כָּל־קֳבֵל־דִּי | כָּל־חַכִּימֵי מַלְכוּתִי לָא־יָכְלִין פִּשְׁרָא לְהוֹדָעוּתַנִי (ואנתה) [וְאַנְתְּ] כָּהֵל דִּי רוּחַ־אֱלָהִין קַדִּישִׁין בָּךְ׃

פשרא. פתרונו:

ואנת כהל. ואתה יכול:

ט״ז אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דִּי־שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר אָשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָה וְרַעְיוֹנֹהִי יְבַהֲלֻנֵּהּ עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר בֵּלְטְשַׁאצַּר חֶלְמָא וּפִשְׁרָא אַל־יְבַהֲלָךְ עָנֵה בֵלְטְשַׁאצַּר וְאָמַר מָרִ֫אי חֶלְמָא (לשנאין) [לְשָׂנְאָךְ] וּפִשְׁרֵהּ (לעריך) [לַעֲרָךְ]:

אדין דניאל. אשתומם שתק:

ורעינוהי. ומחשבותיו:

יבהלוניה. שהיה ירא לפתור לו חלום:

מרי. אדוני, אמרו רבותינו מארי חלמא לשנאך קדש הוא תלה עיניו להקב״ה ואמר חלום זה יתקיים על שנאך זה וא״ת לנבוכדנצר אמר והלא ישראל שונאו אפשר שיקללם:

לערך. לשונאך כמו ויהי ערך (שמואל א כה):

י״ז אִילָנָא דִּי חֲזַיְתָ דִּי רְבָה וּתְקֵף וְרוּמֵהּ יְמְטֵא לִשְׁמַיָּא וַחֲזוֹתֵהּ לְכָל־אַרְעָא:

י״ח וְעָפְיֵהּ שַׁפִּיר וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא וּמָזוֹן לְכֹלָּא־בֵּהּ תְּחוֹתוֹהִי תְּדוּר חֵינַת בָּרָא וּבְעַנְפּוֹהִי יִשְׁכְּנָן צִפְּרֵי שְׁמַיָּא:

י״ט (אנתה) [אַנְתְּ־]הוּא מַלְכָּא דִּי (רבית) [רַבְתָּ] וּתְקַפְתְּ וּרְבוּתָךְ רְבָת וּמְטָת לִשְׁמַיָּא וְשָׁלְטָנָךְ לְסוֹף אַרְעָא:

כ׳ וְדִי חֲזָה מַלְכָּא עִיר וְקַדִּישׁ נָחֵת ׀ מִן־שְׁמַיָּא וְאָמַר גְּדוּ אִילָנָא וְחַבְּלוּהִי בְּרַם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבָקוּ וּבְאֶסוּר דִּי־פַרְזֶל וּנְחָשׁ בְּדִתְאָא דִּי בָרָא וּבְטַל שְׁמַיָּא יִצְטַבַּע וְעִם־חֵינַת בָּרָא חֲלָקֵהּ עַד דִּי־שִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עֲלוֹהִי:

כ״א דְּנָה פִשְׁרָא מַלְכָּא וּגְזֵרַת (עליא) [עִלָּאָה] הִיא דִּי מְטַת עַל־מָרִאי מַלְכָּא:

די מטת על: מרי מלכא. אשר הגיע על אדוני המלך:

כ״ב וְלָךְ טָרְדִין מִן־אֲנָשָׁא וְעִם־חֵינַת בָּרָא לֶהֱוֵה מְדָרָךְ וְעִשְׂבָּא כְתוֹרִין ׀ לָךְ יְטַעֲמוּן וּמִטַּל שְׁמַיָּא לָךְ יְצְבֵּא שִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן (עליך) [עָלָךְ] עַד דִּי־תִנְדַּע דִּי־שַׁלִּיט (עליא) [עִלָּאָה] בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן־דִּי יְצַבֵּא יִתְּנִנֵּהּ:

ולך טרדין מן אנשא. ואותך יטרדו מבני אדם:

לך מצבעין. אותך יטבלו:

ושבעה עדנין יחלפון עלך. יש לומר גמול בה״מ שהחריב שנבנתה בשבע שנים:

כ״ג וְדִי אֲמַרוּ לְמִשְׁבַּק עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי דִּי אִילָנָא מַלְכוּתָךְ לָךְ קַיָּמָא מִן־דִּי תִנְדַּע דִּי שַׁלִּטִן שְׁמַיָּא:

ודי אמרו וגו׳. אשר אמרו להניח שרשוהי של אילן והוא הפתרון **מלכותא לך קיימת.** המלכות עומדת לך סופך שתשוב לך מלכותך:

מן די תנדע די שליטין שמיא. מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם:

כ״ד לָהֵן מַלְכָּא מְלְכִי־יִשְׁפַּר (עליך) [עָלָךְ] (וחטיך) [וְחַטָּאָךְ] בְּצִדְקָה פְרַק וַעֲוָיָתָךְ בְּמִתַן עֲנָיִן הֵן תְּהֱוֵה אַרְכָה לִשְׁלְוָתָךְ:

להן מלכא. באמת אתה מלך שמע לעצתי:

מלכי. עצתי כמו איעצך אמלכינך:

ישפר עלך. עצתי תיטב בעיניך לשמוע מילי:

וחטאך בצדקה פרוק. וחטאתך בצדקה פרוק מעל צוארך:

ועויתך במחן ענין. ועונותיך פרוק בחנינת עניים:

הן תהוה ארכא לשלותך. אולי תהא שהות לשלומך שלא תמהר הרעה לבא ומה ראה דניאל להשיא עצה טובה לנבוכדנצר ראה ישראל עניים שפלי גולה מחזירין על הפתחים והשיאו עצה לחננם אמר לו עניים אלו שהגליתם רעבים הם פרנסם וכן עשה פתח אוצרותיו והיה מפרנסם כל י״ב חדש:

כ״ה כְּלָא מְטָא עַל־נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃ {פ}

כלא מטא. כל הפתרון הגיע על נבוכדנצר׃

כ״ו לְקֵצָת יַרְחִין תְּרֵי־עַשַׂר עַל־הֵיכַל מַלְכוּתָא דִּי בָבֶל מְהַלַּךְ הֲוָה׃

מהלך הוה. הולך היה׃

כ״ז עָנָה מַלְכָּא וְאָמַר הֲלָא דָא־הִיא בָּבֶל רַבְּתָא דִּי־אֲנָה בְנֵיתַהּ לְבֵית מַלְכוּ בְּתֻקֶף חִסְנִי וְלִיקַר הַדְרִי׃

הלא דא היא. שמע עניים באים על הפתח וצועקים אמר מה קול ההמון הזה באזני אמרו לו עבדיו אלו העניים שקבעת להם עת פרנסתם אמר הלא דא היא בבל רבתא וגומר ואלמלא ביזבזתי אוצרותי לפרנסת עניים מהיכן הייתי בונה כל הפלטרין הללו מעתה איני מפרנסם כך דרש רבי תנחומא׃

וליקר הדרי. ולכבוד תפארתי׃

כ״ח עוֹד מִלְּתָא בְּפֻם מַלְכָּא קָל מִן־שְׁמַיָּא נָפֵל לָךְ אָמְרִין נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא מַלְכוּתָא עָדַת מִנָּךְ׃

עוד מלתא בפום מלכא,: עדת מנך. סרה מנך׃

כ״ט וּמִן־אֲנָשָׁא לָךְ טָרְדִין וְעִם־חֵיוַת בָּרָא מְדָרָךְ עִשְׂבָּא כְתוֹרִין לָךְ יְטַעֲמוּן וְשִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן (עליך) [עָלָךְ] עַד דִּי־תִנְדַּע דִּי־שַׁלִּיט (עליא) [עִלָּאָה] בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן־דִּי יְצָבֵּא יְתְנִנַּהּ׃

טרדין. לשון גירושין׃

ל׳ בַּהּ־שַׁעֲתָא מִלְּתָא סָפַת עַל־נְבוּכַדְנֶצַּר וּמִן־אֲנָשָׁא טְרִיד וְעִשְׂבָּא כְתוֹרִין כְּאַלְוָן וּמְטַל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ יְצְטַבַּע עַד דִּי שַׂעְרֵהּ כִּנְשָׁרִין רְבָּה וְטִפְרוֹהִי כְּצִפְּרִין׃

ספת. הגזירה כלתה עליו׃

גשמה. גופיה׃

שערה כנשרין רבה. שערותיו ככנפי נשרים גדלו על כל גופו׃

וטפרוהי כצפרין. וצפרניו כצפור׃

ל״א וְלִקְצַת יוֹמַיָּא אֲנָה נְבוּכַדְנֶצַּר עֵינַי | לִשְׁמַיָּא נְטֶלֶת וּמַנְדְּעִי עֲלַי יְתוּב (ולעליא) [וּלְעִלָּאָה] בָּרְכֶת וּלְחַי עָלְמָא שַׁבְּחֶת וְהַדְּרֶת דִּי שָׁלְטָנֵהּ שָׁלְטָן עָלַם וּמַלְכוּתֵהּ עִם־דָּר וְדָר׃

ולקצת יומיא. לקץ הימים שקבעו לו לסוף ז׳ השנים׃

נטלת. נשאתי׃

ומנדעי עלי יתיב. ודעתי עלי חזרה׃

ולעלאה ברכת. ואת העליון ברכתי׃

ל״ב וְכָל־[דַּיְרֵי] (דארי) אַרְעָא כְּלָה חֲשִׁיבִין וּכְמִצְבְּיֵהּ עָבֵד בְּחֵיל שְׁמַיָּא (ודארי) [וְדָיְרֵי] אַרְעָא וְלָא אִיתַי דִּי־יְמַתָּא בִידֵהּ וְיֵאמַר לֵהּ מָה עֲבַדְתְּ׃

כלה חשיבין. רבותינו אמרו האי חירגא דיומא לא שמיה אבק הנראה בשמש׃

וכמציביה עבד בחיל שמיא. וכרצונו עושה בצבא השמים׃

ולא איתי די ימחא בידיה. ולא יש שימחה בידו׃

ל״ג בֵּהּ־זִמְנָא מַנְדְּעִי | יְתוּב עֲלַי וְלִיקַר מַלְכוּתִי הַדְרִי וְזִיוִי יְתוּב עֲלַי וְלִי הַדָּבְרֵי וְרַבְרְבָנַי יְבַעְיוֹן וְעַל־מַלְכוּתִי הָתְקַנַּת וּרְבוּ יַתִּירָה הָוְסְפַת לִי׃

ביה זמנא. באותו זמן:

וליקר מלכותי הדרי. ולכבוד מלכותי חזרתי:

וזיוי. ותואר פני:

ולי הדברי ורברבני יבעון. ואותי יועצי ושרי היו מבקשים וחפצים שאשוב:

התקנת. הוכנתי:

ורבו יתירה הוספת לי. וגדולה יתירה מן הראשונה נתוספת לי, אמרו רבותינו שרכב על ארי וקשר תנין בראשו:

ל״ד כְּעַן אֲנָה נְבֻכַדְנֶצַּר מְשַׁבַּח וּמְרוֹמֵם וּמְהַדַּר לְמֶלֶךְ שְׁמַיָּא דִּי כָל־מַעֲבָדוֹהִי קְשֹׁט וְאׇרְחָתֵהּ דִּין וְדִי מַהְלְכִין בְּגַוָּה יָכֵל לְהַשְׁפָּלָה׃ {פ}

וארחתה דין. ודרכיו משפט:

ודי מהלכין בגוה. ואשר מהלכין בגאוה יכול להשפיל:

פרק ה׳

א׳ בֵּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא עֲבַד לְחֶם רַב לְרַבְרְבָנוֹהִי אֶלֶף וְלֶקֳבֶל אַלְפָּא חַמְרָא שָׁתֶה׃

בלשאצר מלכא. בנו היה ומלך לאחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכדנצר וגם (הוא) היה בנו של נבוכדנצר:

עבד לחם רב. עשה סעודה גדולה מצינו בספר יוסיפון שנלחם ביום עם דריוש המדי וכורש ונצח המלחמה ולערב עשה משתה כמו שנבא עליו ישעיה ערוך השלחן צפה הצפית אכול ושתה קומו השרים וגו׳ שבתוך המשתה חזרו אויביו ונלחמו על העיר ולכדוה:

ולקבל אלפא חמרא. כנגד אלף איש היה שותה יין:

ב׳ בֵּלְשַׁאצַּר אָמַר | בִּטְעֵם חַמְרָא לְהַיְתָיָה לְמָאנֵי דַּהֲבָא וְכַסְפָּא דִּי הַנְפֵּק נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּהִי מִן־הֵיכְלָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וְיִשְׁתּוֹן בְּהוֹן מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי שִׁגְלְתֵהּ וּלְחֵנָתֵהּ׃

אמר בטעם חמרא. אמר בעצת היין שנשתכר:

להיתיה. להביא:

די הנפק. שהוציא:

שגלתה. לשון מלכא בלשון ארמי כמו (נחמיה ב׳:ו׳) והשגל יושבת אצלו:

ג׳ בֵּאדַיִן הַיְתִיו מָאנֵי דַּהֲבָא דִּי הַנְפְּקוּ מִן־הֵיכְלָא דְּי־בֵית אֱלָהָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וְאִשְׁתִּיו בְּהוֹן מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי שִׁגְלְתֵהּ וּלְחֵנָתֵהּ׃

היתיו. הובאו:

די הנפקו. שהוציאו:

ד׳ אִשְׁתִּיו חַמְרָא וְשַׁבַּחוּ לֵאלָהֵי דַּהֲבָא וְכַסְפָּא נְחָשָׁא פַּרְזְלָא אָעָא וְאַבְנָא׃

ה׳ בַּהּ־שָׁעְתָּה (נפקו) [נְפַקָה] אֶצְבְּעָן דִּי יַד־אֱנָשׁ וְכָתְבָן לֶקֳבֶל נֶבְרַשְׁתָּא עַל־גִּירָא דִּי־כְתַל הֵיכְלָא דִּי מַלְכָּא וּמַלְכָּא חָזֵה פַּס יְדָא דִּי כָתְבָה׃

נפקו: אצבען. יצאו אצבעות יד אדם מן השמים:

לקבל נברשתא. למול המנורה אשר לפני השלחן ודוגמתו במסכת יומא עשתה נברשת של זהב:

על גירא. על סיד טיח כותל הבית כמו (ישעיהו כ״ז:ט׳) כאבני גיר מנופצות והוא דומה לסיד:

ו׳ אֱדַיִן מַלְכָּא זִיוַהִי שְׁנוֹהִי וְרַעְיֹנַהִי יְבַהֲלוּנֵּהּ וְקִטְרֵי חַרְצֵהּ מְשְׁתָּרְיִן וְאַרְכֻבָתֵהּ דָּא לְדָא נָקְשָׁן׃

זיוהי שנוהי. תאריו נשתנו עליו:

ורעיונוהי. מחשבותיו:

וקטרי חרציה משתרין. אזור חלציו נפתח שהיו מתניו מתרוקנין מחמת היראה וחגורו נפתח:

וקטרי חרציה משתרין. נתרין:

וארכובתה. וברכיו:

דא לדא נקשן. מקישות ודופקות:

ז קָרֵא מַלְכָּא֙ בְּחַ֣יִל לְהָעָלָה֔ לְאַשְׁפַּיָּא (כשדיא) [כַּשְׂדָּאֵי] וְגָזְרַיָּא עָנֵ֖ה מַלְכָּ֑א וְאָמַ֗ר | לְחַכִּימֵ֤י בָבֶל֙ דִּֽי כָל־אֱנָ֔שׁ דִּי־יְקָרֵ֥ה כְתָבָ֖ה דְנָ֑ה
וּפִשְׁרֵ֣ה יְחַוְּנַ֔נִי אַרְגְּוָנָ֖א יִלְבַּ֣שׁ (והמנוכא) [וְהַמְנִיכָא] דִּֽי־דַהֲבָ֣א עַל־צַוְּארֵ֔ה וְתַלְתִּ֥י בְמַלְכוּתָ֖א יִשְׁלַ֑ט: {ס}

בחיל. בכח:

להעלה. להכניס:

כתבה דנה. מכתב זה:

ארגונא ילבש. כמשפט הפרתמים:

והמניכא. רביד ענק:

ותלתי במלכותא ישלט. בשליש המלכות ימשול:

ח אֱדַ֣יִן (עליין) [עָלַיִן] כָּל חַכִּימֵ֣י מַלְכָּ֗א וְלָא־כָהֲלִין֙ כְּתָבָ֣א לְמִקְרָ֔א (ופשרא) [וּפִשְׁרֵ֖ה] לְהוֹדָעָ֥ה לְמַלְכָּֽא:

עלין. נכנסין:

ט אֱדַ֣יִן מַלְכָּ֗א בֶּלְשַׁאצַּר֙ שַׁגִּ֣יא מִתְבָּהַ֔ל וְזִיוָהִ֥י שָׁנַ֖יִן עֲלֹ֑והִי וְרַבְרְבָנ֖וֹהִי מִשְׁתַּבְּשִׁ֥ין:

שגיא מתבהל. הרבה מתפחד:

משתבשין. נחפזין:

י מַלְכְּתָ֗א לֶֽקֳבֵל֙ מִלֵּ֣י מַלְכָּ֔א וְרַבְרְבָנ֖וֹהִי לְבֵ֣ית מִשְׁתְּיָ֑א (עללת) [עַלַּ֣ת] עֲנַ֔ת מַלְכְּתָ֖א וַאֲמָ֣רַת מַלְכָּ֑א לְעָלְמִ֥ין חֱיִ֛י אַל־יְבַהָלוּךְ֥ רַעְיוֹנָ֖ךְ
(וזיויך) [וְזִיוָנֵ֥ךְ] אַל־יְשַׁתַּנּֽוּ:

מלכתא לקבל מלי מלכא. המלכה כלפי ששמעה את דברי המלך ושריו לבית המשתה באה:

יא אִיתַ֣י גְּבַ֗ר בְּמַלְכוּתָךְ֙ דִּֽי רֽוּחַ֙ אֱלָהִ֣ין קַדִּישִׁ֔ין בֵּ֖הּ וּבְיוֹמֵ֣י אֲבוּךְ֮ נְהִירוּ֒ וְשָׂכְלְתָנ֣וּ וְחָכְמָ֗ה כְּחָכְמַ֤ת אֱלָהִין֙ הִשְׁתְּכַ֣חַת בֵּ֔הּ וּמַלְכָּ֣א
נְבֻכַדְנֶצַּ֔ר אֲבוּךְ֙ רַ֣ב חַרְטֻמִּ֔ין אָשְׁפַּ֖יָּא כַּשְׂדָּאֵ֣ין גָּזְרִ֑ין הָקִימֵ֖הּ אֲבִ֥וךְ מַלְכָּֽא:

איתי גבר. יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו:

כחכמת אלהין. מלאכים:

הקימיה. מנהו שר על כולם:

יב כָּל־קֳבֵ֗ל דִּ֣י רֽוּחַ֙ | יַתִּירָ֤ה וּמַנְדָּע֙ וְשָׂכְלְתָנ֔וּ מְפַשַּׁ֥ר חֶלְמִ֖ין וְאַחֲוָיַ֣ת אֲחִידָ֑ן וּמְשָׁרֵ֖א קִטְרִ֥ין הִשְׁתְּכַ֣חַת בֵּ֔הּ בְּדָנִיֵּ֣אל דִּֽי־מַלְכָּ֗א שָׂ֚ם־שְׁמֵ֔הּ
בֶּלְטְשַׁאצַּ֖ר כְּעַן֙ דָּנִיֵּ֣אל יִתְקְרֵ֔י וּפִשְׁרָ֖ה יְהַחֲוֵֽה: {פ}

כל קבל וגו׳. כלפי אשר רוח יתירה ודעת השכל יש בו והגדת חידות:

ומשרא קטרין. סתום כל סתר נמצא בו בדניאל:

י״ג בֵּאדַיִן דָּנִיֵּאל הֲוָה קָדָם מַלְכָּא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל (אנתה) [אַנְתְּ]הוּא דָּנִיֵּאל דִּי־מִן־בְּנֵי גָלוּתָא דִּי יְהוּד דִּי הֵיתֵי מַלְכָּא אֲבִי מִן־יְהוּד׃

י״ד וְשָׁמְעֵת (עליך) [עֲלָךְ] דִּי רוּחַ אֱלָהִין בָּךְ וְנַהִירוּ וְשָׂכְלְתָנוּ וְחָכְמָה יַתִּירָה הִשְׁתְּכַחַת בָּךְ׃

ט״ו וּכְעַן הַעֲלוּ קָדָמַי חַכִּימַיָּא אָשְׁפָּיָא דִּי־כְתָבָה דְנָה יִקְרוֹן וּפִשְׁרֵהּ לְהוֹדַעֲתַנִי וְלָא־כָהֲלִין פִּשַׁר־מִלְּתָא לְהַחֲוָיָה׃

ט״ז וַאֲנָה שְׁמִעֵת (עליך) [עֲלָךְ] דִּי־[תַכִּיל] (תוכל) פִּשְׁרִין לְמִפְשַׁר וְקִטְרִין לְמִשְׁרֵא כְּעַן הֵן (תוכל) [תְּכִיל] כְּתָבָא לְמִקְרֵא וּפִשְׁרֵהּ לְהוֹדַעוּתַנִי אַרְגְּוָנָא תִלְבַּשׁ (והמונכא) [וְהָמְנִיכָא] דִּי־דַהֲבָא עַל־צַוְּארָךְ וְתַלְתָּא בְמַלְכוּתָא תִּשְׁלַט׃ {פ}

תכול. אם תוכל׃

י״ז בֵּאדַיִן עָנָה דָּנִיֵּאל וְאָמַר קֳדָם מַלְכָּא מַתְנָתָךְ לָךְ לָהֱוֵיָן וּנְבָזְבִיתָךְ לְאָחֳרָן הַב בְּרַם כְּתָבָא אֶקְרֵא לְמַלְכָּא וּפִשְׁרֵא אֲהוֹדְעִנֵּהּ׃

ונבזביתך. דורנותך׃

לאחרן הב. לאחר תן׃

י״ח (אנתה) [אַנְתְּ] מַלְכָּא אֱלָהָא (עליא) [עִלָּאָה] מַלְכוּתָא וּרְבוּתָא וִיקָרָא וְהַדְרָא יְהַב לִנְבֻכַדְנֶצַּר אֲבוּךְ׃

י״ט וּמִן־דְּבוּתָא דִּי יְהַב־לֵהּ כָּל עַמְמַיָּא אֻמַּיָא וְלִשָּׁנַיָּא הֲוֹו (זאעין) [זָיְעִין] וְדָחֲלִין מִן־קֳדָמוֹהִי דִּי־הֲוָא צָבֵא הֲוָה קָטֵל וְדִי־הֲוָה צָבֵא הֲוָה מְחֵא וְדִי־הֲוָה צָבֵא הֲוָה מָרִים וְדִי־הֲוָא צָבֵא הֲוָא מַשְׁפִּל׃

די הוה צבא. למי שהיה חפץ׃

הוה מחא. מחייה׃

כ׳ וּכְדִי־רַם לִבְבֵהּ וְרוּחֵהּ תְּקִפַת לַהֲזָדָה הֻנְחַת־מִן־כָּרְסֵא מַלְכוּתֵהּ וִיקָרָה הֶעְדִּיו מִנֵּהּ׃

וכדי רם לבביה. וכאשר רם לבבו׃

להזדה. להרשיע׃

הנחת. הוריד׃

העדיו מינה. הסירו ממנו׃

כ״א וּמִן־בְּנֵי אֲנָשָׁא טְרִיד וְלִבְבֵהּ | עִם־חֵיוָתָא (שוי) [שַׁוִּיו] וְעִם־עֲרַדָיָא מְדוֹרֵהּ עִשְׂבָּא כְתוֹרִין יְטַעֲמוּנֵּהּ וּמִטַּל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ יִצְטַבַּע עַד דִּי־יְדַע דִּי־שַׁלִּיט אֱלָהָא (עליא) [עִלָּאָה] בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן־דִּי יְצַבֵּא יְהָקֵים (עליה) [עֲלַהּ]׃

טריד. נגרש׃

כ״ב (ואנתה) [וְאַנְתְּ] בְּרֵהּ־בֵּלְשַׁאצַּר לָא הַשְׁפֶּלְתְּ לִבְבָךְ כָּל־קֳבֵל דִּי כָל־דְּנָה יְדָעְתָּ׃

כל קבל די כל דנה ידעת. כל עומת אשר כל זה ידעת שאירע לאביך והיה לך להיות ירא מלפני הקב״ה׃

כ״ג וְעַל מָרֵא־שְׁמַיָּא | הִתְרוֹמַמְתָּ וְלָמָאנַיָּא דִּי־בַיְתֵהּ הַיְתִיו (קדמיך) [קָדָמָךְ] (ואנתה) [וְאַנְתְּ] (ורברבניך) [וְרַבְרְבָנָךְ] שַׁגְלָתֵהּ וְלִחֵנָתָךְ֙ חַמְרָא֙ שָׁתַיִן בְּהוֹן וְלָאלָהֵי כַסְפָּא־וְדַהֲבָא נְחָשָׁא פַּרְזְלָא אָעָא וְאַבְנָא דִּי לָא־חָזַיִן וְלָא־שָׁמְעִין וְלָא יָדְעִין שַׁבַּחְתָּ וְלָאלָהָּא דִּי־נִשְׁמְתָךְ בִּידֵהּ וְכָל־אָרְחָתָךְ לֵהּ לָא הַדַּרְתָּ׃

כ״ד בֵּאדַיִן מִן־קֳדָמוֹהִי שְׁלַיַח פַּסָּא דִּי־יְדָא וּכְתָבָא דָנָה רְשִׁים׃

שליח פסא די ידא. נשלח כף יד׃

וכתבא דנה רשים. וזה המכתב אשר חקק:

כ״ה וּדְנָה כְתָבָא דִּי רְשִׁים מְנָא מְנָא תְּקֵל וּפַרְסִין׃

כ״ו דְּנָה פְּשַׁר־מִלְּתָא מְנָא־אֱלָהָא מַלְכוּתָךְ וְהַשְׁלְמָהּ׃

מנא מנא. מנה אלהא כלומר מנא זהו פירושו מנה אלהא מלכותך:

והשלמה. חשב קץ שנפסק מלכות של אביך וזרעו ומצא שכבר הושלמה:

כ״ז תְּקֵל תְּקִילְתָּ בְּמאזניָא וְהִשְׁתְּכַחְתְּ חַסִּיר׃

תקל תקילתא במאזניא. תקל זהו פירושו נשקלת לפניו במאזנים ונמצאת חסר מכל צדקה:

כ״ח פְּרֵס פְּרִיסַת־מַלְכוּתָךְ וִיהִיבַת לְמָדַי וּפָרָס׃

פרס פריסת מלכותך וגו׳. כלומר ופרסין משמע שני פרסין האחד פריסת מלכותך נשתברה מלכותך והשני שנתנה למדי ופרס:

כ״ט בֵּאדַיִן | אֲמַר בֶּלְשַׁאצַּר וְהַלְבִּשׁוּ לְדָנִיֵּאל־אַרְגְּוָנָא (והמנוכא) [וְהָמְנִיכָא] דִּי־דַהֲבָא עַל־צַוְּארֵהּ וְהַכְרְזוּ עֲלוֹהִי דִּי־לֶהֱוֵא שַׁלִּיט תַּלְתָּא בְּמַלְכוּתָא׃

ל׳ בֵּהּ בְּלֵילְיָא קְטִיל בֶּלְאשַׁצַּר מַלְכָּא (כשדיא) [כַּשְׂדָּאָה]׃ {פ}

פרק ו׳

א׳ וְדָרְיָוֶשׁ (מדיא) [מָדָאָה] קַבֵּל מַלְכוּתָא כְּבַר שְׁנִין שִׁתִּין וְתַרְתֵּין׃

ודריוש: מדאה קבל מלכותא כבר שנין שיתין ותרתין. למה מנה שנותיו לומר לך ביום שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויקים (צ״ל יהויכין) נולד שטנו דריוש מגלות יכניה ועד כאן ס״ב שנה ואמר מר גלו בימי יהויכין בשבע לכיבוש יהויקים שהוא שמנה לנבוכדנצר נשתיירו לנבוכדנצר שלשים ושבע שהרי מ״ה מלך ושלשה ועשרים דאויל מרודך כמ״ש רז״ל במסכת מגילה ב׳ שעבדו לבלשצר הרי ס״ב:

ב׳ שְׁפַר קֳדָם דָּרְיָוֶשׁ וַהֲקִים עַל־מַלְכוּתָא לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא מְאָה וְעֶשְׂרִין דִּי לֶהֱוֵן בְּכָל־מַלְכוּתָא׃

ג׳ וְעֵלָּא מִנְּהוֹן סָרְכִין תְּלָתָה דִּי דָנִיֵּאל חַד־מִנְּהוֹן דִּי־לֶהֱוֵן אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא אִלֵּין יָהֲבִין לְהוֹן טַעְמָא וּמַלְכָּא לָא־לֶהֱוֵא נָזֵק׃

ועלא מנהון. ולמעלה מהן:

די להון אחשדרפניא. שיתנו האחשדרפניא הללו עצה לשלשה האפרכים:

ומלכא לא להוא נזיק. והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכות המוטל עליהם לעשות:

ד׳ אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דְּנָה הֲוָא מִתְנַצַּח עַל־סָרְכַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא כָּל־קֳבֵל דִּי רוּחַ יַתִּירָא בֵּהּ וּמַלְכָּא עָשִׁית לַהֲקָמוּתֵהּ עַל־כָּל־מַלְכוּתָא׃

דניאל דנה. דניאל זה:

מתנצח. מתגבר:

ומלכא עשית. המלך היה חושב בלבו להקימו על כולם:

ה׳ אֱדַיִן סָרְכַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא הֲווֹ בָּעַיִן עִלָּה לְהַשְׁכָּחָה לְדָנִיֵּאל מִצַּד מַלְכוּתָא וְכָל־עִלָּה וּשְׁחִיתָה לָא־יָכְלִין לְהַשְׁכָּחָה כָּל־קֳבֵל דִּי־מְהֵימַן הוּא וְכָל־שָׁלוּ וּשְׁחִיתָה לָא הִשְׁתְּכַחַת עֲלוֹהִי׃

הוו בעין עלה. היו מבקשים עלילה למצוא לדניאל בדבר המלכות שיוכלו להלשין עליו:

ו׳ אֱדַיִן גַּבְרַיָּא אִלֵּךְ אָמְרִין דִּי לָא נְהַשְׁכַּח לְדָנִיֵּאל דְּנָה כָּל־עִלָּה לְהֵן הַשְׁכַּחְנָא עֲלַוֹהִי בְּדַת אֱלָהֵהּ׃ {ס}

די לא נהשכח. אמרו ביניהם לא נמצא לדניאל זה שום עלילה׃

להן השכחנא עלוהי. אבל נמצא עליו עלילה ע״י תורת אלהיו אם נוכל לבקש מאת פני המלך שום גזירה שיגזור להעבירו על תורתו והוא לא יקיים את מצות המלך והרי העלילה׃

ז׳ אֱדַיִן סָרְכַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא אִלֵּךְ הַרְגֻּשׁוּ עַל־מַלְכָּא וְכֵן אָמְרִין לֵהּ דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי׃

הרגישו. משמשו על המלך׃

ח׳ אִתְיָעַטוּ כָּל | סָרְכֵי מַלְכוּתָא סִגְנַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא הַדָּבְרַיָּא וּפַחֲוָתָא לְקַיָּמָה קְיָם־מַלְכָּא וּלְתַקָּפָה אֱסָר דִּי כָל־דִּי־יִבְעֵא בָּעוֹ מִן־כָּל־אֱלָהּ וֶאֱנָשׁ עַד־יוֹמִין תְּלָתִין לָהֵן־מִנָּךְ מַלְכָּא יִתְרְמֵא לְגֻב אַרְיָוָתָא׃

אתיעטו. נועצו׃

לקימה קים מלכא. להחזיק בדת המלך בכח לפי שמחדש באת למלוך וממדינה אחרת אתה וצריך חיזוק׃

די יבעה בעו. אשר יבקש שום בקשה׃

להן מנך מלכא. זולתי ממך המלך׃

לגוב אריותא. לבור שאריות המלך שם׃

ט׳ כְּעַן מַלְכָּא תְּקִים אֱסָרָא וְתִרְשֵׁם כְּתָבָא דִּי לָא לְהַשְׁנָיָה כְּדָת־מָדַי וּפָרַס דִּי־לָא תֶעְדֵּא׃

תקים אסרא. תעמיד חק זה׃

די לא להשניה. שלא לשנות כדת מדי ופרס׃

די לא תעדא. שלא תעבור׃

י׳ כָּל־קֳבֶל דְּנָה מַלְכָּא דָּרְיָוֶשׁ רְשֵׁם כְּתָבָא וֶאֱסָרָא׃

י״א וְדָנִיֵּאל כְּדִי יְדַע דִּי־רְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבַיְתֵהּ וְכַוִּין פְּתִיחָן לֵהּ בְּעִלִּיְתֵהּ נֶגֶד יְרוּשְׁלֶם וְזִמְנִין תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא | בָּרֵךְ עַל־בִּרְכּוֹהִי וּמְצַלֵּא וּמוֹדֵא קֳדָם אֱלָהֵהּ כָּל־קֳבֶל דִּי־הֲוָא עָבֵד מִן־קַדְמַת דְּנָה׃ {ס}

כדי ידע. וכאשר ידע׃

וכוין פתיחין ליה בעליתה. בעלייתו׃

נגד ירושלם. לצד בה״מ ואע״פ שחרב עשה כמו שאמר שלמה והתפללו אליך דרך ארצם (מלכים א ח)׃

וזמנין תלתה. ערבית ושחרית ומנחה׃

ברך על ברכוהי. כורע על ברכיו׃

כל קבל די הוא עבד וגו׳. ככל אשר היה עושה לפני זאת׃

י״ב אֱדַיִן גַּבְרַיָּא אִלֵּךְ הַרְגֻּשׁוּ וְהַשְׁכַּחוּ לְדָנִיֵּאל בָּעֵא וּמִתְחַנַּן קֳדָם אֱלָהֵהּ׃

הרגישו. משמשו ותפשו׃

י״ג בֵּאדַיִן קָרְבוּ וְאָמְרִין קֳדָם־מַלְכָּא עַל־אֱסַר מַלְכָּא הֲלָא אֱסַר רְשַׁמְתְּ דִּי כָל־אֱנָשׁ דִּי־יִבְעֵא מִן־כָּל־אֱלָהּ וֶאֱנָשׁ עַד־יוֹמִין תְּלָתִין לָהֵן־מִנָּךְ מַלְכָּא יִתְרְמֵא לְגֻב אַרְיָוָתָא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר יַצִּיבָא מִלְּתָא כְּדָת־מָדַי וּפָרַס דִּי־לָא תֶעְדֵּא׃

על אסר מלכא. על בטול אסור המלך אשר באו להלשין׃

יציבא מילתא. אמת הדבר׃

י״ד בֵּאדַיִן עֲנָו וְאָמְרִין קֳדָם מַלְכָּא דִּי דָנִיֵּאל דִּי מִן־בְּנֵי גָלוּתָא דִּי יְהוּד לָא־שָׂם (עלוך) [עֲלָךְ] מַלְכָּא׀ טְעֵם וְעַל־אֱסָרָא דִּי רְשַׁמְתָּ וְזִמְנִין תְּלָתָה׀ בְּיוֹמָא בָּעֵא בָּעוּתֵהּ׃ {פ}

לא שם עלך: מלכא טעם. לא נתן לב ועצה לחוש על גזירותיך׃

בעא בעותיה. מתפלל תפלתו׃

ט״ו אֱדַיִן מַלְכָּא כְּדִי מִלְּתָא שְׁמַע שַׂגִּיא׀ בְּאֵשׁ עֲלוֹהִי וְעַל דָּנִיֵּאל שָׂם בַּל לְשֵׁיזָבוּתֵהּ וְעַד־מָעֲלֵי שִׁמְשָׁא הֲוָא מְשָׁתַּדַּר לְהַצָּלוּתֵהּ׃ {ס}

כדי מלתא שמע. כאשר שמע הדבר׃

שגיא באש עלוהי. הרבה הרע בעיניו שהיה אוהב את דניאל וקשה עליו מיתתו׃

ועל דניאל שם בל לשיזבותיה. על דניאל שם דחוי לדחות הדבר להצילו ואמר להם איני מאמין לכם׃

בל. איני יודע דוגמתו אך ענינו יורה פתרונו׃

ועד מעלי שמשא. ועד בא השמש היה משתדל להצילו אבל כשהגיע זמן תפילתו כרע להקב״ה על ברכיו והתפלל תפלתו ושוב לא היה לו פתחון פה להצילו׃

ט״ז בֵּאדַיִן גַּבְרַיָּא אִלֵּךְ הַרְגֻּשׁוּ עַל־מַלְכָּא וְאָמְרִין לְמַלְכָּא דַּע מַלְכָּא דִּי־דָת לְמָדַי וּפָרַס דִּי־כָל־אֱסָר וּקְיָם דִּי־מַלְכָּא יְהָקִים לָא לְהַשְׁנָיָה׃

די מלכא יהקם. אשר המלך יגזור ויעמוד לא לאדם לשנותו׃

י״ז בֵּאדַיִן מַלְכָּא אֲמַר וְהַיְתִיו׀ לְדָנִיֵּאל וּרְמוֹ לְגֻבָּא דִּי אַרְיָוָתָא עָנֶה מַלְכָּא׀ וְאָמַר לְדָנִיֵּאל אֱלָהָךְ דִּי (אנתה) [אַנְתְּ] פָּלַח־לֵהּ׀ בְּתְדִירָא הוּא יְשֵׁיזְבִנָּךְ׃

י״ח וְהֵיתִית׀ אֶבֶן חֲדָה וְשַׂמַת עַל־פֻּם גֻּבָּא וַחְתַמַהּ מַלְכָּא בְּעִזְקְתֵהּ וּבְעִזְקַת׀ רַבְרְבָנוֹהִי דִּי לָא־תִשְׁנָא צָבוֹ בְּדָנִיֵּאל׃

והיתית אבן חדה. והובאת אבן אחת בכל ארץ בבל אין אבן כי אם לבנים כמ״ש הבה נלבנה לבנים (בראשית יא) למדנו שאין אבן בבבל ולפי שעה הביאוה מלאכים מא״י אם התנה במעשה בראשית על הים שיקרע לבני ישראל ועל האש שיצטנן לחנניה וחביריו ועל האריות מהזיק לדניאל לא התנה על זריקת אבן וזיין שלא יזיק באדם והמלך אמר מעם האריות אי אפשר לסלקו שכבר נגזרה גזירה אזדהר בו מהזקת אדם והנס אם יבא יבא סא״א׃

ושמת על פים גובא. הושמה על פי הגומא׃

בעזקתיה. בטבעתו שלא יזיזוה ממקומו וישליכו עליו אבנים להרגו׃

די לא תשנא צבו בדניאל. שלא ישתנה רצונו כלומר שלא יעשו לו היזק שלא כרצונו (ס״א כרצונם)׃

י״ט אֱדַיִן אֲזַל מַלְכָּא לְהֵיכְלֵהּ׀ וּבָת טְוָת וְדַחֲנָן לָא־הַנְעַל קֳדָמוֹהִי וְשִׁנְתֵּהּ נִדַּת עֲלוֹהִי׃

ובת טות. לן בתענית׃

ודחנן. ושלחן במשנה כך פתר דונש לא הכניסו לפניו שלחן לאכול׃

ושנתה נדת עלוהי. נדדה שנתו׃

כ׳ בֵּאדַיִן מַלְכָּא בִּשְׁפַרְפָּרָא יְקוּם בְּנָגְהָא וּבְהִתְבְּהָלָה לְגֻבָּא דִּי־אַרְיָוָתָא אֲזַל׃

בשפרפרא. בעלות שחר והרבה יש בתרגום יונתן׃

יקום בנגהא. עמד לאור הבוקר ולא בשלש שעות כשאר מלכים׃

ובהתבהלה לגובא די אריותא אזל. ובבהלה לחפירת האריות אזל׃

כ״א וּכְמִקְרְבֵהּ לְגַבָּא לְדָנִיֵּאל כְּקֶל עַצִּיב וְעֵק עָנָה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל עַבְדָּ֣א אֱלָהָא חַיָּא אֱלָהָךְ דִּי (אנתה) [אַנְתְּ] פָּלַח־לֵהּ בְּתְדִירָא הַיְכָל לְשֵׁיזָבוּתָךְ מִן־אַרְיָוָתָא׃

כ״ב אֱדַיִן דָּנִיֵּאל עִם־מַלְכָּא מַלֵּל מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי׃

כ״ג אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וּסְגַר פֻּם אַרְיָוָתָא וְלָא חַבְּלֻוּנִי כְּל־קֳבֵל דִּי קֳדָמוֹהִי זְכוּ הִשְׁתְּכַחַת לִי וְאַף (קדמיך) [קֳדָמָךְ] מַלְכָּא חֲבוּלָה לָא עַבְדָת׃

> **חבולה לא עבדת.** שום דבר כיעור ושקר לא עשיתי׃

כ״ד בֵּאדַיִן מַלְכָּא שַׂגִּיא־טָאֵב עֲלוֹהִי וּלְדָנִיֵּאל אֲמַר לְהַנְסָקָה מִן־גֻּבָּא וְהַסַּק דָּנִיֵּאל מִן־גֻּבָּא וְכָל־חַבָל לָא־הִשְׁתְּכַח בֵּהּ דִּי הֵימִן בֵּאלָהֵהּ׃

> **שגיא טאב עלוהי.** הרבה הוטב בעיניו׃
>
> **ולדניאל.** ואת דניאל צוה להעלות מן הבור׃
>
> **די הימן באלהיה.** אשר האמין באלהיו׃

כ״ה וַאֲמַר מַלְכָּא וְהַיְתָיוּ גַּבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי־אֲכָלוּ קַרְצוֹהִי דִּי דָנִיֵּאל וּלְגֻוב אַרְיָוָתָא רְמוֹ אִנּוּן בְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וְלָא־מְטוֹ לְאַרְעִית גֻּבָּא עַד דִּי־שְׁלָטוּ בְהוֹן אַרְיָוָתָא וְכָל־גַּרְמֵיהוֹן הַדִּקוּ׃

> **די אכלו קרצוהי.** אשר הלשינו עליו׃
>
> **ולא מטו לארעית גובא.** לא הגיעו לתחתיות הבור עד שמשלו בהם האריות וכל עצמותיהם הדיקו׃

כ״ו בֵּאדַיִן דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא כְּתַב לְכָל־עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא וְלִשָׁנַיָּא דִּי־[דָיְרִין] (דארין) בְּכָל־אַרְעָא שְׁלָמְכוֹן יִשְׂגֵּא׃

> **באדין דריוש מלכא וכו׳.** די דארין בכל ארעא שדרין בכל הארץ שלמכון יסגא׃

כ״ז מִן־קֳדָמַי ׀ שִׂים טְעֵם דִּי | בְּכָל־שָׁלְטָן מַלְכוּתִי לֶהֱוֹן (זאעין) [זָיְעִין] וְדָחֲלִין מִן־קֳדָם אֱלָהֵהּ דִּי־דָנִיֵּאל דִּי־הוּא | אֱלָהָא חַיָּא וְקַיָּם לְעָלְמִין וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא תִתְחַבַּל וְשָׁלְטָנֵהּ עַד־סוֹפָא׃

כ״ח מְשֵׁיזַב וּמַצֵּל וְעָבֵד אָתַיִן וְתִמְהִין בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא דִּי שֵׁיזַב לְדָנִיֵּאל מִן־יַד אַרְיָוָתָא׃

כ״ט וְדָנִיֵּאל דְּנָה הַצְלַח בְּמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ וּבְמַלְכוּת כּוֹרֶשׁ (פרסיא) [פָּרְסָאָה]׃ {פ}

> **ובמלכות כורש.** שמלך אחר דריוש שלא מלך דריוש המדי אלא שנה אחת ונהרג במלחמה כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון והמליכו את כורש חתנו עליהם בתוך החיל׃

פרק ז׳

א׳ בִּשְׁנַת חֲדָה לְבֵלְאשַׁצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל דָּנִיֵּאל חֶלֶם חָזָה וְחָזְוֵי רֵאשֵׁהּ עַל־מִשְׁכְּבֵהּ בֵּאדַיִן חֶלְמָא כְתַב רֵאשׁ מִלִּין אֲמַר׃

> **באדין חלמא כתב.** אז (החלום כתב) וראשי הדברים אמר׃

ב׳ עָנָה דָנִיֵּאל וְאָמַר חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוִי עִם־לֵילְיָא וַאֲרוּ אַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא מְגִיחָן לְיַמָּא רַבָּא׃

> **וארו.** והנה׃
>
> **ארבע רוחי שמיא מגיחין וגו׳.** ד׳ רוחות נושבות באות מד׳ רוחות העולם ונלחמות עם הים הגדול וסוערות אותו׃

ג׳ וְאַרְבַּע חֵיוָן רַבְרְבָן סָלְקָן מִן־יַמָּא שָׁנְיָן דָּא מִן־דָּא׃

וארבע חיון. וד׳ חיות:

שנין דא מן דא. משונות זו מזו:

ד׳ קַדְמָיְתָא כְאַרְיֵה וְגַפִּין דְּ־נְשַׁר לֵהּ חָזָה הֲוַית עַד דִּ־מְרִיטוּ (גפיה) [גַפַּהּ] וּנְטִילַת מִן־אַרְעָא וְעַל־רַגְלַיִן כֶּאֱנָשׁ הֳקִימַת וּלְבַב אֱנָשׁ יְהִיב לָהּ:

קדמיתא כאריה וגפין די נשר לה. היא כאריה ולה כנפי נשר זו היא מלכות בבל שהיתה מושלת באותה שעה וכך ראה אותה ירמיה שנאמר עלה אריה מסבכו (ירמיהו ה׳:ו׳) ואומר הנה כאשר ידאה וגו׳ (שם מח):

עד די מריטו גפה. נמרטו כנפיה זו היא רמז למפלתה:

ונטילת מן ארעא. ל׳ נסתלק מן הארץ רמז שתבטל המלכות מן הארץ:

ולבב אנש. ל׳ חלשות כמו ידעו הגוים אנוש המה סלה:

ה׳ וַאֲרוּ חֵיוָה אָחֳרִי תִנְיָנָה דָּמְיָה לְדֻב וְלִשְׁטַר־חַד הֳקִמַת וּתְלָת עִלְעִין בְּפֻמַּהּ בֵּין (שניה) [שִׁנָּהָא] וְכֵן אָמְרִין לַהּ קוּמִי אֲכָלִי בְּשַׂר שַׂגִּיא:

אחרי. אחרת:

תנינה. שעלתה שניה מן הים:

דמיה לדוב. זה רמז למלכות פרס שתמלך אחר בבל שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים בבשר כדוב:

דמיה לדוב. לדב כתיב כמו דיבא תרגום של זאב שאף זאב נקראת מלכות פרס שנא׳ ע״כ הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם:

ולשטר חד הקימת. ולצד א׳ עמדה רמז לשיפסוק מלכות בבל תמתין פרס שנה אחת שתמלך מדי:

ותלת עלעין בפומיה. שלש צלעות רבותינו פירשו ג׳ מדינות היו תמיד מורדות בה ומשלימות עמה פעמים בולעתן ופעמים פולטתן זהו בפומה בין שניה פעמים חוץ לשניה פעמים לתוכן ואני אומר תלת עלעין שלשה מלכים שיעמדו לפרס כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית:

בשר שגיא. בשר הרבה:

ו׳ בָּאתַר דְּנָהּ חָזָה הֲוַית וַאֲרוּ אָחֳרִי כְּנְמַר וְלַהּ גַּפִּין אַרְבַּע דִּ־עוֹף עַל־גַּבַּהּ (גביה) וְאַרְבְּעָה רֵאשִׁין לְחֵיוְתָא וְשָׁלְטָן יְהִיב לָהּ:

גפין ארבע וגו׳. וארבעה ראשין הם ד׳ מושלים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו את מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון שהחיה הזאת השלישית היא מלכות אנטיוכוס ונקרא נמר על שם שהיתה גוזרת גזרות על ישראל מנומרות ומשונות זו מזו:

ושלטן יהב לה. וממשלה נתנה לה:

ז׳ בָּאתַר דְּנָהּ חָזֵה הֲוַית בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא וַאֲרוּ חֵיוָה (רביעיה) [רְבִיעָאָה] דְּחִילָה וְאֵימְתָנִי וְתַקִּיפָא יַתִּירָה וְשִׁנַּיִן דִּ־פַרְזֶל לַהּ רַבְרְבָן אָכְלָה וּמַדֵּקָה וּשְׁאָרָא (ברגליה) [בְּרַגְלָהּ] רָפְסָה וְהֵיא מְשַׁנְּיָה מִן־כָּל־חֵיוָתָא דִּי (קדמיה) [קֳדָמַהּ] וְקַרְנַיִן עֲשַׂר לַהּ:

בחזוי ליליא. בלילה אחרת, השלש הראשונות ראה בלילה אחת, וזו בלילה אחרת על שם שהיא שקולה כנגד שלשתן בויקרא רבה:

ושנין די פרזל לה. שיני ברזל לה:

ומדקה. מדיקה ושוחקת הדק:

ושארא. מותר אכילתה:

וקרנין עשר. עשר קרנות זו פי׳ לו המלאך שהם עשרה מלכים שיעמדו לרומי קודם לאספסיינוס שחרב את הבית:

ח׳ מְשְׂתַּכֵּל הֲוַית בְּקַרְנַיָּא וַאֲלוּ קֶרֶן אָחֳרִי זְעֵירָה סִלְקַת (ביניהון) [בֵּינֵיהֶן] וּתְלָת מִן־קַדְמָיְתָא קַדְמָיְתָא (אתעקרו) [אִתְעֲקָרָה] מִן־[קֳדָמַהּ] (קדמיה) וַאֲלוּ עֵינִין כְּעֵינֵי אֲנָשָׁא בְּקַרְנָא דָּא וּפֻם מְמַלֵּל רַבְרְבָן:

ואלו. כמו וארו לשון הנה:

ממלל רברבן. דברי גאוה, הוא טיטוס שאחז״ל שחרף וגדף ונכנס להיכל בעזות פנים:

ט חֲזָה הֲוֵית עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו וְעַתִּיק יוֹמִין יְתֵב לְבוּשֵׁהּ | כְּתַלַּג חִוָּר וּשְׂעַר רֵאשֵׁהּ כַּעַמַּר נְקֵא כָּרְסְיֵהּ שְׁבִבִין דִּי־נוּר גַּלְגְּלוֹהִי נוּר דָּלִק׃

די כרסון רמיו. כסאות הוטלו ונתקנו לישב במשפט אחד לדין וא׳ לצדקה לישראל׃

ועתיק יומין יתיב. הקב״ה יושב למשפט על המלכות הזו ועל שלפניה שהכעיסו לפניו והציקו לבניו׃

כתלג חיור. ללבן עונות עמו׃

ושער ראשה כעמר נקא. מנקה עצמו מזכיות שיש לעכו״ם לפניו ומשלם להם כל שכרם בעולם הזה בויקרא רבה׃

י נְהַר דִּי־נוּר נָגֵד וְנָפֵק מִן־קֳדָמוֹהִי אֶלֶף (אלפים) [אַלְפִין] יְשַׁמְּשׁוּנֵּהּ וְרִבּוֹ (רבון) [רִבְבָן] קָדָמוֹהִי יְקוּמוּן דִּינָא יְתֵב וְסִפְרִין פְּתִיחוּ׃

די נור. של אש׃

נור דלק. אש בוערה׃

נגד ונפק. מושך ויצא׃

ישמשוניה. לעתיק יומין׃

דינא יתיב. המשפט נתישב לפניו׃

וספרין פתיחו. הספרים נפתחו ספרי העבירות והרעות שעשו׃

יא חֲזָה הֲוֵית בֵּאדַיִן מִן־קֳל מִלַּיָּא רַבְרְבָתָא דִּי קַרְנָא מְמַלֶּלָה חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי קְטִילַת חֵיוְתָא וְהוּבַד גִּשְׁמַהּ וְיהִיבַת לִיקֵדַת אֶשָּׁא׃

מן קל מליא. מקול הדברים הגבוהים שהקרן מדברת עלתה חמתו של עתיק יומין׃

עד דקטלת חיותא והובד גשמה. אבד גופה׃

ליקדת אשא. ללבת אש הוא אשו של יעקב והיה בית יעקב אש וגו׳ (עובדיה א׳:י״ח)׃

יב וּשְׁאָר חַיְוָתָא הֶעְדַּיוּ שָׁלְטָנְהוֹן וְאַרְכָה בְחַיִּין יְהִיבַת לְהוֹן עַד־זִמַּן וְעִדָּן׃

ושאר חיותא העדיו שלטנהון. ולשאר המלכיות הסירו מן השמים ממשלתהון׃

וארכה בחיין יהיבת להון. וזמן נתן להם בחיים עד יום מועד לעתיד לבא מלחמות גוג ומגוג׃

ארכה. המתנה׃

יג חֲזָה הֲוֵית בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא וַאֲרוּ עִם־עֲנָנֵי שְׁמַיָּא כְּבַר אֱנָשׁ אָתֵה הֲוָא וְעַד־עַתִּיק יוֹמַיָּא מְטָה וּקְדָמוֹהִי הַקְרְבוּהִי׃

כבר אנש אתה. הוא מלך המשיח׃

ועד עתיק יומיא. שהיה יושב במשפט ודן את האומות׃

מטה. הגיע׃

יד וְלֵהּ יְהִב שָׁלְטָן וִיקָר וּמַלְכוּ וְכָל עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא וְלִשָׁנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן שָׁלְטָנֵּהּ שָׁלְטָן עָלַם דִּי־לָא יֶעְדֵּה וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא תִתְחַבָּל׃ {פ}

וליה יהיב שלטן. ולאותו בן אדם נתן ממשלת האומות דימה כחיות וישראל דימה כבן אדם על שהם ענותנים ותמימים׃

די לא יעדה. לא יסור׃

טו אֲתְכְּרִיַת רוּחִי אֲנָה דָנִיֵּאל בְּגַוֹא נִדְנָה וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי יְבַהֲלֻנַּנִי׃

אתכרית רוחי. לשון כי יכרה (שמות כב) ולשון ארמי ועברי שוין בו כלומר נסחה מתוך עומק כרייתה׃

בגו נדנה. בתוך תיקה נרתק שלו כלומר נבהלה רוחי בתוך הגוף מן החלום הזה׃

ט״ז קָרֵבַת עַל־חַד֙ מִן־קָאֲמַיָּא וְיַצִּיבָא אָבְעָא־מִנֵּהּ עַל־כָּל־דְּנָה וַאֲמַר־לִי וּפִשַׁר מִלַּיָּא יְהוֹדְעִנַּנִי׃

קרבת על חד מן קאמיא. קרבתי אצל א׳ מן העומדים שם לפני עתיק הימים המלאכים נקראו עומדים שנא׳ (זכריה ג׳:ז׳) בין העומדים האלה מפני שאין להם קפצים׃

ויציבא אבעא מנה. והאמת שאלתי ממנו׃

י״ז אִלֵּין֙ חֵיוָתָא רַבְרְבָתָא דִּי אִנִּין אַרְבַּע אַרְבְּעָה מַלְכִין יְקוּמוּן מִן־אַרְעָא׃

ארבעה מלכין. ד׳ מלכיות׃

י״ח וְיִקְבְּלוּן֙ מַלְכוּתָא֙ קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין וְיַחְסְנוּן מַלְכוּתָא֙ עַד־עָלְמָא֙ וְעַד עָלַם עָלְמַיָּא׃

ויקבלון מלכותא קדישי עליונין. אלו ישראל שיטלו המלכות מהרביעית׃

י״ט אֱדַיִן֙ צְבִית֙ לְיַצָּבָא֙ עַל־חֵיוְתָא֙ רְבִיעָיְתָא֙ דִּי־הָוַת֙ שָׁנְיָה֙ מִן־[כְּלְהֵין] (כלהון) דְּחִילָה֙ יַתִּירָה֙ (שניה) [שְׁנָה] דִּי־פַרְזֶל֙ (וטפריה) [וְטִפְרַהּ] דִּי־נְחָשׁ֙ אָכְלָה֙ מַדְּקָה֙ וּשְׁאָרָא֙ (ברגליה) [בְּרַגְלַהּ] רָפְסָה׃

אדין צבית ליצבא. אז חפצתי לעמוד על האמת מן החיה הרביעית׃

די הות שניה מן. כולהון דחילה יתירה אשר היתה משונה מכולן באימה יתירה׃

כ׳ וְעַל־קַרְנַיָּא֙ עַשַׂר֙ דִּי בְרֵאשַׁהּ֙ וְאָחֳרִי֙ דִּי סְלְקַת֙ (ונפלו) [וּנְפַלָה] מִן־[קֳדָמַהּ] (קדמיה) תְּלָת֙ וְקַרְנָא֙ דֵּךְ֙ וְעַיְנִין֙ לַהּ֙ וּפֻם֙ מְמַלֵּל֙ רַבְרְבָן֙ וְחָזְוַהּ֙ רַב֙ מִן־חַבְרָתַהּ׃

ונפלה מן. קדמה תלת ונפלו מפניה שלש מן הראשונו׳׃

וקרנא דכן ועינין לה. והקרן אשר כזאת ועינים לה ככתוב למעלה׃

כ״א חָזֵה֙ הֲוֵ֔ית וְקַרְנָא֙ דֵּךְ֙ עָבְדָה֙ קְרָב֙ עִם־קַדִּישֵׁין֙ וְיָכְלָה֙ לְהֹן׃

חזה הוית. בחלומי הראשון שספרתי למעלה׃

עם קדישין. עם ישראל׃

כ״ב עַד דִּי־אֲתָה֙ עַתִּיק֙ יוֹמַיָּא֙ וְדִינָא֙ יְהַ֔ב לְקַדִּישֵׁי֙ עֶלְיוֹנִין֙ וְזִמְנָא֙ מְטָה֙ וּמַלְכוּתָא֙ הֶחֱסָנוּ֙ קַדִּישִׁין׃

ודינא יהיב לקדישי עליונין. ונקמה נתן להם ממנה׃

כ״ג כֵּן֙ אָמַ֔ר חֵיוְתָא֙ רְבִיעָיְתָא֙ מַלְכוּ֙ (רביעיה) [רְבִיעָאָה] תֶּהֱוֵא֙ בְּאַרְעָא֙ דִּי֙ תִשְׁנֵא֙ מִן־כָּל־מַלְכְוָתָא֙ וְתֵאכֵל֙ כָּל־אַרְעָא֙ וּתְדוּשִׁנַּהּ֙ וְתַדְקִנַּהּ׃

כן אמר. כה ענני המלאך הפותר לי את החלום׃

כ״ד וְקַרְנַיָּא֙ עֲשַׂר֙ מִנַּהּ֙ מַלְכוּתָא֙ עֲשָׂרָה֙ מַלְכִין֙ יְקוּמוּן֙ וְאָחֳרָ֔ן יְקוּם֙ אַחֲרֵיהֶ֔ן וְהוּא֙ יִשְׁנֵא֙ מִן־קַדְמָאֵ֔י וּתְלָתָה֙ מַלְכִין֙ יְהַשְׁפֵּל׃

וקרניא עשר. וקרנים י׳ אשר ראיתי לה זה פתרונו׃

מנה מלכותא. מאותה המלכות׃

ואחרין יקום אחריהון. והאחרון יקום אחריהן הוא טיטוס׃

כ״ה וּמִלִּין֙ לְצַד֙ (עליא) [עִלָּאָה] יְמַלֵּ֔ל וּלְקַדִּישֵׁי֙ עֶלְיוֹנִין֙ יְבַלֵּא֙ וְיִסְבַּ֔ר לְהַשְׁנָיָה֙ זִמְנִין֙ וְדָ֔ת וְיִתְיַהֲבוּן֙ בִּידֵ֔הּ עַד־עִדָּ֥ן וְעִדָּנִ֖ין וּפְלַ֥ג עִדָּֽן׃

לצד עלאה. כלפי מעלה׃

ולקדישי עליונין יבלא. ולישראל יטריח ויציק׃

ויסבר להשניא זמנין ודת. ידמה בלבו להעבירם על כל מועדיהם ודתיהם׃

עד עידן ועידנין ופלג עידן. קץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים וחתום ודרשוהו הראשונים איש לפי דעתו וכלו הקצים ויש לנו לפותרו עוד כאשר ראיתי כתוב בשם רב סעדיה הם אלף וג׳ מאות ול״ה שנים האמור בסוף הספר אשרי המחכה וגו׳ ופי׳ המועד עד עת שני עתים וחצי עת ואמר שהעתים הם ד׳ מאות ופ׳ שמיום צאתם ממצרים עד שנבנה הבית, וד׳ מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת״ץ ועוד חצי העת הזה תמ״ה הרי אל״ף של״ה את אלה חשוב מעת הוסר התמיד עד שוב זבח התמיד אל מקומו והוא הוסר שש שנים לפני החורבן ויש קצת ראיה בספר זה, ועוד יש מביאין ראיה לחשבון זה הסתר אסתיר פני הסתר אסתיר בגי׳ אלף ושל״ה:

כ״ו וְדִינָא יִתֵּב וְשָׁלְטָנֵהּ יְהַעְדּוֹן לְהַשְׁמָדָה וּלְהוֹבָדָה עַד־סוֹפָא׃

ודינא יתב. והדין נתישב לפני המקום:

ושלטנה יהעדון. ושולטנו וממשלת של אותו המלכות יסירו מן השמים:

כ״ז וּמַלְכוּתָא וְשָׁלְטָנָא וּרְבוּתָא דִּי מַלְכְוָת תְּחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא יְהִיבַת לְעַם קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם וְכָל־שָׁלְטָנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן וְיִשְׁתַּמְּעוּן׃

וישתמעון. יהיו נשמעים למצותו לעשותו:

כ״ח עַד־כָּה סוֹפָא דִּי־מִלְּתָא אֲנָה דָנִיֵּאל שַׂגִּיא | רַעְיוֹנַי יְבַהֲלַנַּנִי וְזִיוִ֙י֙ יִשְׁתַּנּוֹן עֲלַי וּמִלְּתָא בְּלִבִּי נְטָרַת׃ {פ}

עד כה. עד כאן:

שגיא רעיוני יבהלונני. הרבה היו מחשבותי מבהלות אותי:

וזיוי ישתנון. מראית יופי ותארי נשתנו:

בלבי נטרת. בלבי צפנתי:

פרק ח׳

א׳ בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת בֵּלְאשַׁצַּר הַמֶּלֶךְ חָזוֹן נִרְאָה אֵלַי֙ אֲנִי֙ דָּנִיֵּאל אַחֲרֵי הַנִּרְאָה אֵלַי בַּתְּחִלָּה׃

בשנת שלש. אחרי המראה הראשון אחר שנראה אלי בתחילה החלום האמור למעלה שנראה לו בשנת אחד לבלשצר:

ב׳ וָאֶרְאֶה֙ בֶּחָזוֹן וַיְהִי֙ בִּרְאֹתִי וַאֲנִי֙ בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה וָאֶרְאֶה֙ בֶּחָזוֹן וַאֲנִי הָיָיתִי עַל־אוּבַל אוּלָי׃

על אובל אולי. על הנהר ששמו אולי:

ג׳ וָאֶשָּׂא עֵינַי֙ וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה | אַיִל אֶחָד עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבַל וְלוֹ קְרָנָיִם וְהַקְּרָנַיִם גְּבֹהוֹת וְהָאַחַת֙ גְּבֹהָה מִן־הַשֵּׁנִית וְהַגְּבֹהָה עֹלָה בָּאַחֲרֹנָה׃

ולו קרנים. רמז למלכות פרס ומדי:

והאחת גבוהה מן השנית. רמז למלכות פרס שגדולה ממלכות מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת שנא׳ (לקמן ט׳) בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי, ושנינו בסדר עולם לא מצינו שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד:

והגבוהה עולה באחרונה. רמז הוא שתקדים מלכות מדי למלכות פרס:

ד׳ רָאִיתִי אֶת־הָאַיִל מְנַגֵּחַ֙ יָמָּה וְצָפוֹנָה וָנֶגְבָּה וְכָל־חַיּוֹת֙ לֹא־יַעַמְדוּ לְפָנָיו וְאֵין מַצִּיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה כִרְצֹנוֹ וְהִגְדִּיל׃

ה׳ וַאֲנִי | הָיִיתִי מֵבִין וְהִנֵּה צְפִיר־הָעִזִּים֙ בָּא מִן־הַמַּעֲרָב֙ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וְהַצָּפִיר קֶרֶן חָזוּת בֵּין עֵינָיו׃

הייתי מבין. הייתי מסתכל בו:

צפיר. שעיר:

ואין נוגע בארץ. דומה היה כמדלג באויר:

קרן חזות. קרן גדול למראה העין:

ו וַיָּבֹא עַד־הָאַיִל֙ בַּעַל הַקְּרָנַ֔יִם אֲשֶׁ֥ר רָאִ֖יתִי עֹמֵ֣ד לִפְנֵ֣י הָאֻבָ֑ל וַיָּ֤רָץ אֵלָיו֙ בַּחֲמַ֣ת כֹּחֽוֹ׃

ז וּרְאִיתִ֖יו מַגִּ֣יעַ | אֵצֶ֑ל הָאַ֔יִל וַיִּתְמַרְמַ֥ר אֵלָ֖יו וַיַּ֣ךְ אֶת־הָאַ֔יִל וַיְשַׁבֵּ֖ר אֶת־שְׁתֵּ֣י קְרָנָ֑יו וְלֹא־הָיָ֤ה כֹחַ֙ בָּאַ֔יִל לַעֲמֹ֖ד לְפָנָ֑יו וַיַּשְׁלִיכֵ֣הוּ אַ֔רְצָה וַיִּרְמְסֵ֖הוּ וְלֹא־הָיָ֥ה מַצִּ֛יל לָאַ֖יִל מִיָּדֽוֹ׃

ויתמרמר אליו. וילחם אליו הוא לשון כעס מר׃

ח וּצְפִ֤יר הָעִזִּים֙ הִגְדִּ֣יל עַד־מְאֹ֔ד וּכְעָצְמֹ֖ו נִשְׁבְּרָ֣ה הַגְּדֹלָ֑ה וַתַּעֲלֶ֨נָה חָזְוֹת֙ אַרְבַּ֣ע תַּחְתֶּ֔יהָ לְאַרְבַּ֖ע רוּחֹ֥ות הַשָּׁמָֽיִם׃

חזות ארבע. מראה ארבע קרנים׃

ט וּמִן־הָאַחַ֤ת מֵהֶם֙ יָצָ֣א קֶֽרֶן־אַחַ֔ת מִצְּעִירָ֖ה וַתִּגְדַּ֣ל יֶ֑תֶר אֶל־הַנֶּ֙גֶב֙ וְאֶל־הַמִּזְרָ֔ח וְאֶל־הַצֶּ֖בִי׃

ומן האחת מהם. ומאחת מאלו המלכיות׃

יצא קרן אחת. מלכות טיטוס יוצאת ממנו׃

מצעירה. מלכות מוצערת ונבזית כמו שקראו למעלה **קרן אחת מצעירה.** והוא על ענין שנא׳ בזוי אתה מאד (עובדיה א׳:ב׳)׃

ותגדל יתר. ותגדל מאד׃

אל הנגב. הוא מצרים שהיא בדרומה של ארץ ישראל׃

ואל הצבי. ארץ ישראל שנקראת ארץ צבי כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים (ירמיהו ג׳:י״ט)׃

י וַתִּגְדַּ֖ל עַד־צְבָ֣א הַשָּׁמָ֑יִם וַתַּפֵּ֤ל אַ֙רְצָה֙ מִן־הַצָּבָ֣א וּמִן־הַכֹּוכָבִ֔ים וַתִּרְמְסֵֽם׃

עד צבא השמים. הם ישראל שנמשלו לכוכבים׃

יא וְעַד֙ שַׂר־הַצָּבָ֣א הִגְדִּ֔יל וּמִמֶּ֣נּוּ (הורים) [הוּרַ֔ם] הַתָּמִ֖יד וְהֻשְׁלַ֣ךְ מְכ֔וֹן מִקְדָּשֽׁוֹ׃

ועד שר הצבא. הוא בית המקדש שהוא ביתו של הקב״ה שר הצבא כלפי הקב״ה חרף׃ וממנו׃

הורם התמיד. ועל ידי גדודיו וחילותיו ששלח לירושלים בטל התמיד ששלח שם נירון קיסר שר צבאו כמ״ש רז״ל במס׳ גטין ובגורין׃

יב וְצָבָ֖א תִּנָּתֵ֣ן עַל־הַתָּמִ֣יד בְּפָ֑שַׁע וְתַשְׁלֵ֥ךְ אֱמֶ֛ת אַ֖רְצָה וְעָשְׂתָ֥ה וְהִצְלִֽיחָה׃

וצבא תנתן על התמיד בפשע. וזמן מועד נתן להיות התמיד מסולק בשביל פשע שומם היא ע״ג כלו׳ שתהא ע״ג נתנת בירושלים תמורת התמיד וכן היא קרויה בספר הזה בכמה מקומות שנא׳ עד מתי החזון התמיד והפשע שומם ואומר מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם׃

וצבא. זמן כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז)׃

ותשלך אמת ארצה. תורת אמת השפילה׃

יג וָאֶשְׁמְעָ֣ה אָחָד־קָד֔וֹשׁ מְדַבֵּ֖ר וַיֹּ֣אמֶר אֶחָ֣ד קָד֑וֹשׁ לַפַּלְמֹונִ֣י הַמְדַבֵּ֔ר עַד־מָתַ֗י הֶֽחָזֹון֙ הַתָּמִ֔יד וְהַפֶּ֖שַׁע שֹׁמֵ֑ם תֵּ֥ת וְקֹ֖דֶשׁ וְצָבָ֥א מִרְמָֽס׃

אחד קדוש. אחד מן המלאכים׃

ויאמר. אותו המלאך׃

לפלמוני. הרי תיבה זו כשתים לפלוני אלמוני ותרגם יונתן בן עוזיאל בספר שמואל כסי וטמיר כמו כי יפלא ממך דבר, אלמוני אלמון מבלי שם שלא פי׳ לו מהו ומה שמו׃

לפלמוני המדבר. למלאך שהיה מדבר וגוזר גזירות וצבא המועד תנתן על התמיד בפשע׃

עד מתי החזון. הזה אשר על התמיד להיות מסולק והפשע השומם יהיה נתון תחתיו פשע שומם ע״א מעובדי כוכבים שהיא כאבן דומם וכן היא קרויה בספר הזה בכמה מקומות שנאמר עד מתי החזון התמיד והפשע שומם ואומר (לקמן יב) מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם׃

שומם. ל׳ אלם ומשותק כמו אשתומם כשעה חדא (לעיל ג) ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם כמו אלם (יחזקאל ג׳:ט״ו)׃

תת וקדש וצבא מרמס. לתת את מכון המקדש ואת צבא השמים אשר הפיל לארץ מרמס לרגליו כמו שכתוב למעלה ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים:

וקדש וצבא. וי״ו יתירה והרבה כאלה במקרא נרדם ורכב וסוס (תהילים ע״ו:ז׳) ואף בלשון בני אדם יש מדברים כן:

י״ד וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֔י עַ֚ד עֶ֣רֶב בֹּ֔קֶר אַלְפַּ֥יִם וּשְׁלֹ֖שׁ מֵא֑וֹת וְנִצְדַּ֖ק קֹֽדֶשׁ׃

עד ערב בקר אלפים ושלוש מאות. ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה לדבר וכבר עבר ופתר עוד עד ערב בקר עד שיבוא אותו הערב שנאמר בו והיה לעת ערב יהיה אור ובטוחים אנו כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יופר ואני אומר כי הערב והבוקר האמור כאן גמטריא הוא ויש סמך לדבר משני טעמים האחד שיהא חשבון זה מכוון עם חשבון אחר שבסוף הספר, והב׳ שאמר גבריאל לדניאל למטה בענין ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת היא, ואם לא רמז החשבון הוא תלוי למה חזר וכפל אותו לומר אמת הוא, והחוזה נצטוה לסתום ולחתום הדבר ואף הוא לא נגלה בל׳ סתום וחתום ואנו נוחיל להבטחת מלכנו קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורש נודע כי טעה במדרשיו, והבא אחריו יתור וידרוש דרך אחרת יש לפתור ערב ובקר בגי׳ ה׳ מאות ושבע׳ וארבע ועוד אלפי׳ ושלש מאות הרי אלפים וח׳ מאות וע״ד:

ונצדק קדש. יכופר עון ישראל לבטל גזרות מדרסן ומרפסן מאז גלו גלות ראשונה למצרים עד יגאלו ויושעו תשועת עולמים במלך משיחנו וחשבון זה כלה לסוף אל״ף ור״ץ מיום הוסר התמיד והוא שנאמר בסוף הספר ומעת הוסר התמיד כדי לתת שיקוץ שומ׳ ימים אלף ור״ץ יהיה ולא יותר שיבא המלך משיחנו ויסיר שקוץ השומם והתמיד הוסר ו׳ שנים לפני החורבן ב״ש והעמיד צלם בהיכל ויום י״ז בתמוז היה ששרף אפוסטמוס את התורה ובטל את התמיד והעמיד צלם בהיכל כמו ששנינו במסכת תענית, ושש שנים שכתבתי אין בידי ראיה מפורשת אך יש ראיה ששבוע שלם לא בטל התמיד לפני החורבן שכן ניבא דניאל על טיטוס (לקמן ט׳) וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה כלומר מקצת השבוע שלפני החורבן יבטלו הקרבנו׳ כך מפורש למטה בענין נחזור על הראשונו׳ כיצד מכוון חשבון ערב ובקר אלפי׳ ושלש מאות מיום רדת ישראל למצרים להיות כלה לסוף אלף ור״ץ ליום שהוסר התמיד, ר״י היו במצרים ד׳ מאות ושמונים מיום צאתם עד ויבן הבית ד׳ מאו׳ וי׳ היה הבית וע׳ שנה גלות בבל וד׳ מאות וך׳ בית שני תן עליהם אלף ור״ץ של קץ הימים הרי אלפים וח׳ מאות צא מהן ו׳ שנים שהוסר התמיד לפני החורבן שלא מנה הכתוב אלף ור״ץ אלא למעת הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ובוקר ואלפים וג׳ מאות עוד נוסף בחשבון אשרי המחכה ויגיע לקץ הימים מ״ה שנה יתרים על אלף ור״ץ יש לומר על חשבון הראשון יצא המלך המשיח ויחזור ויתכסה מהם אותם מ״ה שנים ורבי אליעזר הקליר יסד (בסילוק יוצר של פרשת החדש) ביסוד שירו שבועים ששה הרי מ״ב, וי״ל הג׳ שנים שלא באו לחשבון שבוע לא מנה ואני מצאתי כך במדרש רות שעתיד מלך המשיח להתכסות מ״ה שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו:

ט״ו וַיְהִ֗י בִּרְאֹתִי֙ אֲנִ֣י דָנִיֵּ֔אל אֶת־הֶחָזׇ֖ון וָאֲבַקְשָׁ֣ה בִינָ֑ה וְהִנֵּ֣ה עָמַ֗ד לְנֶגְדִּי֙ כְּמַרְאֵה־גָֽבֶר׃

ואבקשה בינה. הייתי מתאוה שיבינו לי מן השמים:

ט״ז וָאֶשְׁמַ֗ע קֹול־אָדָם֙ בֵּ֣ין אוּלָ֔י וַיִּקְרָ֕א וַיֹּ֖אמֶר גַּבְרִיאֵ֑ל הָבֵ֥ן לְהַלָּ֖ז אֶת־הַמַּרְאָֽה׃

בין אולי. בתוך הנהר:

ויקרא. האדם:

ויאמר. למלאך אתה גבריאל:

הבן להלז את המראה. פרש לזה את החזון:

להלז. לשון חשיבות כמו שקראו חמודות כל מקום שנא׳ הלז בעל צורה הוא ומכאן למדו באגדה יצחק נדמה לאביו בצלם ובדמות שנקרא האיש הלז בפ׳ ויהי כי זקן יצחק ויהי יוסף יפה תואר זהו הנוי המנוי בה׳ דברים שהאב זוכה לבנו:

י״ז וַיָּבֹ֗א אֶצֶל֙ עָמְדִ֔י וּבְבֹאֹ֖ו נִבְעַ֣תִּי וָאֶפְּלָ֣ה עַל־פָּנָ֑י וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֗י הָבֵ֤ן בֶּן־אָדָם֙ כִּ֣י לְעֶת־קֵ֔ץ הֶחָזֹ֖ון׃

לעת קץ. לימים רבים יהיה החזון הזה:

י״ח וּבְדַבְּרֹ֥ו עִמִּ֖י נִרְדַּ֣מְתִּי עַל־פָּנַ֑י אָ֚רְצָה וַיִּגַּ֣ע־בִּ֔י וַיַּעֲמִידֵ֖נִי עַל־עָמְדִֽי׃

נרדמתי. ל׳ תנומה ושממון:

על עמדי. על מעמד רגלי:

י״ט וַיֹּ֗אמֶר הִנְנִי֙ מֹודִיעֲךָ֔ אֵ֚ת אֲשֶׁר־יִהְיֶ֣ה בְּאַחֲרִ֔ית הַזָּ֖עַם כִּ֣י לְמֹועֵ֥ד קֵֽץ׃

כי למועד קץ. כי הוא לזמן קץ ימים רבים:

כ׳ הַאַיֵּל אֲשֶׁר־רָאִיתָ עַל הַקַּרְנַיִם מַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃

מלכי מדי ופרס. ב׳ קרנים שתי אומות מולכות כמו שפירשתי למעלה:

כ״א וְהַצָּפִיר הַשָּׂעִיר מֶלֶךְ יָוָן וְהַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בֵּין־עֵינָיו הִוא הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן׃

המלך הראשון. הוא אלכסנדרוס מוקדן שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמצינו בספר יוסיפון:

כ״ב וְהַנִּשְׁבֶּרֶת וַתַּעֲמֹדְנָה אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת מִגּוֹי יַעֲמֹדְנָה וְלֹא בְכֹחוֹ׃

והנשברת. שראית שנשברה:

ותעמודנה ארבע תחתיה. כמו שכתוב בספור החלום למעלה: ד׳ מלכיות, אשר יעמודנה מאותו גוי שחלק אלכסנדרוס מוקדן מלכותו במותו לארבע ילדים ויוסף קראם בספרו ארבע ראשי נמר ולא בני המלך היו:

ולא בכחו. ולא יהיו האחרונים ככח המלך הראשון כי חלשים ממנו יהיו:

כ״ג וּבְאַחֲרִית מַלְכוּתָם כְּהָתֵם הַפֹּשְׁעִים יַעֲמֹד מֶלֶךְ עַזּ־פָּנִים וּמֵבִין חִידוֹת׃

ובאחרית מלכותם כהתם הפושעים. כשיגיעו זמן שיתמו רשעי ישראל שבבית שני:

יעמוד מלך עז פנים. הוא טיטוס:

כ״ד וְעָצַם כֹּחוֹ וְלֹא בְכֹחוֹ וְנִפְלָאוֹת יַשְׁחִית וְהִצְלִיחַ וְעָשָׂה וְהִשְׁחִית עֲצוּמִים וְעַם־קְדֹשִׁים׃

ועצם כחו. ולא בגבורה כי אם בחלקלקות כמו שמפורש בסוף הספר:

ונפלאות ישחית. ובהפלא ופלא ישחית עובדי כוכבים:

והצליח ועשה. חפצו:

והשחית עצומים. השחית אומות רבות:

ועם קדושים. ישראל המאמינים בתורה:

כ״ה וְעַל־שִׂכְלוֹ וְהִצְלִיחַ מִרְמָה בְּיָדוֹ וּבִלְבָבוֹ יַגְדִּיל וּבְשַׁלְוָה יַשְׁחִית רַבִּים וְעַל שַׂר־שָׂרִים יַעֲמֹד וּבְאֶפֶס יָד יִשָּׁבֵר׃

ועל שכלו והצליח מרמה בידו. ועל ידי שהוא משכיל בכל אשר יפנה ויצליח יחזיק במרמה שבידו:

ובלבבו יגדיל. יתגאה:

ובשלוה ישחית רבים. במרמה ובחלקלקות ישחית רבים היושבים אתו בברית ושלום:

ועל שר שרים יעמוד. כלפי מעלה יטיח דברים זהו פירוש החלום הכתוב למעלה (ועד שר הצבא הגדיל):

ובאפס יד ישבר. ובאין כח ישבר ע״י יתוש חלש שבבריות שנכנס בחוטמו כמו ששנינו במסכת גיטין:

כ״ו וּמַרְאֵה הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר אֲשֶׁר נֶאֱמַר אֱמֶת הוּא וְאַתָּה סְתֹם הֶחָזוֹן כִּי לְיָמִים רַבִּים׃

ומראה הערב והבקר. אשר נאמר לך בחלום העליון אמת הוא:

ואתה סתום החזון. אל תפרשהו וסתמהו בלבך כי לימים רבים יבא:

כ״ז וַאֲנִי דָנִיֵּאל נִהְיֵיתִי וְנֶחֱלֵיתִי יָמִים וָאָקוּם וָאֶעֱשֶׂה אֶת־מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ וָאֶשְׁתּוֹמֵם עַל־הַמַּרְאֶה וְאֵין מֵבִין׃ {פ}

נהייתי. לשון הוה ושבר כלומר נצטערתי על הפורענות הזה ונדכיתי:

את מלאכת המלך. שהייתי ממונה על פקודת עבודת ממשלת מלכות בלשצר שמנהו נבוכדנצר אביו כמו שנאמר בתחילת הספר והשלטיה על כל מדינת בבל:

ואשתומם על המראה. ואתבהל על החזון:

ואין מבין. שאני משתומם כי הייתי לפני השרים מתחזק:

פרק ט׳

א׳ בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן־אַחַשְׁוֵרוֹשׁ מִזֶּרַע מָדָי אֲשֶׁר הָמְלַךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים:

בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש. לא זהו אחשורוש שבימי המן כי הוא מלך פרס היה וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשצר כמו שכתוב למעלה ודריוש מדאה קבל מלכותא:

ב׳ בִּשְׁנָת אַחַת לְמָלְכוֹ אֲנִי דָּנִיֵּאל בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים מִסְפַּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָה הַנָּבִיא לְמַלֹּאות לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלַם שִׁבְעִים שָׁנָה:

בינותי בספרים. נסתכלתי בחשבונות:

מספר השנים וגו׳. הייתי מחשב חשבון השנים שהייתי סבור על מה שניבא (ירמיה כט י) כי לפי מלאת לבבל ע׳ שנה אפקוד אתכם דמיתי שהפקידה הזאת היא בנין הבית ושבעים שנה כלים בשנת אחת לדריוש המדי משפשטה מלכות בבל יד על ישראל שכבש נבוכדנצר יהויקים להיות לו עבד והיא היתה שנה שניה למלכו׳ נבוכדנצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שנה שני׳ עלה וכבש יהויקים צא וחשוב מאותה שנה ועד כאן ותמצאם, ואף במשנת סדר עולם נמצא החשבון הזה ושנינו שם בשנת מות בלשאצר הרי שבעים שנה מיום שמלך נבוכדנצר שבעים חסר אחת מיום שכבש יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה ובראותי כי עדיין אין הגאולה ממהרת לבא הבינותי ונתתי לב לספירת החשבון וידעתי שלא היה לי למנות לפי כבוש יהויקים אלא למלאות חרבות ירושלים כשימלאו שבעים שנה לגלות צדקיהו שבו חרבה ירושלים ועוד יש שמנה עשר לבא שהגלות הזאת היתה בי״ח שנה לכבוש יהויקים כמו ששנינו בסדר עולם גלו בז׳ גלו בח׳ גלו בי״ח גלו בי״ט ופירשו רז״ל במס׳ מגילה גלו גלות יכני׳ בשבעה לכבוש יהויקים שהוא שמנה לנבוכדנצר גלו בשנייה בשמנה עשרה לכיבוש יהויקים שהיא תשע עשרה לנבוכדנצר:

ג׳ וָאֶתְּנָה אֶת־פָּנַי אֶל־אֲדֹנָי הָאֱלֹהִים לְבַקֵּשׁ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים בְּצוֹם וְשַׂק וָאֵפֶר:

ד׳ וָאֶתְפַּלְלָה לַיהוָה אֱלֹהַי וָאֶתְוַדֶּה וָאֹמְרָה אָנָּא אֲדֹנָי הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו:

ואתודה. על חטאת עמי:

האל הגדול והנורא. ולא אמר גבור אמר עובדי כוכבים משתעבדים בבניו ואיה גבורותיו:

ה׳ חָטָאנוּ וְעָוִינוּ (והרשענו) [וְהִרְשַׁעְנוּ] וּמָרָדְנוּ וְסוֹר מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ:

וסור. והלכנו הלוך וסור ממצותיך טילנ״ש בלע״ז:

ו׳ וְלֹא שָׁמַעְנוּ אֶל־עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר דִּבְּרוּ בְשִׁמְךָ אֶל־מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ וַאֲבֹתֵינוּ וְאֶל כָּל־עַם הָאָרֶץ:

ז׳ לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים כַּיּוֹם הַזֶּה לְאִישׁ יְהוּדָה וּלְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל הַקְּרֹבִים וְהָרְחֹקִים בְּכָל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתָּם שָׁם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בָךְ:

לך אד׳ הצדקה. כלומר משפטיך ופורענות שהבאת עלינו הדין והצדק עמך:

ולנו בושת הפנים. כדי אנו להתבייש על המאורע לנו כי אנחנו גרמנו לעצמנו:

כיום הזה. כאשר אנחנו רואים היום:

ח׳ יְהוָה לָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים לְמָלְכֵינוּ לְשָׂרֵינוּ וְלַאֲבֹתֵינוּ אֲשֶׁר חָטָאנוּ לָךְ:

ט׳ לַאדֹנָי אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִחוֹת כִּי מָרַדְנוּ בּוֹ:

לאדני אלהינו הרחמים. שלא כלינו בעונותינו כי מרדנו בו:

י וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת בְּתוֹרֹתָיו אֲשֶׁר נָתַן לְפָנֵינוּ בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃

יא וְכָל־יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ אֶת־תּוֹרָתֶךָ וְסוֹר לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקֹלֶךָ וַתִּתַּךְ עָלֵינוּ הָאָלָה וְהַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר כְּתוּבָה בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֶבֶד־הָאֱלֹהִים כִּי חָטָאנוּ לוֹ׃

> **ותתך עלינו.** ותגיע עלינו כמו לא נתך ארצה (שמות ט׳:ל״ג) ותרגם אונקלוס לא מטאת לארעה׃
>
> **האלה והשבועה.** אלות הברית אשר השבעתנו בחורב והיה אם לא תשמעו וגומר, כל הקללות הכתובות שם׃

יב וַיָּקֶם אֶת־דְּבָרָו [דבריו] אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלֵינוּ וְעַל שֹׁפְטֵינוּ אֲשֶׁר שָׁפְטוּנוּ לְהָבִיא עָלֵינוּ רָעָה גְדֹלָה אֲשֶׁר לֹא־נֶעֶשְׂתָה תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם כַּאֲשֶׁר נֶעֶשְׂתָה בִּירוּשָׁלִָם׃

> **כאשר נעשתה בירושלים.** חרב הרג ושרפת העיר ונשים ענו ושבו בקולרין׃

יג כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת בָּאָה עָלֵינוּ וְלֹא־חִלִּינוּ אֶת־פְּנֵי | יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָשׁוּב מֵעֲוֹנֵנוּ וּלְהַשְׂכִּיל בַּאֲמִתֶּךָ׃

> **כאשר כתוב בתורת משה.** רמז שהעיד בנו שאם נעבור על השבועה תבא עלינו כל הרעה הזאת׃

יד וַיִּשְׁקֹד יְהוָה עַל־הָרָעָה וַיְבִיאֶהָ עָלֵינוּ כִּי־צַדִּיק יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקֹלוֹ׃

> **וישקוד.** וימהר׃
>
> **כי צדיק.** כי הדין עמו ורבותי׳ פי׳ צדיק הקב״ה וצדקה היא עלינו שמיהר והקדים שתי שנים למנין ונושנתם כדי שלא תתקיים בנו כי אבד תאבדון ונושנתם בגי׳ שמונה מאות וחמשים ושתים והם גלו לסוף ח׳ מאות וחמשים לביאתם לארץ׃

טו וְעַתָּה | אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ׃

> **ועתה אד׳ אלהינו.** מתודים אנחנו כי חטאנו ורשענו׃

טז אֲדֹנָי כְּכָל־צִדְקֹתֶךָ יָשָׁב־נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלִַם הַר־קָדְשֶׁךָ כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלִַם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל־סְבִיבֹתֵינוּ׃

> **לחרפה.** לגדוף׃
>
> **לכל סביבותינו.** לכל שכנינו כולם מחרפים אותנו׃

יז וְעַתָּה | שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי׃

> **למען אד׳.** למען שם הקדוש הנקרא על ב״ה שנאמר מקדש ה׳ כוננו ידך (שם טו)׃

יח הַטֵּה אֱלֹהַי | אָזְנְךָ וּשְׁמָע (פקחה) [פְּקַח] עֵינֶיךָ וּרְאֵה שִׁמְמֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ כִּי | לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים׃

> **וראה שוממותינו.** ושיממות העיר אשר נקר׳ שמך עליה כי לא על משענת צדקותינו אנחנו מפילים תחנוניו להטיב לנו כי על רחמיך באנו׃

יט אֲדֹנָי | שְׁמָעָה אֲדֹנָי | סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל־תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־עִירְךָ וְעַל־עַמֶּךָ׃

> **אד׳ שמעה.** אל תחנונינו׃
>
> **אד׳ סלחה.** לחטאתינו׃
>
> **אד׳ הקשיבה.** אזנך לצעקתינו׃
>
> **ועשה.** את בקשתינו ואל תאחר׃

כ וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר וּמִתְפַּלֵּל וּמִתְוַדֶּה חַטָּאתִי וְחַטַּאת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּמַפִּיל תְּחִנָּתִי לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהָי עַל הַר־קֹדֶשׁ אֱלֹהָי׃

על הר קדש אלהי. בעד הר בית אלהים שיבנה:

כ״א וְעֹוד אֲנִי מִתְפַּלֵּל בַּתְּפִלָּה וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל אֲשֶׁר רָאִיתִי בֶּחָזוֹן בַּתְּחִלָּה מֻעָף בִּיעָף נֹגֵעַ אֵלַי כְּעֵת מִנְחַת־עָרֶב:

בתחילה. בימי בלשצר כמו שכתוב למעלה:

מועף ביעף. היה מועף אלי בפריחה ובטיסה:

כ״ב וַיָּבֶן וַיְדַבֵּר עִמִּי וַיֹּאמַר דָּנִיֵּאל עַתָּה יָצָאתִי לְהַשְׂכִּילְךָ בִינָה:

ויבן. ויבינני:

כ״ג בִּתְחִלַּת תַּחֲנוּנֶיךָ יָצָא דָבָר וַאֲנִי בָּאתִי לְהַגִּיד כִּי חֲמוּדוֹת אָתָּה וּבִין בַּדָּבָר וְהָבֶן בַּמַּרְאָה:

בתחילת תחנוניך יצא דבר. אמת מאת הקב״ה אלי להגיד לך:

כי חמודות אתה. דברי חמד יש לך להקב״ה:

ובין בדבר. ותן לב להבין בדבר:

כ״ד שָׁבֻעִים שִׁבְעִים נֶחְתַּךְ עַל־עַמְּךָ | וְעַל־עִיר קָדְשֶׁךָ לִכְלֹא הַפֶּשַׁע (ולחתם) [וּלְהָתֵם] (חטאות) [חַטָּאת] וּלְכַפֵּר עָוֹן וּלְהָבִיא צֶדֶק עֹלָמִים וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים:

שבועים שבעים נחתך. על ירושלים מיום חורבן ראשון בימי צדקיהו עד שיהיה בשניה:

לכלא הפשע ולהתם חטאת. שיקבלו ישראל את גמר פורענותם בגלות טיטוס ושעבוד וכדי שיכלו פשעיהם ויתמו חטאתם ויתכפר עונותם כדי **להביא** עליהם צדק עולמים ולמשוח (עליהם) **קדש קדשים.** הארון והמזבחות וכלי הקודש שיבואו להם ע״י מלך המשיח ומנין שבועים ארבע מאות ותשעים שנה, גלות בבל ע׳ ובית שני ת״ך:

כ״ה וְתֵדַע וְתַשְׂכֵּל מִן־מֹצָא דָבָר לְהָשִׁיב וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלַם עַד־מָשִׁיחַ נָגִיד שָׁבֻעִים שִׁבְעָה וְשָׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְחָרוּץ וּבְצוֹק הָעִתִּים:

ותדע ותשכל מן מוצא דבר. מתוך מוצא דבר זה שיצא בתחלת תחנוניך להגיד לך תדע להשכיל להשיב ולבנות ירושלים:

עד משיח נגיד. זמן תנתן מיום החורבן עד בא כרש מלך פרס שאמר הקב״ה עליו שהוא ישוב ויבנה עירו וקראו משיחו ונגידו שנא׳ כה אמר ה׳ למשיחו לכורש וגו׳ הוא יבנה עירי וגלותי ישלח וגו׳:

שבועים שבעה. שבע שמטות שלימות יהיו בגולה קודם שיבא כורש ועוד היו יותר שלש שנים אלא מתוך שלא שלמה השבוע לא נמנה בשנת אחת לדריוש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנא׳ לו החזון הזה כלו שבעים לכבוש יהויקים צא מהן י״ח שנה שקדמה כבוש יהויקים לחורבות ירושלים נשארו נ״ב שנה היא ששנו רבותינו נ״ב שנה לא עבר איש ביהוד׳ הם נ״ב שנה אשר מיום החורבן עד שחזרו בימי כורש הרי ז׳ שמיטות ושלש שנים:

ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה. העיר ברחובתיה ובחריצותיה:

וחרוץ. הם חריצים שעושין סביב החומה לחזוק העיר שקורין קאבה בלע״ז:

ובצוק העתים. ואותן העתים יהיו בצוק ובצרה כי בשעבוד מלכי פרס ועובדי כוכבים יהיו מטריחים עליהם בשעבוד קשה ואע״פ שהם ס״ב שבועים ועוד ארבע שנים שנותרו מן השבוע השמיני׳ שהיתה תחלתו נבלעת ג׳ שנים בתוך נ״ב של המשך הגולה לא נמנו כאן אותן ד׳ שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אתה מוצא שמתחילה התחיל למנות שבועים ע׳, ובסוף כשפירש עתיהם ומשפטיהם לא מנה אלא ס״ט, אלא שבוע א׳ נחלק מקצתו לכאן ומקצתו לכאן והוא לא הזכיר אלא השבועים השלמים:

ובצוק העתים. בצוקה יהיו אותן העתים:

כ״ו וְאַחֲרֵי הַשָּׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם יִכָּרֵת מָשִׁיחַ וְאֵין לוֹ וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ יַשְׁחִית עַם נָגִיד הַבָּא וְקִצּוֹ בַּשֶּׁטֶף וְעַד־קֵץ מִלְחָמָה נֶחֱרֶצֶת שֹׁמֵמוֹת:

ואחרי. אותן שבועים:

יכרת משיח. יהרג אגריפס מלך יהודה שהי׳ מושל בימי החורבן:

ואין לו. כמו ואיננו:

משית. אינו אלא ל׳ שר וגדול:

והעיר והקדש. והעיר והמקדש:

ישחית עם נגיד הבא. עליהם הוא טיטוס ואוכלוסיו:

וקצו בשטף. וסופו לקללה ואבדון שישטיף כח מלכותו ע״י משיח:

ועד קץ מלחמ׳. גוג תהא העיר:

נחרצת שוממות. חרץ של שוממות:

כ״ז וְהִגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲצִי הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית | זֶבַח וּמִנְחָה וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים֙ מְשֹׁמֵ֔ם וְעַד־כָּלָ֖ה וְנֶחֱרָצָ֑ה תִּתַּ֖ךְ עַל־שֹׁמֵֽם׃ {ס}

והגביר ברית לרבים שבוע אחד. לרבים לשרים כמו וכל רבי המלך בס׳ ירמיה נ״ב:

והגביר. טיטוס ברית לשרי ישראל:

שבוע אחד. יבטיחם בהגברת ברית ושלוה עד ז׳ שנים ובתוך השבוע יפר את בריתו:

ישבית זבח ומנחה. וזהו שאמר בחזיון הראשון ובשלוה ישחית רבים מתוך ברית שלוה ישחיתם:

ועל כנף שקוצים משומם. כנוי של גנאי עכו״ם הוא כלומר ועל מושב גובה בין שקוצים ותיעוב יניח את השומם את העכו״ם שהיא נאלמת כאבן דומם:

כנף. ל׳ גובה ככנף עוף הפורח:

ועד כלה ונחרצה תתך על שומם. ותתקיים ממשלת השקץ עד יום אשר תתך עלי׳ כלה ונחרצה הנגזור עליה בימי מלך המשיח:

תתך על שומם. תגיח ותרד כליון תרוץ על העכו״ם ועל עובדיה:

פרק י׳

א׳ בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְכ֣וֹרֶשׁ֮ מֶלֶךְ֒ פָּרַ֣ס דָּבָ֗ר נִגְלָ֤ה לְדָנִיֵּאל֙ אֲשֶׁר־נִקְרָ֣א שְׁמ֔וֹ בֵּלְטְאשַׁצַּ֖ר וְאֶמֶ֣ת הַדָּבָ֑ר וְצָבָ֥א גָּד֛וֹל וּבִ֥ין אֶת־הַדָּבָ֖ר וּבִינָ֥ה לוֹ֙ בַּמַּרְאָֽה׃

וצבא גדול. ולזמן ארוך יבא:

ובין את הדבר. ולהבין את הדבר נגלה לי את החזון:

ובינה לו במראה. ולהבינה לו במראה ואין התיבה הזאת שם דבר כמו אם ידעת בינה (איוב לח) אלא ה״א יתירה והוא כמו בינה הגיגי (תהלים ה) לפיכך הטעם למעלה בבי״ת ופירושה כמו הבן:

ב׳ בַּיָּמִ֣ים הָהֵ֔ם אֲנִ֥י דָנִיֵּאל֙ הָיִ֣יתִי מִתְאַבֵּ֔ל שְׁלֹשָׁ֖ה שָׁבֻעִ֥ים יָמִֽים׃

הייתי מתאבל. כשראה שביטל כורש מלאכת הבית שצוה להתחיל וחזר בו ע״פ כתב צרי יהודה ובנימין רחום בעל טעם ושמשי ספרא כמו שכתוב בספר עזרא:

שלשה שבועים ימים. כ״א שנה הם י״ח שנה משנה אחת לדריוש המדי אשר שם אל לבו לחשוב ע׳ שני הגולה כמו שכתוב עד שנת שתים לדריוש הפרסי בן אסתר שבנה הבית וג׳ שנים היתירי׳ לא ידעתי אם לפניהם התחיל להתענו׳ או משך קבלת נדר תעניותיו ג׳ שנים לאחר הבנין:

ג׳ לֶ֣חֶם חֲמֻדּ֗וֹת לֹ֤א אָכַ֙לְתִּי֙ וּבָשָׂ֣ר וְיַ֔יִן לֹא־בָ֥א אֶל־פִּ֖י וְסׇ֣וֹךְ לֹא־סָכְתִּ֑י עַד־מְלֹ֖את שְׁלֹשֶׁת שָׁבֻעִ֥ים יָמִֽים׃ {פ}

לחם חמודות. פת נקייה כמו שתרגם אונקלוס את בגדי עשו החמודות (בראשית כד) דכייתא:

ד׳ וּבְיוֹם֙ עֶשְׂרִ֣ים וְאַרְבָּעָ֔ה לַחֹ֥דֶשׁ הָרִאשׁ֖וֹן וַאֲנִ֣י הָיָ֑יתִי עַל֙ יַ֣ד הַנָּהָ֣ר הַגָּדֽוֹל הִ֖וא חִדֶּֽקֶל׃

ה׳ וָאֶשָּׂא אֶת־עֵינַי֙ וָאֵ֣רֶא וְהִנֵּ֣ה אִישׁ־אֶחָ֗ד לָבוּשׁ֙ בַּדִּ֔ים וּמָתְנָ֖יו חֲגֻרִ֣ים בְּכֶ֥תֶם אוּפָֽז׃

לבוש בדים. בגד בוץ׃

בכתם אופז. בחגורה של קבוצת מרגליות כל כתם ל׳ קבוצת זהב ואבן יקרה׃

ו׳ וּגְוִיָּתוֹ֙ כְּתַרְשִׁ֔ישׁ וּפָנָ֖יו כְּמַרְאֵ֣ה בָרָ֑ק וְעֵינָיו֙ כְּלַפִּ֣ידֵי אֵ֔שׁ וּזְרֹעֹתָ֥יו וּמַרְגְּלֹתָ֖יו כְּעֵ֣ין נְחֹ֑שֶׁת קֶ֚לֶל וְקוֹל֙ דְּבָרָ֔יו כְּקוֹל֖ הָמֽוֹן׃

וגויתו כתרשיש. פירשו רז״ל בשחיטת חולין (צא) גופו גדול שני אלפים פרסה כמדת ים ששמו תרשיש והוא ימה של אפריקא׃

קלל. צרוף ומזוקק ומצהיב׃

כקול המון. כקול קבוצת המון רב שקולם נשמע למרחוק׃

ז׳ וְרָאִ֥יתִי אֲנִי֙ דָּנִיֵּ֔אל לְבַדִּ֖י אֶת־הַמַּרְאָ֑ה וְהָאֲנָשִׁ֗ים אֲשֶׁ֤ר הָיוּ֙ עִמִּ֔י לֹ֥א רָא֖וּ אֶת־הַמַּרְאָ֑ה אֲבָ֛ל חִרְדָּ֥ה גְדוֹלָ֖ה נָפְלָ֣ה עֲלֵיהֶ֑ם וַיִּבְרְח֖וּ בְּהֶחָבֵֽא׃

והאנשים אשר היו עמי. ארז״ל הם חגי זכריה ומלאכי׃

אבל חרדה גדולה נפלה עליהם. ארז״ל אע״פ שאדם אינו רואה דבר שהוא נבעת ממנו מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת׃

ח׳ וַאֲנִי֙ נִשְׁאַ֣רְתִּי לְבַדִּ֔י וָאֶרְאֶ֖ה אֶת־הַמַּרְאֶ֣ה הַגְּדוֹלָ֣ה הַזֹּ֑את וְלֹא נִשְׁאַר־בִּ֣י כֹ֔חַ וְהוֹדִ֙י נֶהְפַּ֣ךְ עָלַ֔י לְמַשְׁחִ֖ית וְלֹא עָצַ֥רְתִּי כֹֽחַ׃

נהפך עלי למשחית. להשחתה ודרך המקראות לדבר כן כמו (ירמיהו ה׳:ח׳) סוסים מזוינים משכים היו (משכים) בהשכמת הבקר׃

ולא עצרתי כח. כלומר לא כנסתי כל כחי (כי כחי) הלך מקרבי׃

ט׳ וָאֶשְׁמַ֕ע אֶת־קוֹל֙ דְּבָרָ֔יו וּכְשָׁמְעִ֥י אֶת־קוֹל֙ דְּבָרָ֔יו וַאֲנִ֕י הָיַ֥יתִי נִרְדָּ֖ם עַל־פָּנַ֑י וּפָנַ֖י אַרְצָֽה׃

נרדם. מרוב פחד׃

י׳ וְהִנֵּה־יָ֔ד נָגְעָ֖ה בִּ֑י וַתְּנִיעֵ֙נִי֙ עַל־בִּרְכַּ֔י וְכַפּ֖וֹת יָדָֽי׃

ותניעני. כאדם המניע את הישן להקיצו׃

י״א וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֗י דָּנִיֵּ֤אל אִישׁ־חֲמֻד֙וֹת֙ הָבֵ֣ן בַּדְּבָרִ֔ים אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י דֹּבֵ֣ר אֵלֶ֑יךָ וַעֲמֹ֣ד עַל־עָמְדֶ֔ךָ כִּ֥י עַתָּ֖ה שֻׁלַּ֥חְתִּי אֵלֶ֑יךָ וּבְדַבְּר֤וֹ עִמִּי֙ אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה עָמַ֖דְתִּי מַרְעִֽיד׃

איש חמודות. איש טהור׃

על עמדך. על מעמד רגליך׃

שלחתי אליך. נשתלחתי אליך מאת המקום׃

מרעיד. מרתית׃

י״ב וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֔י אַל־תִּירָ֥א דָּנִיֵּ֖אל כִּ֣י | מִן־הַיּ֣וֹם הָרִאשׁ֗וֹן אֲשֶׁ֨ר נָתַ֜תָּ אֶת־לִבְּךָ֤ לְהָבִין֙ וּלְהִתְעַנּ֣וֹת לִפְנֵ֣י אֱלֹהֶ֔יךָ נִשְׁמְעוּ֙ דְּבָרֶ֔יךָ וַאֲנִ֖י בָּ֣אתִי בִּדְבָרֶֽיךָ׃

ואני באתי בדבריך. באתי בשליחות זו בשביל דבריך ורבותינו דרשו במס׳ יומא ואני באתי לתוך הפרגוד על ידך שהייתי מגורש מתוכו׃

י״ג וְשַׂ֤ר | מַלְכ֙וּת֙ פָּ֣רַס עָמַ֔ד לְנֶגְדִּ֖י עֶשְׂרִ֣ים וְאֶחָ֑ד י֗וֹם וְהִנֵּ֤ה מִיכָאֵל֙ אַחַ֣ד הַשָּׂרִ֣ים הָרִאשֹׁנִ֔ים בָּ֥א לְעָזְרֵ֖נִי וַאֲנִ֣י נוֹתַ֔רְתִּי שָׁ֖ם אֵ֣צֶל מַלְכֵ֥י פָֽרַס׃

עומד לנגדי. נלחם עמדי ברקיע כששואל ארך מלוכ׳ לפרס לשעבד אתכם הרי כ״א יום שהוא עומד לנגדי׃

השרים הראשונים. כלומר החשובים ראשונה בנכנסים׃

ואני נותרתי שם. לשתק את שר פרס שבשמים׃

י״ד וּבָאתִי֙ לַהֲבִינְךָ֔ אֵ֥ת אֲשֶׁר־יִקָּרֶ֖ה לְעַמְּךָ֑ בְּאַחֲרִ֣ית הַיָּמִ֔ים כִּֽי־ע֥וֹד חָזוֹן֙ לַיָּמִ֔ים׃

כי עוד חזון. להגיד לך מה שלא הוגד לך ויבא עוד לימים הרבים הנתונים למועד׃

ט״ו וּכְדִבְּרוֹ֙ עִמִּ֔י כַּדְּבָרִ֥ים הָאֵ֖לֶּה נָתַ֣תִּי פָנַ֑י אַרְצָ֖ה וְנֶאֱלָֽמְתִּי׃

ט״ז וְהִנֵּ֞ה כִּדְמ֣וּת׀ בְּנֵ֣י אָדָ֗ם נֹגֵ֤עַ עַל־שְׂפָתַי֙ וָאֶפְתַּ֣ח־פִּ֔י וָאֲדַבְּרָ֕ה וָאֹמְרָ֖ה אֶל־הָעֹמֵ֣ד לְנֶגְדִּ֑י אֲדֹנִ֕י בַּמַּרְאָ֖ה נֶהֶפְכ֣וּ צִירַ֔י עָלַ֖י וְלֹא־עָצַ֥רְתִּי כֹֽחַ׃

נהפכו צירי עלי. אלו ראשי עצמות כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבם וסובב בתוכם כדלת על צירה בחור המפתן צירי נהפכו להשמט ממקומם מרוב רתת וחרדה׃

י״ז וְתֵ֗יךְ יוּכַ֤ל עֶ֙בֶד֙ אֲדֹנִ֣י זֶ֔ה לְדַבֵּ֖ר עִם־אֲדֹנִ֣י זֶ֑ה וַאֲנִי֙ מֵעַתָּ֣ה לֹא־יַעֲמַ֣ד בִּ֔י כֹּ֖חַ וּנְשָׁמָ֥ה לֹא־נִשְׁאֲרָ֖ה־בִּֽי׃

עבד אדני זה. על עצמו הוא אומר עבד ועל המלאך הוא אומר אדני, כלומר ואיך יוכל עבדך זה לדבר עמך׃

י״ח וַיֹּ֣סֶף וַיִּגַּע־בִּ֔י כְּמַרְאֵ֥ה אָדָ֖ם וַיְחַזְּקֵֽנִי׃

י״ט וַיֹּ֗אמֶר אַל־תִּירָ֤א אִישׁ־חֲמֻדוֹת֙ שָׁל֣וֹם לָ֔ךְ חֲזַ֥ק וַחֲזָ֖ק וְכִדַבְּרוֹ֣ עִמִּ֑י הִתְחַזַּ֙קְתִּי֙ וָאֹמְרָ֔ה יְדַבֵּ֥ר אֲדֹנִ֖י כִּֽי־חִזַּקְתָּ֥נִי׃

כ׳ וַיֹּ֗אמֶר הֲיָדַ֙עְתָּ֙ לָמָּה־בָ֣אתִי אֵלֶ֔יךָ וְעַתָּ֞ה אָשׁ֣וּב לְהִלָּחֵ֗ם עִם־שַׂ֙ר פָּ֣רָס וַאֲנִ֔י יוֹצֵ֖א וְהִנֵּ֥ה שַׂר־יָוָ֖ן בָּֽא׃

ועתה אשיב להלחם עם שר פרס. וידעתי כי אוכל אך כבא עת מלכות אנטיוכס ידעתי שאני אצא והוא יכנס לאחר ל״ד שנה לבנין הבית ושיעמוד אלכסנדרוס מוקדן כי אע״פ שהיו ישראל משועבדים למלכי פרס באותן הימים עבודה נוחה עבדו בהם ולא הכבידו עליהם כי נתנם הקב״ה לרחמים להם אבל מלכות יון הטילו עליהם עול קשה׃

כ״א אֲבָל֙ אַגִּ֣יד לְךָ֔ אֶת־הָרָשׁ֖וּם בִּכְתָ֣ב אֱמֶ֑ת וְאֵ֣ין אֶחָ֔ד מִתְחַזֵּ֥ק עִמִּ֖י עַל־אֵ֥לֶּה כִּ֛י אִם־מִיכָאֵ֥ל שַׂרְכֶֽם׃ {פ}

את הרשום בכתב אמת. שטר הגזרה ואמת היא ואין אחד בכל השרים העליונים מתחזק לעזרני על כל אלה כי אם וגו׳׃

פרק י״א

א׳ וַאֲנִי֙ בִּשְׁנַ֣ת אַחַ֔ת לְדָרְיָ֖וֶשׁ הַמָּדִ֑י עָמְדִ֥י לְמַחֲזִ֖יק וּלְמָעוֹז־לֽוֹ׃

ואני בשנת אחת לדריוש המדי. בנפול מלכות בבל והתחילה ממשלת מדי ופרס והיו מבקשים שרי מדי ופרס מאת המקום להכביד עול ממשלת אימתם עליכם אני גבריאל עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכם׃

ב׳ וְעַתָּ֖ה אֱמֶ֥ת אַגִּ֛יד לָ֖ךְ הִנֵּה־ע֣וֹד שְׁלֹשָׁ֣ה מְלָכִ֔ים עֹמְדִ֖ים לְפָרַ֑ס וְהָרְבִיעִי֙ יַעֲשִׁ֣יר עֹ֔שֶׁר־גָּד֖וֹל מִכֹּ֑ל וּכְחָזְקָת֣וֹ בְעָשְׁר֗וֹ יָעִ֛יר הַכֹּ֥ל אֶת־מַלְכ֖וּת יָוָֽן׃

הנה עוד שלשה מלכים וגו׳. רז״ל אמרו בסדר עולם זה כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית ומה ת״ל רביעי רביעי למדי, אבל בספר יוסף בן גוריון כתוב שהיה לו בן לכורש שמלך תחתיו לפני מלוך אחשורוש ושמו במבישה׃

וכחזקתו. של דריוש׃

בעשרו יעיר. את כל מלכותו להלחם עם מלכות יון׃

ג׳ וְעָמַ֥ד מֶ֖לֶךְ גִּבּ֑וֹר וּמָשַׁ֥ל מִמְשָׁל־רַ֖ב וְעָשָׂ֥ה כִרְצוֹנֽוֹ׃

ועמד מלך גבור. ביון הוא אלכסנדרוס מוקדן׃

ועשה כרצונו. בדריוש מלך פרס ויהרגהו ויקבל מלכותו וישתעבדו פרסיים ליונים׃

ד וְכְעָמְדוֹ תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ וְתֵחָץ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ וְלֹא כְמִשְׁלוֹ אֲשֶׁר מָשָׁל כִּי תִנָּתֵשׁ מַלְכוּתוֹ וְלַאֲחֵרִים מִלְּבַד אֵלֶּה׃

וכעמדו תשבר מלכותו. וכשיתחזק הרבה ויעמוד על חזקתו תשבר מלכותו שימות׃

ותחץ לארבע רוחות השמים. כתוב בספר בן גוריון שחלק מלכותו לארבע ראשים ממשפחתו הם ד׳ ראשי נמר שראה דניאל וארו חיוא אחרי כנמר (לעיל ז) ולה גפין ארבע די עוף על גבה וארבע ראשין לחיותא המשיל זה במזרח וזה במערב זה בצפון וזה בדרום, וכן בחזיון הראשון ותעלינה חזות ד׳ תחתיה (לעיל ח) בקרנו של צפיר השעיר׃

ולא לאחריתו. ולא תבא הממשלה לבניו אלא לבני משפחתו אחריתו אינו נופל אלא על לשון בנים וכן הוא אומר (עמוס ד׳:ב׳) ונשא אתכם בצנות ואחריתכם בסירות דוגה, ות״י ובניכון ובנתיכון בדוגית ציידין׃

ולא כמשלו אשר משל. ולא תהא מלכות של אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס׃

כי תנתש מלכותו. לחלק לארבע ראשים הללו ולאחרים מלבד אלה׃

ה וְיֶחֱזַק מֶלֶךְ־הַנֶּגֶב וּמִן־שָׂרָיו וְיֶחֱזַק עָלָיו וּמָשָׁל מִמְשָׁל רַב מֶמְשַׁלְתּוֹ׃

ויחזק מלך הנגב. הראש אשר ימליך בנגב יחזק מן הראש שכנגדו המולך בצפון ומן שריו׃

ו וּלְקֵץ שָׁנִים יִתְחַבָּרוּ וּבַת מֶלֶךְ־הַנֶּגֶב תָּבוֹא אֶל־מֶלֶךְ הַצָּפוֹן לַעֲשׂוֹת מֵישָׁרִים וְלֹא־תַעְצֹר כּוֹחַ הַזְּרוֹעַ וְלֹא יַעֲמֹד וּזְרֹעוֹ וְתִנָּתֵן הִיא וּמְבִיאֶיהָ וְהַיַּלְדָּהּ וּמַחֲזִקָּהּ בָּעִתִּים׃

לעשות מישרים. פשרת שלום בינו ובין אביה׃

ולא תעצור וגו. וילכדנה מלך הצפון ואת מביאיה ואת אביה היולדה ומחזיקה בכל עת צרתה׃

ולא תעצור. זרוע מביאיה כח לעמוד (ולא יעמוד אביה) לפניו לא הוא ולא זרועו הם גבורי כחו׃

ותנתן. ביד מלך הצפון **היא ומביאיה והיולדה.** הוא אביה׃

ז וְעָמַד מִנֵּצֶר שָׁרָשֶׁיהָ כַּנּוֹ וְיָבֹא אֶל־הַחַיִל וְיָבֹא בְּמָעוֹז מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְעָשָׂה בָהֶם וְהֶחֱזִיק׃

ועמד מנצר שרשיה. בן יושב על כנו בכסא המלוכה׃

ויבא אל החיל. אל מלך הצפון׃

במעוז מלך הצפון. כלומר בערי מעוזו במבצריו׃

ועשה בהם. והצליח בהם׃

והחזיק. ויכבוש אותם׃

ח וְגַם אֱלֹהֵיהֶם עִם־נְסִכֵיהֶם עִם־כְּלֵי חֶמְדָּתָם כֶּסֶף וְזָהָב בַּשְׁבִי יָבִא מִצְרָיִם וְהוּא שָׁנִים יַעֲמֹד מִמֶּלֶךְ הַצָּפוֹן׃

נסיכיהם. שריהם׃

ט וּבָא בְּמַלְכוּת מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְשָׁב אֶל־אַדְמָתוֹ׃

ובא במלכות מלך הנגב. דרך מלכות מלך הנגב שהיא אבי אביה ישוב אל אדמתו והיא מצרים כמו שנאמר למעלה בשבי יביא מצרים׃

י וּבָנָו יִתְגָּרוּ וְאָסְפוּ הֲמוֹן חֲיָלִים רַבִּים וּבֹא יָבוֹא וְשָׁטַף וְעָבַר וְיָשֹׁב (ויתגרו) [וְיִתְגָּרֶה] עַד־מָעֻזּוֹ׃

ובניו. של מלך הצפון יתגרו׃

ובא בוא. כמו והולך הלוך בנו של מלך הצפון יבוא בו ושטף ועבר אל ארץ הנגב׃

וישוב. ויתגרה במלך הנגב׃

עד מעוזו. עיר מבצריו׃

י״א וְיִתְמַרְמַר֙ מֶ֣לֶךְ הַנֶּ֔גֶב וְיָצָ֣א וְנִלְחַ֔ם עִמּ֕וֹ עִם־מֶ֖לֶךְ הַצָּפ֑וֹן וְהֶעֱמִ֣יד הָמ֔וֹן רַ֖ב וְנִתַּ֥ן הֶהָמ֖וֹן בְּיָדֽוֹ׃

ויתמרמר. וילחם בעם׃

ונתן ההמון. של מלך הצפון בידו׃

י״ב וְנִשָּׂ֥א הֶהָמ֖וֹן (ירום) [וָרָ֑ם] לְבָב֣וֹ וְהִפִּ֗יל רִבְא֤וֹת וְלֹא֙ יָעֽוֹז׃

ונשא ההמון. של מלך צפון להתגאות מאד כי יזמו בלבם להתגבר במלחמה׃

והפיל רבואות. רבים בחיל מלך הנגב׃

ולא יעוז. ובכל זאת לא יהיה נצחון המלחמה שלו׃

י״ג וְשָׁ֣ב מֶ֣לֶךְ הַצָּפ֗וֹן וְהֶעֱמִ֤יד הָמוֹן֙ רַ֣ב מִן־הָרִאשׁ֔וֹן וּלְקֵ֖ץ הָעִתִּ֣ים שָׁנִ֑ים יָב֣וֹא בֹּ֔וא בְּתַ֥יִל גָּד֖וֹל וּבִרְכ֥וּשׁ רָֽב׃

י״ד וּבָעִתִּ֣ים הָהֵ֔ם רַבִּ֖ים יַעַמְד֣וּ עַל־מֶ֣לֶךְ הַנֶּ֑גֶב וּבְנֵ֤י | פָרִיצֵי֙ עַמְּךָ֣ יִנָּשְׂא֔וּ לְהַעֲמִ֖יד חָזּ֑וֹן וְנִכְשָׁלֽוּ׃

ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון. ראיתי בשם ר׳ סעדיה שזו פריצי ישראל וסיעתם׃

ט״ו וְיָבֹ֣א׀ מֶ֣לֶךְ הַצָּפ֗וֹן וְיִשְׁפֹּךְ֙ סוֹלְלָ֔ה וְלָכַ֖ד עִ֣יר מִבְצָר֑וֹת וּזְרֹעוֹת֙ הַנֶּ֔גֶב לֹ֥א יַעֲמֹ֖דוּ וְעַ֣ם מִבְחָרָ֑יו וְאֵ֥ין כֹּ֖חַ לַעֲמֹֽד׃

ועם מבחריו. יהיו במלחמה׃

ואין כח לעמוד. מפני מלך הצפון ואף על פי שיש כאן וי״ו יתירה דרך מקרא לדבר כן בלשון זה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו (בספר ישעיהו ל״ד:י״ב)׃

ט״ז וְיַ֣עַשׂ הַבָּ֔א אֵלָ֖יו כִּרְצוֹנ֑וֹ וְאֵ֥ין עוֹמֵ֖ד לְפָנָ֑יו וְיַעֲמֹ֥ד בְּאֶֽרֶץ־הַצְּבִ֖י וְכָלָ֥ה בְיָדֽוֹ׃

ויעש. המלך הצפון הבא אל מלך הנגב כרצונו׃

בארץ הצבי. בארץ ישראל׃

וכלה בידו. וכלה את הארץ באוכלוסיו׃

י״ז וְיָשֵׂ֞ם | פָּנָ֣יו לָבֹוא֮ בְּתֹ֣קֶף כָּל־מַלְכוּתוֹ֒ וִישָׁרִ֣ים עִמּ֔וֹ וְעָשָׂ֖ה וּבַ֣ת הַנָּשִׁ֑ים יִתֶּן־לוֹ֙ לְהַשְׁחִיתָ֔הּ וְלֹ֥א תַעֲמֹ֖ד וְלֹא־לוֹ֥ תִהְיֶֽה׃

וישם פניו. מלך הצפון לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב׃

וישרים עמו. עם מלך הנגב גם עליהם ילחם מלך הצפון באותן הימי׳׃

ועשה. והצליח׃

ובת הנשים יתן לו להשחיתה. זו כנסת ישראל היפה בנשים יצוה מלך הצפון לשר צבאו להשחית׳, ואומר אני שהוא אנטיוכס הרשע מלך יון שגזר גזרו׳ על ישראל וצוה לפוליפוס שר צבאו להרוג את כל הקורא שמו יהודי כמו שכתוב בספר יוסיפון׃

ולא תעמוד. עצתו זאת׃

ולא לו תהיה. בת הנשים שעמד מתתיהו בן יוחנן ופרק עולו מעל ישראל׃

י״ח (וישב) [וְיָשֵׂ֥ם] | פָּנָ֖יו לְאִיִּ֑ים וְלָכַ֣ד רַבִּ֔ים וְהִשְׁבִּ֥ית קָצִ֖ין חָרְפָּת֑וֹ לוֹ֙ בִּלְתִּ֣י חָרְפָּת֔וֹ יָשִׁ֥יב לֽוֹ׃

והשבית קצין חרפתו לו. והשבית הקב״ה את גדופו ואת חרפתו שהיה מחרף את הקב״ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והשיבו עליו שהכהו בשחין רע בעודו בדרך שהלך לצור על ירושלים והסריח בשרו ונשרו אבריו ואמר לעבדיו להשיבו לאנטוכיא ולא הספיק לבוא שם עד שמת בחוליים רעים׃

י״ט וְיָשֹׁ֥ב פָּנָ֖יו לְמָעוּזֵּ֣י אַרְצ֑וֹ וְנִכְשַׁ֥ל וְנָפַ֖ל וְלֹ֥א יִמָּצֵֽא׃

למעוזי ארצו. לשוב אל עיר מבצריו׃

כ וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ מַעֲבִיר נוֹגֵשׂ הֶדֶר מַלְכוּת וּבְיָמִים אֲחָדִים יִשָּׁבֵר וְלֹא בְאַפַּיִם וְלֹא בְמִלְחָמָה׃

ועמד על כנו מעביר נוגש. ויתחזק על בסיסו בהר המודעית מתתיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל וגו׳ והוא **הדר מלכות.** בישראל כי שר וגבור יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני החשמונים׃

ובימים אחדים ישבר. בימים מועטים תשבר מלכותם׃

ולא באפים. של אומה אחרת׃

ולא במלחמה. כי מהם ובהם אשר יקנאו אריסתובלוס והורקנוס על דבר המלוכה׃

כא וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ נִבְזֶה וְלֹא־נָתְנוּ עָלָיו הוֹד מַלְכוּת וּבָא בְשַׁלְוָה וְהֶחֱזִיק מַלְכוּת בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃

ועמוד על כנו נבזה. ויתחזק אז על מעמדה מלכות עשו שנא׳ בזוי אתה מאוד (עובדי׳ א) ויעמדו רומים ויטלו מלכות מיונים׃

כב וּזְרֹעוֹת הַשֶּׁטֶף יִשָּׁטְפוּ מִלְּפָנָיו וְיִשָּׁבֵרוּ וְגַם נְגִיד בְּרִית׃

וזרעות השטף. וגבורי מלכות יון שהיו מלפניהם שוטפים וחזקים ישטפו מלפני רומים וישברו׃

וגם נגיד ברית. גם מלך ישראל שיכרות עמם ברית גם הוא סופו שישטף מלפניו כי יעברו (רומים) על הברית ויפשטו עליהם כמו שאמרו רז״ל (עכו״ם ח) עשרין ושית שנין קמו בהמנותייהו בהדי ישראל והדר אשתעבדו בהון׃

כג וּמִן־הִתְחַבְּרוּת אֵלָיו יַעֲשֶׂה מִרְמָה וְעָלָה וְעָצַם בִּמְעַט־גּוֹי׃

ומן התחברות אליו יעשה מרמה. ומן השותפות שישתתף (רומי) עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה מחשבה רעה׃

ועלה. ממקומו׃

ועצם. בכל מקומות שסביבות ארץ יהודה באדום בעמון ומואב׃

במעט גוי. לא יצטרך לחיל כבד כי יעזר אותו מלך יהודה וכן כתוב בספר יוסיפון׃

כד בְּשַׁלְוָה וּבְמִשְׁמַנֵּי מְדִינָה יָבוֹא וְעָשָׂה אֲשֶׁר לֹא־עָשׂוּ אֲבֹתָיו וַאֲבוֹת אֲבֹתָיו בִּזָּה וְשָׁלָל וּרְכוּשׁ לָהֶם יִבְזוֹר וְעַל מִבְצָרִים יְחַשֵּׁב מַחְשְׁבֹתָיו וְעַד־עֵת׃

בזה ושלל ורכוש להם יבזור. יחלק לכל המקבלים עולם עליהם עד שיכבשו את הכל בחנופה ובחלקלקות׃

יבזור. כמו יפזר וכן בזר עמים (תהלים סח)׃

ועל מבצרים. עכו״ם יחשוב מחשבותיו להושיב (בהם) ראשי גייסותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם׃

כה וְיָעֵר כֹּחוֹ וּלְבָבוֹ עַל־מֶלֶךְ הַנֶּגֶב בְּחַיִל גָּדוֹל וּמֶלֶךְ הַנֶּגֶב יִתְגָּרֶה לַמִּלְחָמָה בְּחַיִל־גָּדוֹל וְעָצוּם עַד־מְאֹד וְלֹא יַעֲמֹד כִּי־יַחְשְׁבוּ עָלָיו מַחֲשָׁבוֹת׃

ולא יעמוד. מלך הנגב׃

כי יחשבו עליו מחשבות. ויתנכלו עליו להפילו על ידי שוחד שישחידו את שריו לבגוד בו כמו שהוא מסיים ואומר ואוכלי פת בגו ישברוהו׃

כו וְאֹכְלֵי פַּת־בָּגוֹ יְשִׁבְּרוּהוּ וְחֵילוֹ יִשְׁטוֹף וְנָפְלוּ חֲלָלִים רַבִּים׃

פת בגו. מאכלו נוטל פרס משלחנו׃

כז וּשְׁנֵיהֶם הַמְּלָכִים לְבָבָם לְמֵרָע וְעַל־שֻׁלְחָן אֶחָד כָּזָב יְדַבְּרוּ וְלֹא תִצְלָח כִּי־עוֹד קֵץ לַמּוֹעֵד׃

ושניהם המלכים. שר רומים ונגיד הברית האמור למעלה הוא הורקנוס שיתחבר לעזרתו כדי שיעזור גם הוא על ארסתובלס אחיו המולך בירושלים׃

לבבם למרע. על בני עמך להרע ליהודה׃

ועל שלחן אחד. על מלכו׳ ארסתובלוס יתלחשו כזבים׃

ולא תצלח. שיתמסרו ישראל להשחתה באותן הימים׃

כי עוד קץ למועד. החורבן למלאות שבועים ששים ושנים האמורים בספר זה (לעיל ט) ואותו המועד בימי אגריפס בן אגריפס מזרע הורדוס:

כ״ח **וְיָשֹׁב אַרְצוֹ בְּרָכוּשׁ גָּדוֹל וּלְבָבוֹ עַל־בְּרִית קֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב לְאַרְצוֹ׃**

וישב. מלך הרומי לארצו מעל מלך הנגב ברכוש גדול:

ולבבו על. ברית קודש להפר בריתו מעל ישראל:

ועשה. כלומר והצליח, ושב לארצו:

כ״ט **לַמּוֹעֵד יָשׁוּב וּבָא בַּנֶּגֶב וְלֹא־תִהְיֶה כָרִאשֹׁנָה וְכָאַחֲרוֹנָה׃**

למועד. לאחר זמן:

ולא תהיה. הביאה הזאת מצלחת כראשונה האמורה למעלה ועמד מנצר שרשיה וגו׳ שהצליח מלך הצפון על מלך הנגב וכאחרונה פעם שניה זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול:

ל׳ **וּבָאוּ בּוֹ צִיִּים כִּתִּים וְנִכְאָה וְשָׁב וְזָעַם עַל־בְּרִית־קֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב וְיָבֶן עַל־עֹזְבֵי בְּרִית קֹדֶשׁ׃**

ובאו בו. להלחם בו:

ציים. סיעות:

כתים. רומים, גדודים ממלכות רומי שימרדו בו:

ונכאה. ונשבר קצת:

ושב וזעם על ברית קדש. ושב לארצו להפר ברי׳ שכרת עם ישראל:

(ושב ויבן על עוזבי ברית קודש) ויתן לב ויתבונן שעזבו ישראל ברית (ודת) קודש, ותרב שנאת חנם ומחלוקת בבית שני כמו שכתוב בספר יוסיפון וישפכו דם נקי ועל זאת יבטח וידע שיצליח ויפר את בריתו מעמם ויתגרה בם:

ל״א **וּזְרֹעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמֹדוּ וְחִלְּלוּ הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז וְהֵסִירוּ הַתָּמִיד וְנָתְנוּ הַשִּׁקּוּץ מְשֹׁמֵם׃**

וזרועים ממנו יעמודו. ישלח שריו וגבוריו לירושלים:

וחללו המקדש המעוז. מעון בית המקדש:

ל״ב **וּמַרְשִׁיעֵי בְרִית יַחֲנִיף בַּחֲלַקּוֹת וְעַם יֹדְעֵי אֱלֹהָיו יַחֲזָקוּ וְעָשׂוּ׃**

ומרשיעי ברית יחניף. פריצי ישראל שיתחברו עמו וירשיעו בריתם עם חבריהם ויהיו ממרים ויחניף בחלקלקות:

יודעי אלהיו. וכשרי ישראל שיחזיקו ביראת אלהיהם כלומר יאחזו בה ולא יעזבוה:

ועשו. את תורתם:

ל״ג **וּמַשְׂכִּילֵי עָם יָבִינוּ לָרַבִּים וְנִכְשְׁלוּ בְּחֶרֶב וּבְלֶהָבָה בִּשְׁבִי וּבְבִזָּה יָמִים׃**

ומשכילי עם. חכמים שבהם כגון של בית רבי וחכמי הדורות:

יבינו לרבים. ידרשו לעם הארץ את התורה ויאמצו ידיהם להחזיק בה:

ונכשלו. בגלותם בחרב ובלהבה וגו׳:

ל״ד **וּבְהִכָּשְׁלָם יֵעָזְרוּ עֵזֶר מְעָט וְנִלְוְוּ עֲלֵיהֶם רַבִּים בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃**

יעזרו. עזר מעט ע״י שחדים וממון שיעבדו את אויביהם יסייע אותם בהם:

ל״ה **וּמִן־הַמַּשְׂכִּילִים יִכָּשְׁלוּ לִצְרוֹף בָּהֶם וּלְבָרֵר וְלַלְבֵּן עַד־עֵת קֵץ כִּי־עוֹד לַמּוֹעֵד׃**

יכשלו לצרוף בהם. יכשלו בחשבון הקיצים שיתנו לב לצרפן וללבנם לדעת אותם ויטעו בהם:

ל״ו וְעָשָׂה כִּרְצֹנוֹ הַמֶּלֶךְ וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְגַּדֵּל עַל־כָּל־אֵל וְעַל אֵל אֵלִים יְדַבֵּר נִפְלָאוֹת וְהִצְלִיחַ עַד־כַּלָּה זַעַם כִּי נֶחֱרָצָה נֶעֱשָׂתָה׃

ועשה כרצונו המלך. מלכות רומי׃

והצליח עד כלה זעם. עד שוב אף הקב״ה מישראל׃

כי נחרצה נעשתה. כשתכלה גזירתו כי, כמו כאשר׃

ל״ז וְעַל־אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו לֹא יָבִין וְעַל־חֶמְדַּת נָשִׁים וְעַל־כָּל־אֱלוֹהַּ לֹא יָבִין כִּי עַל־כֹּל יִתְגַּדָּל׃

ועל אלהי אבותיו לא יבין. לא יתן לב להקב״ה שהוא אלהי אברהם יצחק וישראל אבותיו׃

חמדת נשים. כנסת ישראל היפה בנשים׃

ל״ח וְלֵאלֹהַּ מָעֻזִּים עַל־כַּנּוֹ יְכַבֵּד וְלֵאלֹהַּ אֲשֶׁר לֹא־יְדָעֲוּהוּ אֲבֹתָיו יְכַבֵּד בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבְאֶבֶן יְקָרָה וּבַחֲמֻדוֹת׃

ולאלוה מעוזים. לאלהי הכרובים אשר יכרותו עמו ברית׃

על כנו יכבד. כי יחניף את העכו״ם להיותם כבושים לו׃

ל״ט וְעָשָׂה לְמִבְצְרֵי מָעֻזִּים עִם־אֵלוֹהַּ נֵכָר אֲשֶׁר (הכיר) [יַכִּיר] יַרְבֶּה כָבוֹד וְהִמְשִׁילָם בָּרַבִּים וַאֲדָמָה יְחַלֵּק בִּמְחִיר׃

ועשה. בנינים׃

למבצרי מעוזים עם אלוה נכר. כלומר לכבוד אלהי נכר׃ אשר הכיר׃

ירבה כבוד. את השרים אשר יראה בלב להכיר פניהם ולהחניף ירבה להם כבוד׃

ואדמה יחלק. להם׃

במחיר. בדמים קלים׃

מ׳ וּבְעֵת קֵץ יִתְנַגַּח עִמּוֹ מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְיִשְׁתָּעֵר עָלָיו מֶלֶךְ הַצָּפוֹן בְּרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וּבֳאֳנִיּוֹת רַבּוֹת וּבָא בָאֲרָצוֹת וְשָׁטַף וְעָבָר׃

ובעת קץ. כשתקרב גאולתינו׃

וישתער עליו מלך הצפון. על מלך הנגב׃

מ״א וּבָא בְּאֶרֶץ הַצְּבִי וְרַבּוֹת יִכָּשֵׁלוּ וְאֵלֶּה יִמָּלְטוּ מִיָּדוֹ אֱדוֹם וּמוֹאָב וְרֵאשִׁית בְּנֵי עַמּוֹן׃

מ״ב וְיִשְׁלַח יָדוֹ בָּאֲרָצוֹת וְאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא תִהְיֶה לִפְלֵיטָה׃

מ״ג וּמָשַׁל בְּמִכְמַנֵּי הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וּבְכֹל חֲמֻדוֹת מִצְרָיִם וְלוּבִים וְכֻשִׁים בְּמִצְעָדָיו׃

מ״ד וּשְׁמֻעוֹת יְבַהֲלֻהוּ מִמִּזְרָח וּמִצָּפוֹן וְיָצָא בְּחֵמָא גְדוֹלָה לְהַשְׁמִיד וּלְהַחֲרִים רַבִּים׃

מ״ה וְיִטַּע אָהֳלֵי אַפַּדְנוֹ בֵּין יַמִּים לְהַר־צְבִי־קֹדֶשׁ וּבָא עַד־קִצּוֹ וְאֵין עוֹזֵר לוֹ׃

פרק י״ב

א׳ וּבָעֵת הַהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל הַשַּׂר הַגָּדוֹל הָעֹמֵד עַל־בְּנֵי עַמֶּךָ וְהָיְתָה עֵת צָרָה אֲשֶׁר לֹא־נִהְיְתָה מֵהְיוֹת גּוֹי עַד הָעֵת הַהִיא וּבָעֵת הַהִיא יִמָּלֵט עַמְּךָ כָּל־הַנִּמְצָא כָּתוּב בַּסֵּפֶר׃

ובעת ההיא יעמוד מיכאל. ישתתק כאלם שיראה הקב״ה דן בעצמו ואומר היאך אאבד אומה גדולה כזו בשביל ישראל׃

והיתה עת צרה. בפמליא של מעלה וקטיגוריא בתלמידי חכמים בזוזי ובזוזי דבזוזי כמו שאמרו רבותינו בהגדה בפ׳ אחרון של כתובות׃

ימלט עמך. תאבד מלכות ארם וימלטו ישראל׃

כל הנמצא כתוב בספר. הרי זה מקרא קצר כל הנמצא כתוב בספר זה על ידי החלומות הכתובים בו, עד דקטילת חיותא ויקבלון מלכותא קדישי עליונין הכל יתקיים:

ב׳ וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת־עָפָר יָקִיצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לַחֲרָפוֹת לְדִרְאוֹן עוֹלָם׃

ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. יחיו המתים:

ג׳ וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִרוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד׃ {פ}

והמשכילים. שעסקו בתורה ובמצות יזהירו כזוהר הרקיע:

ד׳ וְאַתָּה דָנִיֵּאל סְתֹם הַדְּבָרִים וַחֲתֹם הַסֵּפֶר עַד־עֵת קֵץ יְשׁוֹטְטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַדָּעַת׃

ה׳ וְרָאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל וְהִנֵּה שְׁנַיִם אֲחֵרִים עֹמְדִים אֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר וְאֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר׃

ו׳ וַיֹּאמֶר לָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר עַד־מָתַי קֵץ הַפְּלָאוֹת׃

ז׳ וָאֶשְׁמַע אֶת־הָאִישׁ | לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר וַיָּרֶם יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל־הַשָּׁמַיִם וַיִּשָּׁבַע בְּחֵי הָעוֹלָם כִּי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וָחֲצִי וּכְכַלּוֹת נַפֵּץ יַד־עַם־קֹדֶשׁ תִּכְלֶינָה כָּל־אֵלֶּה׃

וככלות נפץ יד עם קדש. כשתכלה כח ישראל כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דברים ל״ב:ל״ו):

ח׳ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְלֹא אָבִין וָאֹמְרָה אֲדֹנִי מָה אַחֲרִית אֵלֶּה׃

ולא אבין. לא ידעתי מהו מועד מועדים וחצי:

מה אחרית אלה. סוף החשבונות הללו:

ט׳ וַיֹּאמֶר לֵךְ דָּנִיֵּאל כִּי־סְתֻמִים וַחֲתֻמִים הַדְּבָרִים עַד־עֵת קֵץ׃

עד עת קץ. עד אשר תקרב הגאולה:

י׳ יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ וְיִצָּרְפוּ רַבִּים וְהִרְשִׁיעוּ רְשָׁעִים וְלֹא יָבִינוּ כָּל־רְשָׁעִים וְהַמַּשְׂכִּילִים יָבִינוּ׃

יתבררו ויתלבנו. החשבונות האלה:

ויצרפו. בהם רבים להבינם:

והרשיעו רשעים. את החשבונות לחשבם שלא כמשפט וכשיכלו יאמרו אין עוד גאולה:

ולא יבינו. אותם כל רשעים:

והמשכילים יבינו. אותה בבא עת קץ:

י״א וּמֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד וְלָתֶת שִׁקּוּץ שֹׁמֵם יָמִים אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים׃

ומעת הוסר התמיד. כדי לתת שקוץ משומם תחתיו ימים אלף ומאתים ותשעים שנה הן מיום הוסר התמיד עד שישוב בימי משיחנו וחשבון זה מכוון עם חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום גלותם למצרים עד גאולה אחרונה, גלות מצרים מאתים ועשר, מיום צאתם עד בנין בית ראשון ארבע מאות ושמונים, ימי הבנין ארבע מאות ועשר, גלות בבל שבעים שנה, ימי בית שני ארבע מאות ועשרים, הרי אלף וחמש מאות ותשעים, והתמיד הוסר לפני החורבן שש שנים הרי מיום גלותם למצרים עד הוסר התמיד אלף וחמש מאות ושמנים וארבע, הוסיף עליהם אלף מאתים ותשעים הרי אלפים וח׳ מאות ושבעים וד׳ כמנין ערב בקר בגמטריא, אלפים וג׳ מאות:

י״ב אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה׃

אשרי המחכה וגו׳. ארבעים וחמש שנים נוספים על חשבון העליון שעתיד משיחנו להתכסות אחר שנגלה וישוב ויתגלה וכן מצינו במדרש רות וכן יסד ר׳ אליעזר הקליר (בסילוק יוצר פרשת החדש) ויתכסה מהם שבועים ששה:

י״ג **וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין׃**

לך לקץ. תפטר לבית עולמך:

לגורלך. לקבל חלקך עם הצדיקים:

לקץ הימין. כמו באחרית הימים ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מנוי במסורת הגדולה בשיטת תיבות המיוחדין בנו״ן זקופה בסוף תיבה המשמשת במקום מ״ם ולית דכותיהון כגון ועליה יכרעון אחרין (איוב ל״א:י׳) יקום ולא יאמין בחיין (שם כד) קח לך חטין (יחזקאל ד׳:ט׳) יחרדון איין (שם כו) למחות מלכין (משלי ל״א:ג׳), לקץ הימין (כאן), (ועיין רש״י פסחים נ״ו ד״ה לקץ הימין ועיין רש״י סנהדרין צ״ב ד״ה לך לקץ וכו׳ וקצת צ״ע):